

श्री गुरु ग्रंथ साहिब

१ ओअंकार सतिनामु करता पुरखु निरभउ निरवैरु
अकाल मूरति अजूनी सैभं गुरप्रसादि ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. १)

शब्दार्थ : सति – सत, सत्य; नामु – प्रभूचे नाम; करता – कर्ता; पुरखु – पुरुष; निरभउ – निर्भय; निरवैरु – निर्वैर, वैररहित; अकाल – कालातीत, अकाल; मूरति – काळातील; अजूनी – अयोनी, कोणाही योनीतून न जन्मलेला; सैभं – स्वयंभू; गुरप्रसादि – सत गुरूच्या कृपेने.

(वास्तविक प्रभू परमात्मा हा गुरुमताप्रमाणे निर्गुण, निराकार, अवर्णनीय आहे. तो शब्दांच्या पलीकडे आहे; पण सामान्य जनांना त्याच्या स्वरूपाचे काहीसे आकलन व्हावे म्हणून ह्या पदात श्री गुरु नानक देवांनी थोडक्यात प्रभू परमात्म्याचे वर्णन केले आहे. हा शीखधर्माचा मूलमंत्र आहे. त्याचा वारंवार उच्चार व्हावा म्हणून तो थोडक्यात, 'ओंकार सतिगुरप्रसादि' ॥ असे लिहिण्याचा प्रघात आहे. श्री गुरु ग्रंथसाहिब मध्ये प्रत्येक बदलाचे वेळी प्रथम ह्याचे लेखन केले जाते.)

भावार्थ : प्रभू परमात्मा 'एक' आणि एकच आहे. तो अद्वितीय आहे. तो ओंकारस्वरूप चैतन्यरूप आहे. तो 'सत' म्हणजे सदैव अस्तित्वमान सत्यस्वरूप आहे. ह्या सृष्टीचा निर्माता व पालनकर्ताही तोच आहे. म्हणून तो 'कर्ता पुरुष' आहे. तो 'निर्भय' आहे. तो 'निर्वैर' आहे. तो कालातीत आहे. सृष्टीच्या उत्पत्तीपूर्वी तो अस्तित्वात होता, भूतकाळातही होता, आजही आहे व भविष्यातही असणार आहे. एवढेच नव्हे तर ही सर्व सृष्टी नष्ट झाल्यावरही तो असणार आहे. म्हणून तो 'अकाल' आहे. तो कोणत्याही योनीतून जन्मला नाही. म्हणून त्यास 'अयोनी' म्हणतात. त्यास कोणीही निर्माण केले नाही, त्यानेच स्वतःस निर्माण केले. तो 'स्वयंभू' आहे. सतगुरूच्या कृपेने अशा प्रभू परमात्म्याची प्राप्ती होते.

॥ जपु * ॥

आदि सचु, जुगादि सचु ॥ है भी सचु, नानक, होसी भी सचु ॥१॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. १)

शब्दार्थ : जपु – जप करा; आदि – कालगणनेच्या आधीपासून; जुगादि – युगांच्या आधी; हैभी – आजही आहे; होसी – भविष्यातही असेल.

भावार्थ : परमेश्वराचे वर्णन करताना श्री गुरू नानक देवजी म्हणतात, काहीही नव्हते तेव्हाही तो प्रभू परमात्मा अस्तित्वमान होता. कालगणनेस सुरुवात झाली त्यापूर्वीही तो अस्तित्वात होता. आजही तो अस्तित्वमान आहे व ही सर्व सृष्टी नष्ट झाल्यावरही तो अस्तित्वमान असणार आहे. ॥१॥

सोचै सोचि न होवई जे सोची लख वार ॥
चुपै चुप न होवई जे लाइ रहा लिव तार ॥
भुखिआ भुख न उतरी जे बंन पुरीआ भार ॥
सहस सिआणपा लख होहि त इक न चलै नालि ॥
किव सचिआरा होईए किव कूडै तुटै पालि ॥
हुकमि रजाई चलणा नानक लिखिआ नालि ॥१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. १)

शब्दार्थ : सौचे – स्नान, बाह्य स्वच्छता; सौचि – पावित्र्य; न होवई – होत नाही; चुपै – मौन; चुप – शांती; लाई रहा – सदैव; लिव तार – एकाग्र चित्त; भुखिआ – उपवास केल्याने; भूख – वासना, तृष्णा; न उतरी – तृप्त होत नाही; बंन – जमवलेले; पुरिआ – लोक सृष्टी; भार – वस्तू; सहस – सहस्र, हजारो; सिआणपा – शहाणपण; किव – कशाप्रकारे; सचिआरा – सत्याचरण करणारा; होईए – होईल; हुकमि – आज्ञा; रजाई – आज्ञेत राहणे; नालि – संगती; कूडै – खोटेपणा; तुटै – तुटतील; पालि – पडदा.

भावार्थ : एकवेळच नव्हे तर लाखोवेळा स्नान केले, तरी त्यामुळे प्रभुप्राप्तीसाठी आवश्यक ती मनाची निर्मलता प्राप्त होणार नाही. वाचेने मौन साधले तरी मनातील संकल्प-विकल्प चालूच राहतात, ते कधीही थांबत नाहीत. जीवाची वासनेची भूक जगातील सर्व भोगवस्तू प्राप्त झाल्या तरीही शमत नाही. माणूस कितीही विद्वान असला, हुशार असला, तरी त्याची ही विद्वत्ता, ही हुशारी या कशाचाही उपयोग प्रभुप्राप्तीसाठी होत नाही. मग आम्ही काय केले असता सत्यानुगामी होऊ ? काय केले असता प्रभुकृपेस पात्र होऊ ? काय केले असता आमच्या आत्म्यावर असलेला हा असत्याचा, मोहमायेचा पडदा दूर होईल ? नानक सांगतात, स्वतःस परमेश्वराच्या आधीन करा. परमेश्वराच्या आज्ञेप्रमाणे वागा. म्हणजे तुम्ही प्रभुकृपेस पात्र व्हाल. सृष्टीच्या आरंभापासून हाच एक मार्ग चालत आला आहे ॥१॥

हुकमी होवनि आकार हुकमु न कहिआ जाई ॥
हुकमी होवनि जीअ हुकमि मिलै वडिआई ॥
हुकमी उतमु नीचु हुकमि लिखि दुख सुख पाईअहि ॥
इकना हुकमी बखसीस इकि हुकमी सदा भवाईअहि ॥

* ' जपु ' हे वाणीचे शीर्षक आहे. जपु याचा उच्चार जप असा करावा.

हुकमै अंदरि सभु को बाहरि हुकम न कोइ ॥

नानक हुकमै जे बुझै त हउमै कहै न कोइ ॥२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. १)

शब्दार्थ : हुकमि - आज्ञा; हुकमी - ; होवनि - निर्माण होतात; हुकमु - आज्ञा; वडिआई - महत्त्व, महत्ता; पाईअहि - प्राप्त होते; इकना - कोणी; बखसीस - बक्षीस, कृपा; इकि - कित्येकजण; बुझै - जाणतो; हउमै - अहंकार.

भावार्थ : परमेश्वरी इच्छा म्हणजे काय हे सांगणे अशक्य आहे. त्याचे शब्दात वर्णन करता येत नाही किंवा त्याची व्याख्या करता येत नाही. ही सारी सृष्टी, त्यातील सर्व जीव हे त्याच्याच इच्छेने उत्पन्न झाले आहेत. त्याच्याच इच्छेने जीवास मोठेपण प्राप्त होते. त्याच्याच इच्छेने कोणी उच्च वा श्रेष्ठ होतो तर कोणी नीच, कनिष्ठ होतो. त्याच्याच इच्छेने कोणी बक्षिसास, (प्रभुकृपेस) पात्र होतो तर कोणी सदैव जन्म-मरणाच्या फेऱ्यात भटकत राहतो. सारे जीव, ह्या सृष्टीतील प्रत्येक गोष्ट ही त्याच्या आज्ञेच्या मर्यादित आहे. कोणीही त्या मर्यादेचे - परमेश्वरी इच्छेचे उल्लंघन करू शकत नाही. ज्याला ह्या परमेश्वरी सत्तेचे ज्ञान झाले, त्याचा अहंकार नष्ट होतो व तो प्रभुचरणी लीन होतो. ॥२॥

गावै को ताणु होवै किसै ताणु ॥ गावै को दाति जाणै नीसाणु ॥

गावै को गुण वडिआईआ चार ॥ गावै को विदिआ विखमु वीचारु ॥

गावै को साजि करे तनु खेह ॥ गावै को जीअ लै फिरि देह ॥

गावै को जापै दिसै दूरि ॥ गावै को वेखै हादरा हदूरि ॥

कथना कथी न आवै तोटि ॥ कथि कथि कथी कोटी कोटि कोटि ॥

देदा दे लैदे थकि पाहि ॥ जुगा जुगंतरि खाही खाहि ॥

हुकमी हुकमु चलाए राहु ॥ नानक विगसै वेपरवाहु ॥३॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. १)

शब्दार्थ : गावै - गातात, स्तुती करतात; को - कोणी माणूस; ताणु - परमेश्वरी सामर्थ्य; होवै - असेल; किसै - ज्या कोणा मानवात; दाति - दिलेले दान; जाणै - जाणतो; नीसाणु - प्रतिक, निशाणी; वडिआईआ - मोठेपण, श्रेष्ठत्व; चार - सुंदर; विदिआ - विद्या; विखमु - कठीण, अवघड; वीचारु - विचार, ज्ञान; साजि करे - उत्पन्न करतो; तनु - शरीर, देह; खेह - राख; जीअ - जीव; लै - घेतो, धारण करतो; फिरि - परत; कथना - सांगणे; कथी न आवै तोटि - सांगूनही पूर्ण वर्णन होत नाही; देदा - देणारा, दानी; लैदे - घेणारा; थकि पाहि - थकतो, दमून जातो; जुगा जुगंतरि - युगानुयुगे; खाही खाहि - उपभोग घेत आहे; हुकमी - परमेश्वर; हुकमु - परमेश्वराची आज्ञा; राहु - मार्ग, जगाची रहाटी; विगसै - प्रफुल्ल, प्रसन्न; वेपरवाहु - चिंतामुक्त, निश्चित.

भावार्थ : प्रभू परमात्म्याचे वर्णन जो तो आपापल्या क्षमतेनुसार करत असतो. प्रभूकडून ज्याला जे काही प्राप्त झाले तेच त्या प्रभू परमात्म्याचे स्वरूप मानून तो त्याचे वर्णन करतो. कोणी त्याच्या महतीचे, मोठेपणाचे सुंदर वर्णन करतात. तर कोणी आपल्या बुद्धीच्या जोरावर त्याच्या अवघड कृतीचे विवरण करतात. कोणी सांगतात, की परमेश्वरच सर्व जीवांची निर्मिती करतो, त्यांचा विनाशही तोच करतो व त्यांना फिरून जन्मासही तोच घालतो. कोणाला वाटते तो फारफार दूर आहे. तर कोणी सांगतात तो अगदी जवळ आहे, प्रत्यक्ष समोर उभा आहे. प्रत्येक जण आपापल्या परीने त्याचे वर्णन करत असतो पण कोणीही त्याचे समग्र वर्णन करू शकत नाही. प्रभू परमात्मा महादानी आहे. तो सदैव देत असतो. शेवटी घेता घेता घेणारा थकून जातो. युगानुयुगे हेच चालू आहे. नानक सांगतात, सारे सृष्टीचे व्यवहार हे प्रभू परमात्म्याच्या इच्छेने चाललेले आहेत. ते इतके शिस्तबद्ध व काटेकोरपणे चालले आहेत की त्याबद्दल तो अत्यंत निश्चित व संतुष्ट आहे. ॥३॥

साचा साहिबु साचु नाइ भाखिआ भाउ अपारु ॥
 आखहि मंगहि देहि देहि दाति करे दातारु ॥
 फेरि कि अगै रखीऐ जितु दिसै दरबारु ॥
 मुहौ कि बोलणु बोलीऐ जितु सुणि धरे पिआरु ॥
 अंघ्रित वेला सचु नाउ वडिआई वीचारु ॥
 करमी आवै कपडा नदरी मोखु दुआरु ॥
 नानक एवै जाणीऐ सभु आपे सचिआरु ॥४ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. २)

शब्दार्थ : साचा – सत्य, सदैव अस्तित्वमान; साहिबु – परमेश्वर; नाई – नाम; भाखिआ – भाषा; भाउ – भाव; प्रेम; अपारु – अपार; आखहि – असे म्हणतात; मंगहि – मागतो; देहि देहि – दे, दे; दाति – दान देतो; दातारु – देणारा दाता, परमेश्वर; फेरि – मग; कि – कोणती; अगै – समोर; रखीऐ – ठेवू; जितु – ज्यामुळे; दिसै – दिसेल; मुहौ – तोंडाने; कि बोलणु – काय बोलावे; जितु – ज्यायोगे; अंघ्रित वेला – रामप्रहरी, ब्राह्ममुहूर्तावर; नाऊ – नाम, हरीचे नाम; वडिआई – मोठेपणा; वडिआई विचारु – परमेश्वराच्या मोठेपणाचे गुणगान करणे; करमी – कर्मि; कपडा – कापड, प्रभुकृपेची पाखर; नदरी – प्रभूची कृपादृष्टी; मोखु – मोक्ष; दुआरु – द्वार, मार्ग; एवै – अशाप्रकारे; जाणीऐ – जाणणे, समजणे; सचिआरु – परमसत्य, परमेश्वर.

भावार्थ : तो प्रभू परमात्मा सत्य आहे. स्थिर आहे. सदैव अस्तित्वमान आहे. ह्या सृष्टीचे सारे व्यवहार सुचारूपणे चालावेत म्हणून त्याने केलेली व्यवस्था, नियम, न्यायही सत्य आहेत. सदैव अस्तित्वात आहेत. त्याची भाषा प्रेमाची आहे. तो सर्व जीवांवर अपार प्रेम करतो. त्या प्रभू परमात्म्याकडे सर्व जीव सदैव 'हे दे, ते दे,' असे मागणे मागत असतात व तो दाता प्रभू, सर्वांना त्यांच्या मागणीनुसार देत असतो. पण अशा प्रभू परमात्म्याच्या प्राप्तीसाठी त्यास काय बरे समर्पित करावे ? गुरूनानक सांगतात, मुखाने त्याचेच बोल बोलावेत जे ऐकल्याने मनात प्रेमभाव उत्पन्न होईल. पहाटे उठून ब्राह्म मुहूर्तावर प्रभू परमात्म्याचे नामस्मरण करावे. त्यानेच प्रभू परमात्मा तुमच्यावर आपली कृपापाखर धरील. त्याच्या कृपादृष्टीने तुम्ही मोक्षद्वारात जाऊन पोहोचाल. नानक एवढेच जाणतात, की तो सदा अस्तित्वात असलेला प्रभू परमात्माच सर्व काही करणारा आहे.॥४॥

थापिआ न जाइ कीता न होइ ॥ आपे आपि निरंजनु सोइ ॥
 जिनि सेविआ तिनि पाइआ मानु ॥ नानक गावीऐ गुणी निधानु ॥
 गावीऐ सुणीऐ मनि रखीऐ भाउ ॥ दुखु परहरि सुखु घरि लै जाइ ॥
 गुरुमुखि नादं गुरुमुखि वेदं गुरुमुखि रहिआ समाई ॥
 गुरु ईसरु गुरु गोरखु बरमा गुरु पारबती माई ॥
 जे हउ जाणा आखा नाही कहणा कथनु न जाई ॥
 गुरा इक देहि बुझाई ॥
 सभना जीआ का इकु दाता सो मै विसरि न जाई ॥५ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. २)

शब्दार्थ : थापिआ – स्थापन करणे; कीता – निर्माण करणे; आपे आपि – आपण स्वतः; निरंजनु – मायेविरहित; जिनि – ज्याने; तिनि – त्याने; सेविआ – नामस्मरण केले; पाइआ – प्राप्त केला; मानु – सन्मान; गावीऐ – गातात; गुणी निधानु – गुणांचे भांडार; सुणीऐ – ऐकून, श्रवण करून; भाउ – प्रेम, भाव;

दुख परहरि – दुःख निवारण; घरि – हृदयात; लै जाई – प्राप्त करतात; गुरमुखि – संतजनांच्या; नाद – आवाज, ध्वनी; वेदं – वेद, ज्ञान; रहिआसमाई – व्यापून राहतात; ईसरु – शिव; बरमा – ब्रह्मा; गोरखु – विष्णू; पारबती माई – माता पार्वती; हउ – मी; जाणा – जाणणे, ज्ञान होणे; आखा नही – वर्णन करता येत नाही; कहणा कथनु न जाई – शब्दात व्यक्त करता येत नाही; गुरा – गुरूने; बुझाई – ज्ञान दिले; विसरि न जाई – विसरू नकोस.

भावार्थ : प्रभू परमात्म्यास कोणी निर्माण केलेले नाही, तो स्वयंभू आहे. त्यानेच स्वतःस निर्माण केले. तो मायेच्या अतीत आहे. तो निष्कलंक, निरंजन आहे. तेजोमय आहे. ज्याने त्याची अंतःकरणपूर्वक भक्ती केली, त्यास त्याची प्राप्ती होते. त्यास सन्मान प्राप्त होतो. नानक सांगतात, अशा ह्या गुणसागर प्रभू परमात्म्याचे गुणगान करा. अंतःकरणपूर्वक मनात भक्तिभाव ठेवून त्याचे गुणगान करा, श्रवण करा. असे केल्याने सर्व दुःखांचा नाश होईल व सुखाची प्राप्ती होईल. प्रभू परमात्म्याचे नाम, प्रभू परमात्म्याचे ज्ञान हे सतगुरूच्या उपदेशाने प्राप्त होते. म्हणून नित्य त्यात एकरूप होऊन जा. सतगुरू हाच भक्ताचा ब्रह्मदेव आहे. गुरू हाच ईश्वर आहे, जीवांचा रक्षक आहे. गुरू हेच माता पार्वतीचे रूप आहे. मी हे जाणले आहे की भक्तासाठी सतगुरू हेच सर्वस्व आहे. गुरूची महती शब्दात वर्णन करता येत नाही. त्याचे मोजमाप करता येत नाही. सतगुरूमुळेच परमेश्वराचे ज्ञान होते. सर्व जीवांचा जो एकमेव दाता प्रभू परमात्मा आहे, त्याचा मला कधीही विसर पडू नये.॥५॥

तीरथि नावा जे तिसु भावा विणु भाणे कि नाइ करी ॥

जेती सिरठि उपाई वेखा विणु करमा कि मिलै लई ॥

मति विचि रतन जवाहर माणिक जे इक गुर की सिख सुणी ॥

गुरा इक देहि बुझाई ॥ सभना जीआ का इकु दाता सो मै विसरि न जाई ॥६॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. २)

शब्दार्थ : तीरथि – तीर्थस्थान; नावा – स्नान करणे; तिसु – ईश्वरास; भावा – आवडणे; विणु – विना, शिवाय; भाणे – आवडणे; कि नाइ करी – स्नान केल्याने काय लाभ; जेती – जितकी; सिरठि – सृष्टी; उपाई – उत्पन्न केली; वेखा – पाहतो; विणु करमा – सत्कर्माशिवाय; कि मिलै – काय मिळेल?; किलई – काय घेऊ शकेल?; मति विचि – बुद्धीतच; सिख – शिकवण, उपदेश; सुणी – ऐकली; बुझाई – समज दिली; सभना – सगळ्या, समस्त; जीआ – जीव.

भावार्थ : ह्या सृष्टीत जे काही घडते, ते परमेश्वरी इच्छेने घडते. जर त्याला आवडणार असेल तर मी तीर्थात स्नान करीन. जर त्याला आवडणार नसेल तर तीर्थस्नानाचा काय उपयोग? ह्या सृष्टीची ज्याने निर्मिती केली तोच तिचे पालनपोषण करतो. त्या प्रभू परमात्म्याची प्राप्ती कर्माशिवाय होत नाही. सतगुरूचा उपदेश हीच खरी रत्ने माणके आहेत हे तू बुद्धीने जाण. हे सर्व ज्ञान सतगुरूकडून प्राप्त होते. नानक म्हणतात, सर्व जीवांचा एकमेव दाता जो प्रभू परमात्मा त्याचा मला कधीही विसर पडू नये.॥६॥

जे जुग चारे आरजा होर दसूणी होइ ॥

नवा खंडा विचि जाणीऐ नालि चलै सभु कोइ ॥

चंगा नाउ रखाइ कै जसु कीरति जगि लेइ ॥

जे तिसु नदरि न आवई त वात न पुछै के ॥

कीटा अंदरि कीटु करि दोसी दोसु धरे ॥

खंड १ [५]

नानक, निरगुणि गुणु करे गुणवंतिआ गुणु दे ॥

तेहा कोइ न सुझई जि तिसु गुणु कोइ करे ॥७॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. २)

शब्दार्थ : जे - जर; जुग - युग; चारे - चारही; आरजा - आयुष्य; होर - आणखी (अन्य); दसूणी होइ - दसपट झाली; नवा खंडा - नवखंड पृथ्वी; जाणीए - जाणणे; नालि - (च्या) बरोबर; चलै - चालतात; चंगा - चांगले; नाउ - कीर्ती; जसु - यश; लेइ - मिळवतो; तिसु - त्याच्या; नदरि - कृपा दृष्टी; त - तर; वात - खबर; न पुछै - विचारणार नाही; कीटा - कीटक; अंदरि - मध्ये; कीटु - कीटक; दोसी - दोषी; निरगुणी - गुण हीन; गुणवंतिआ - गुणवानांना; दे - देतो; तेहा - त्यासारखा; सुझई - सुचवणे, सांगणे; तिसु - त्याला; कोइ - कुणी.

भावार्थ : जर एखाद्या माणसाला चारी युगांइतकेच नव्हे तर त्याच्या दसपट आयुष्य प्राप्त झाले, त्याने नवखंड पृथ्वीवर आपली सत्ता प्रस्थापित केली, सर्वजण त्याच्या आज्ञेत राहू लागले, त्याचा नावलौकिक सर्व जगात झाला, तरीही जर त्याच्यावर प्रभू परमात्म्याची कृपादृष्टी नसेल तर अंती त्यास कोणीही विचारत नाही. तो क्षुद्र कीटकाहून क्षुद्र होय. नीचातील नीच, अधमाहून अधम होय. गुरू नानक सांगतात - तो प्रभू परमात्मा गुणहीनास गुणवंत बनवतो. गुणवंतांना अधिक गुणवान बनवतो. त्याला कोणी काही सांगू शकत नाही.॥७॥

सुणिऐ सिध पीर सुरिनाथ ॥ सुणिऐ धरति धवल आकास ॥

सुणिऐ दीप लोअ पाताल ॥ सुणिऐ पोहि न सकै कालु ॥

नानक भगता सदा विगासु ॥ सुणिऐ दूख पाप का नासु ॥८॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. २)

शब्दार्थ : सुणिऐ - श्रवण केल्याने; सिध - सिद्ध; सुरि - देवदेवता; नाथ - नाथपंथी, योगी, स्वामी; धवल - बैल, पृथ्वी शिंगावर घेणारा; दीप - द्वीप; लोअ - लोक; पोहि - स्पर्श करणे; विगासु - आनंदित, उल्हसित; नासु - नाश.

भावार्थ : नामश्रवणाचे माहात्म्य सांगताना गुरू नानक सांगतात - सिद्ध, पीर, देव देवता, नाथ हे सारे त्या महत पदास नाम श्रवणानेच जाऊन पोहोचले. नामश्रवणाने भक्तास हे ज्ञान प्राप्त होते, की आकाश, पृथ्वी, पाताळ, सप्तद्वीप ह्या साऱ्यात तो प्रभू परमात्माच भरून राहिला आहे. नामश्रवण करणाऱ्या पर्यंत काळ पोहोचू शकत नाही. त्यास मरणाची भीती उरत नाही. गुरू नानकदेव सांगतात, नामश्रवणाने भक्ताच्या सर्व पापतापांचा नाश होऊन त्याच्या चित्तास प्रसन्नता प्राप्त होते.॥८॥

सुणिऐ ईसरु बरमा इंदु ॥ सुणिऐ मुखि सालाहण मंदु ॥

सुणिऐ जोग जुगति तनि भेद ॥ सुणिऐ सासत सिप्रिति वेद ॥

नानक भगता सदा विगासु ॥ सुणिऐ दूख पाप का नासु ॥९॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. २)

शब्दार्थ : ईसरु - शिव, शंकर; बरमा - ब्रह्मदेव; इंदु - इंद्र; मुखि - मुखाने; सालाहण - स्तुती; मंदु - मंदबुद्धी; जोग - योग; जुगति - युक्ती; तनि भेद - शरीरांतर्गत क्रियांचे ज्ञान; सासत - शास्त्र; सिप्रिति - स्मृती; नासु - नष्ट पावते.

भावार्थ : नामश्रवणाने ब्रह्मा, विष्णू, महेश, इंद्र आदी पदे प्राप्त होतात. नामश्रवणाने मतिमंदही मुखाने प्रभू परमात्म्याची स्तुती गाऊ लागतात. योगातील नाना क्रियांमुळे शरीरांतर्गत क्रिया-प्रक्रियांचे जे ज्ञान प्राप्त होते, तेच ज्ञान भक्तांना केवळ नामश्रवणाने प्राप्त होते. सर्व शास्त्रे, स्मृती, वेद यांमधील सर्व ज्ञान प्रभू परमात्म्याच्या केवळ नामश्रवणाने प्राप्त होते.

नामश्रवणाने भक्तांच्या सर्व दुःखांचा पाप-तापांचा नाश होतो. त्यांच्या अंतरात प्रभू परमात्म्याचे ज्ञान प्राप्त झाल्याने त्यांचे चित्त प्रसन्न होते.॥९॥

सुणिऐ सतु संतोखु गिआनु ॥ सुणिऐ अठसठि का इसनानु ॥

सुणिऐ पड़ि पड़ि पावहि मानु ॥ सुणिऐ लागै सहजि धिआनु ॥

नानक भगता सदा विगासु ॥ सुणिऐ दूख पाप का नासु ॥१०॥ (श्री गु. ग्रं. सा. ३)

शब्दार्थ : सतु – सत्य; संतोखु – संतोष, समाधान; गिआनु – ज्ञान; अठसठि – अडुसष्ट (तीर्थे); इसनानु – स्नान; पड़ि पड़ि – वारंवार, वाचून; पावहि – प्राप्त करतात; मानु – सन्मान; सहजि – स्वाभाविकपणे; धिआनु – ध्यान.

भावार्थ : नामश्रवणाने सत्य, संतोष, समाधान व ज्ञानाची प्राप्ती होते. नामश्रवणाने अडुसष्ट तीर्थांत स्नान केल्याचे पुण्य प्राप्त होते. ज्ञानीजनांना वेदादी शास्त्रे पाठ करून, वारंवार वाचून जी मानमान्यता प्राप्त होते, तीच मानमान्यता नामश्रवणाने भक्ताला प्राप्त होते. नामश्रवणाने सहज समाधी अवस्थेची प्राप्ती होते. नानक सांगतात, की नामश्रवणाने सर्व दुःख, पाप, ताप नष्ट होऊन भक्ताच्या चित्तास प्रसन्नता प्राप्त होते.॥१०॥

सुणिऐ सरा गुणा के गाह ॥ सुणिऐ सेख पीर पातिसाह ॥

सुणिऐ अंधे पावहि राहु ॥ सुणिऐ हाथ होवै असगाहु ॥

नानक भगता सदा विगासु ॥ सुणिऐ दूख पाप का नासु ॥११॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ३)

शब्दार्थ : सरा – समुद्र; गुणा – (चांगले) गुणाचा; गाह – ज्ञान; सेख – शेख; पीर – मुसलमानांचा महात्मा; पातिसाह – बादशाह; अंधे – आंधळा; पावहि – प्राप्त होतो; राहु – मार्ग; असगाहु – अथांग, समुद्र.

भावार्थ : नामश्रवणाने गुणसागर प्रभुपरमात्म्याचे ज्ञान प्राप्त होते. नामश्रवणाने शेख, पीर पातशाहा आदि श्रेष्ठपदे प्राप्त होतात. मोहमायेने अंध झालेल्या माणसास नामश्रवणाने सन्मार्गाची प्राप्ती होते. हा दुर्लभ, पार करण्यास कठीण असलेला भवसागर नामश्रवणाने सहज रीतीने पार करता येतो. नानक सांगतात, नामश्रवणाने भक्ताची सर्व दुःखे, पाप, ताप नष्ट होतात व भक्ताचे चित्त प्रसन्न होते.॥११॥

मंने की गति कही न जाइ ॥ जे को कहै पिछै पछुताइ ॥

कागदि कलम न लिखणहारु ॥ मंने का बहि करनि वीचारु ॥

ऐसा नामु निरंजनु होइ ॥ जे को मंनि जाणै मनि कोइ ॥१२॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ३)

शब्दार्थ : मंने – मनन करणारा, दृढ अभ्यास करणारा; गति – उच्च आत्मिक अवस्था; कही न जाइ – वर्णन करता येत नाही; पिछै – नंतर; पछुताइ – पश्चात्ताप पावेल; लिखणहारु – लिहिणारा, (परमेश्वर) बहि – बसून; करनि – करतो, वीचारु – विचार; नामु – नाम; निरंजनु – मायारहित; मंनि जाणै – मनन करणारा जाणतो; मनि – मन

भावार्थ : या पदापासून पुढे मननाची महती गायिली आहे. प्रभू नामाचे मनन करतो अशा श्रद्धावान भक्ताची गती, आध्यात्मिक स्थिती अवर्णनीय आहे. त्याचे वर्णन शब्दात करणे केवळ अशक्य आहे. जे कोणी असा प्रयत्न करतात, त्यांना ते वर्णन किती अपूर्ण आहे हे कळते व त्यांच्या अज्ञानाचा त्यांना पश्चात्ताप होतो. कोणा लेखकाने त्या परमोच्च स्थितीचे वर्णन करण्याचा प्रयत्न केला तर साऱ्या जगातले कागद संपतील पण वर्णन पूर्ण होणार नाही. जगातले सगळे

विचारवंत एकत्र बसून त्यांनी अशा परमभक्ताचे वर्णन करण्याचा प्रयत्न केला, तरी त्या सर्वांची एकत्रित बुद्धीही पुरी पडणार नाही. त्या मायारहित प्रभू परमात्म्याच्या नामाचा महिमा इतका अगाध आहे की जो त्या प्रभुनामाशी एकरूप झाला, तादात्म्य पावला तोच ती स्थिती जाणू शकेल. ॥१२॥

मंनै सुरति होवै मनि बुधि ॥ मंनै सगल भवण की सुधि ॥

मंनै मुहि चोटा न खाइ ॥ मंनै जम कै साथि न जाइ ॥

ऐसा नामु निरंजनु होई ॥ जे को मंनि जाणै मनि कोई ॥१३ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३)

शब्दार्थ : मंनै – मनन करणारा, चिंतन करणारा; सुरति – अध्यात्मिक अवस्था; होवै – होते; मनि – मनात; भवण – भुवन; सुधि – ज्ञान; मुहि – तोंडावर; चोटा – आघात, मार; साथि – बरोबर; निरंजन – माया रहित; जे – जर; मंनि जाणै – मनन करणारा जाणतो.

भावार्थ : प्रभुनामाचे मनन करणाऱ्या भक्ताच्या मनात प्रभू परमात्म्याप्रती प्रेमभाव उत्पन्न होतो. त्याची बुद्धी निर्मळ होते. त्याला सर्व ब्रह्मांडाचे ज्ञान होते. तो मोहमायेच्या पाशापासून मुक्त झाल्याने संसारात ठोकर खात नाही. विषयविकार त्यास विचलित करत नाहीत. यम ही त्यास स्पर्श करू शकत नाही. अशी त्याची उच्च आध्यात्मिक अवस्था होते. त्या मायातीत प्रभू परमात्म्याच्या नामाचा महिमा इतका थोर आहे, की जो प्रभुनामाचे मनन करतो त्यासच तो कळतो. ॥१३ ॥

मंनै मारगि ठाक न पाइ ॥ मंनै पति सिउ परगटु जाइ ॥

मंनै मगु न चलै पंथु ॥ मंनै धरम सेती सनबंधु ॥

ऐसा नामु निरंजनु होइ ॥ जे को मंनि जाणै मनि कोइ ॥१४ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३)

शब्दार्थ : मारगि – मार्गात; ठाक – अडथळा; न पाइ – पावत नाही; पति सिउ – प्रतिष्ठेसह; परगटु – प्रसिद्धी; मगु – मार्ग; पंथु – मार्ग; सेती – बरोबर; सनबंधु – संबंध; मंनि जाणै – मनन करणारा जाणतो.

भावार्थ : जो भक्त प्रभुनामाचे मनन करतो तो मोहमायेच्या पाशात अडकत नाही. प्रभुप्राप्तीच्या मार्गापासून विचलित होत नाही. तो सर्वांच्या आदरास पात्र होतो. परमेश्वरप्राप्तीचे अनेक मार्ग सांगितले जातात पण त्यांपैकी कोणत्याही मार्गाकडे त्याचे पाऊल वळत नाही. तो त्याच्या भक्तिमार्गावर अडळ राहून सत्य धर्मास प्राप्त करतो. त्या मायातीत प्रभूचा महिमा अपार आहे. जो प्रभुनामाशी एकरूप झाला तोच ते जाणतो. ॥१४ ॥

मंनै पावहि मोखु दुआरु ॥ मंनै परवारै साधारु ॥

मंनै तरै तारे गुरु सिख ॥ मंनै नानक भवहि न भिख ॥

ऐसा नामु निरंजनु होई ॥ जे को मंनि जाणै मनि कोइ ॥१५ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३)

शब्दार्थ : मंनै – चिंतन करणारा, पावहि – प्राप्त करतो; मोखु – मोक्ष; दुआरु – द्वार; परवारै – परिवार; साधारु – सुधारतो, तरै – तरून जातो; तारे – तारतो; सिख – शिष्य; भवहि – फिरणे, हात पसरणे; भिख – भिक्षा; मंनि जाणै – मनन करणारा जाणतो; मनि – मन.

भावार्थ : प्रभु नामाचे मनन करणाऱ्या भक्तास त्याच्या नामभक्तीमुळे मोक्षाचे दार उघडले जाते. तो स्वतः तर मोक्षाचा अधिकारी बनतोच, शिवाय त्याच्या संगतीतील सर्वांच्या, त्याच्या परिवारातील सर्वांच्या आध्यात्मिक उन्नतीचा आधार बनतो, मार्गदर्शक बनतो. तो स्वतः तर भवसागर तरून जातोच पण इतरांचाही मार्गदर्शक बनून त्यांना भवसागर तरून जाण्यास साहाय्यभूत होतो. अशा भक्तांचा प्रभू परमात्मा हा एकमेव तारणहार असतो. त्याला प्रभुप्राप्तीसाठी अन्य कोणाही

पुढे हात पसरावे लागत नाहीत. त्या मायातीत प्रभू परमात्म्याचा महिमा अपार आहे. जो प्रभुनामाचे मनन करतो तोच ते जाणतो.॥१५॥

पंच परवाण पंच परधानु ॥ पंचे पावहि दरगहि मानु ॥
पंचे सोहहि दरि राजानु ॥ पंचा का गुरु एकु धिआनु ॥
जे को कहै करै वीचारु ॥ करते कै करणै नाही सुमारु ॥
धौलु धरमु दइआ का पूति ॥ संतोखु थापि रखिआ जिनि सूति ॥
जे को बुझै होवै सचिआरु ॥ धवलै उपरि केता भारु ॥
धरती होरु परै होरु होरु ॥ तिस ते भारु तलै कवणु जोरु ॥
जीअ जाति रंगा के नाव ॥ सभना लिखिआ बुडी कलाम ॥
एहु लेखा लिखि जाणै कोइ ॥ लेखा लिखिआ केता होइ ॥
केता ताणु सुआलिहु रूपु ॥ केती दाति जाणै कौणु कूतु ॥
कीता पसाउ एको कवाउ ॥ तिस ते होए लख दरीआउ ॥
कुदरति कवण कहा वीचारु ॥ वारिआ न जावा एक वार ॥
जो तुधु भावै साई भली कार ॥ तू सदा सलामति निरंकार ॥१६॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ३)

शब्दार्थ : पंच – मुख्य, श्रेष्ठ पुरुष; परवाण – मान्य होणे, स्वीकृत होणे; परधानु – प्रधान, मुख्य; पावहि – प्राप्त करतो; दरगहि – प्रभूच्या दरबारात; मानु – सन्मान; सोहहि – शोभून दिसतात; दरि – द्वारी, दरबारात; राजानु – राजाच्या; धिआनु – ध्यान, चित्ताची एकाग्रता; कहै – वर्णन करतो; करते – कर्ता, परमात्मा; करणै – कार्य; सुमारु – गणना, अंदाज; धौलु – बैल; संतोखु – संतोष; थापि रखिआ – स्थिर केले; सूति – नियमात; बुझै – जाणतो; सचिआरु – सत्यवान; धवलै – बैल; उपरि – वर; केता – किती; भारु – वजन; धरती होरु – धरती पुढे; परै – पुढे; तिस ते – त्याच्या; तलै – खाली; करणु जोरु – कोणाचा आधार; जीअ – जीव; लिखिआ – लिहिलेले (भाग्यात), बुडी कलाम – निरंतर चालणारी लेखणी, एहु – हा; लेखा – भाग्यलेख; लिखि – लिहिलेला; जाणै – जाणेल; कोई – कोण; लेखा लिखिआ – लिहिलेला हिशेब; केता – किती, केव्हाडे; ताणु – शक्ती; सुआलिहु – सुंदर; दाति – दान; जाणै – जाणतो; कूतु – अनुमान, माप; कीता – केले, एको – एकच; कवाउ – शब्द, वचन; तिस ते – त्यापासून; दरीआउ – सागर, समुद्र; कुदरति – दैवी शक्ती; कहा – कुठे, कसे; वारिआ जावा – समर्पित होणे; तुधु – तुला; भावै – आवडले; साई – तेच; भली – चांगले; कार – कार्य, कर्म; सलामति – अटल, शाश्वत; निरंकार – निराकार.

भावार्थ : ह्या रचनेत श्री गुरू नानकदेवांनी 'पंच' शब्दाचा वापर रूढार्थाने केलेला नसून त्यास एक विशेष अर्थ आहे. ज्याने आपले पंचप्राण परमेश्वराशी एकरूप केले आहेत, अशा ईश्वरभक्तास गुरूनानकदेव 'पंच' असे संबोधतात. पंचाच्या अंगी निवृत्ती, धैर्य, निर्मलता, समानता आणि यथालाभ संतोष, हे पाच गुण असले पाहिजेत. तसेच काम, क्रोध, लोभ, मत्सर व अहंकार त्या पाच विकारांवर त्याने विजय प्राप्त केला असला पाहिजे. असा संतत्वास पोहोचलेल्या 'पंचास' प्रभू परमात्म्याच्या दरबारात सन्मानाने प्रवेश प्राप्त होतो. प्रभू परमात्म्याच्या दरबारात असा पंच शोभून दिसतो. तो सदैव प्रभुनामाचे ध्यान करतो. जर कोणाला असे वाटत असेल, की मी माझ्या बुद्धीच्या जोरावर प्रभू परमात्म्यास

जाणले आहे, तर तो त्याचा भ्रम आहे. कारण प्रभू परमात्मा अनंत आहे, अपार आहे. त्याच्या कार्याचे पूर्ण ज्ञान कोणासही झाले नाही.

पुराणात अशी कथा आहे की बैलाने आपल्या पाठीवर धरतीचा भार धारण केला आहे. त्याचे खंडन करताना श्री गुरू नानाकदेव सांगतात की काय एक बैल धरतीचा भार सहन करू शकेल? वास्तविक धर्म हा तो बैल आहे. धर्मरूपी बैल हा दयेचा पुत्र आहे. त्याच्या संतोषरूपी सूत्राने सारी सृष्टी बांधली गेली आहे. जो ह्या धर्मरूपी बैलाचे मर्म जाणेल तो सत्यरूप परमेश्वरास जाणेल. अशा अनेक सृष्ट्या एकावर एक आहेत मग अगदी तळातला बैल कशावर उभा आहे. म्हणून पुराणातील बैलाची कथा अतार्किक आहे.

प्रभू परमात्म्याने ह्या जगात नाना प्रकारचे जीव निर्माण केले. प्रत्येकाचे रंग वेगळे, रूपे वेगळी, शरीररचना वेगळी आहार-विहार वेगळा, एवढेच नव्हे तर प्रत्येकाचा कर्मलेखही वेगळा. ह्या सर्वांचे यथायोग्य मूल्यमापन कोणीही करू शकणार नाही. त्या प्रभू परमात्म्याची शक्ती किती आहे, तो किती सुंदर आहे तो किती दानी आहे. हे कोणी ही जाणू शकत नाही. वास्तविक प्रभू परमात्मा एक आणि एकच आहे. ह्या सृष्टीतील सर्व वस्तू, जीवजंतू, वृक्षवल्ली, ग्रहतारे सारे सारे काही त्याचीच विविध रूपे आहेत. त्याची गणना कोणीही करू शकणार नाही.

हे प्रभो तुझ्या ह्या दैवी शक्तीचे मी काय वर्णन करणार ? मी तुझ्यावर स्वतःस वारंवार समर्पित करतो.

हे परमेश्वरा ! तुला जे योग्य वाटेल तेच श्रेष्ठ कर्म होय. तू जे करतोस तेच योग्य होय. हे निराकार प्रभू केवळ तू आणि तूच एकमेव स्थिर आहेस.॥१६॥

असंख्र जप असंख्र भाउ ॥ असंख्र पूजा असंख्र तप ताउ ॥

असंख्र गरंथ मुखि वेद पाठ ॥ असंख्र जोग मनि रहहि उदास ॥

असंख्र भगत गुण गिआन वीचार ॥ असंख्र सती असंख्र दातार ॥

असंख्र सूर मुह भख सार ॥ असंख्र मोनि लिव लाइ तार ॥

कुदरति कवण कहा वीचारु ॥ वारिआ न जावा एक वार ॥

जो तुधु भावै साई भली कार ॥ तू सदा सलामति निरंकार ॥१७॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ३)

शब्दार्थ : असंख्र – असंख्य; भाउ – भाव, प्रेम; तप ताउ – तपश्चर्या; गरंथ – ग्रंथ; मुखि – तोंडपाठ; जोग – योग; रहहि – राहतो; उदास – विरक्त; गिआन – ज्ञान; सती – सत्यधर्मी; दातार – दाता; सूर – शूर; भख-सार – शस्त्राचा वार; मोनि – मौनी; लिव लाइ तार – तल्लीन होणे; कुदरति – ईश्वरी शक्ती; वारिआ – समर्पित; जावा – जाईन; वार – वारंवार; तुधु – तुला; भावै – भावेल, आवडेल; साई – परमेश्वर; भली – चांगले; कार – कार्य; सदा – नित्य; सलामति – शाश्वत; निरंकार – निराकार;

भावार्थ : परमेश्वरी कृपा प्राप्त व्हावी म्हणून ह्या जगात अनेक लोक नाना प्रकारचे जप करत असतात. अनेक लोक नाना भावांनी तुझी भक्ती करतात. असंख्य प्रकारच्या पूजाअर्चा, अनेक प्रकारच्या तपःसाधना करतात. असंख्य ग्रंथ व वेद तोंडपाठ करतात. अनेक प्रकारची योगसाधना करून संसारातून विरक्त होऊन परमेश्वरास प्राप्त करण्याचा खटाटोप करतात. अनेक भक्त परमेश्वराच्या गुणांचा, ज्ञानाचा विचार करतात. अनेक जण सत्यव्रताचे पालन करून तुला प्राप्त करून घेण्याचा प्रयत्न करतात. तर असंख्य लोक दान-धर्म करून तुझे प्रेम प्राप्त करण्याचा प्रयत्न करतात. असंख्य शूरवीर तुझ्याच प्राप्तीसाठी रणांगणात शस्त्रास्त्रांचे वार झेलून प्राणार्पण करतात. अनेकजण मौनव्रत धारण करून तर अनेकजण अखंड समाधी लावून तुला प्राप्त करण्याचा प्रयत्न करतात. प्रभू परमात्म्याच्या स्वरूपाचा, त्याच्या सामर्थ्याचा कोणीही विचार करू शकत नाही. नानक म्हणतात, माझ्यात तर ह्यांपैकी एकही गुण नाही. मी एक क्षुद्र पामर आहे. तुझे चरणी समर्पित

होण्याचीही माझी पात्रता नाही. हे प्रभो! तुला जे प्रिय वाटते तेच कर्म योग्य आहे. हे निराकार प्रभो! तू सदा स्थिर आहेस.॥१७॥

असंख मूर्ख अंध घोर ॥ असंख चोर हरामखोर ॥
असंख अमर करि जाहि जोर ॥ असंख गलवढ हतिआ कमाहि ॥
असंख पापी पापु करि जाहि ॥ असंख कूडिआर कूडे फिराहि ॥
असंख मलेछ मलु भखि खाहि ॥ असंख निंदक सिरि करहि भारु ॥
नानकु नीचु कहै वीचारु ॥ वारिआ न जावा एक वार ॥
जो तुधु भावै साई भली कार ॥ तू सदा सलामति निरंकार ॥१८॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ४)

शब्दार्थ : मूर्ख - मूर्ख; अंध घोर - महाअज्ञानी; अमर - मरणरहित; करि - करतात; जोर - शक्ती, जोर; गलवढ - गळा घोटणे; हतिआ - हत्या; पापु करि जाहि - पाप करून (या संसारातून) निघून जातात; कुडिआर - खोटे बोलणारे; कूडे - असत्यात; फिराहि - भटकत राहतात; मलेछ - मलिन विचाराचे; मलु - अभक्ष्य; भखि - भक्षण; खाहि - खातात; भारु - भार; कहै विचारु - काय विचार करू शकणार; वारिआ - समर्पित; जावा - जाईन; तुधु - तुला; साई - तेच; भली - चांगले; कार - कार्य; सलामति - शाश्वत;

भावार्थ : मागील पदात श्री गुरू नानकदेवांनी सत्त्वगुणी माणसाचे वर्णन केले आहे. ह्या पदात ते तमोगुणी माणसाचे वर्णन करतात. नानक म्हणतात, ह्या जगात असंख्य महामूर्ख लोक तमाच्या घोर अंधारात बुडून गेले आहेत. असंख्य लोक चोर, विश्वासघातकी आहेत. अनेकजण आपल्या शक्ती सामर्थ्याच्या जोरावर अत्याचार करणारे आहेत. दुसऱ्याचा गळा घोटून, त्यांचा खून करून त्यांची संपत्ती लुटणारेही अनेक आहेत. असंख्य पापी लोक सतत पापच करत आहेत. अनेक खोटे बोलणारे, असत्याचरण करणारे लोक मोहमायेच्या, असत्याच्या भोवऱ्यात गोते खात फिरत आहेत. अनेक दुराचारी लोक दुराचार करत आहेत. अनेकजण दुसऱ्याची निंदा-नालस्ती करून आपल्या डोक्यावरील पापाचा भार वाढवतच असतात. नानक म्हणतात, अशा दुष्ट, दुराचारी पापी लोकांची संख्या ही एवढी मोठी आहे, की त्यांची मोजदाद करणे माझ्यासारख्या पामरास अशक्य आहे. मी एकच जाणतो की, तो निर्गुण, निराकार प्रभू परमात्माच केवळ सदा स्थिर राहणारा आहे, त्याच्या वरून आपले प्राण ओवाळून टाकावेत.॥१८॥

असंख नाव असंख थाव ॥ अगंम अगंम असंख लोअ ॥
असंख कहहि सिरि भारु होइ ॥ अखरी नामु अखरी सालाह ॥
अखरी गिआनु गीत गुण गाह ॥ अखरी लिखणु बोलणु बाणि ॥
अखरा सिरि संजोगु वखाणि ॥ जिनि एहि लिखे तिसु सिरि नाहि ॥
जिव फुरमाए तिव तिव पाहि ॥ जेता कीता तेता नाउ ॥
विणु नावै नाही को थाउ ॥ कुदरति कवण कहा वीचारु ॥
वारिआ न जावा एक वार ॥ जो तुधु भावै साई भली कार ॥
तू सदा सलामति निरंकार ॥१९॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ४)

शब्दार्थ : थाव - स्थान, ठिकाणे; अगंम - अगम्य; लोअ - लोक; कहहि - सांगतात; सिरि - शिरावर;

अखरी – अक्षरद्वारा; सालाह – स्तुती, प्रशंसा; लिखणु – लिहिणे; बोलणु – बोलणे; बाणि – स्वभाव; संजोगु – भाग्यलेख; वखाणि – वर्णन करणे; जिनि – ज्याने; तिसु – त्याच्या; एहि – हे; जिव – ज्या तऱ्हेने; फुरमाए – फर्मावतो, हुकूम करतो; तिव तिव – तसे तसे; पाहि – प्राप्त करतो, भोगतो; जेता – जितका; कीता – केलेले; तेता – ते सगळे; विणु नावै – नावाशिवाय.

भावार्थ : प्रभूच्या सृष्टीत नाना नावांनी ओळखले जाणारे असंख्य जीव आहेत. अनेक लोक (इंद्रलोक, देवलोक, वैकुण्ठलोक आदी) आहेत. अनंत स्थाने आहेत. सारे काही अगम्य आहे. त्यांचा नुसता विचार करणे, अंदाज करणेसुद्धा अशक्य आहे. साऱ्या विश्वाच्या पसाऱ्याची यादी करणेही अशक्य आहे. पण ह्या सर्वांत तो प्रभू परमात्माच भरून राहिला आहे. ईश्वर हा शब्दाच्या पलीकडे आहे. पण आपण शब्दांच्या साहाय्यानेच त्याचा नामोच्चार करू शकतो. त्याची स्तुती करू शकतो. शब्दाच्या माध्यमातून त्याच्या विषयीचे ज्ञान प्राप्त करतो. शब्दानेच त्याचे गुणगान करतो. परमेश्वराने प्रत्येकाचा कर्मलेख त्याच्या ललाटी लिहिला आहे. तो कर्मलेखही (संयोग वियोग) अक्षराद्वारेच वर्णन करतात. पण नवलाची गोष्ट ही आहे, की ज्या प्रभू परमात्म्याने हे विधिलेख इतरांच्या कपाळी लिहिले, त्याच्या कपाळी मात्र कोणताही कर्मलेख नाही. तो स्वतः कर्म अकर्माच्या पलिकडे आहे. पण त्याच्याच इच्छेने ह्या सृष्टीतील सारे व्यवहार चालतात. तो जे जे फर्मावतो तसेच सर्व घडते. त्याने घडविलेल्या सर्व गोष्टींना नाव आहे, रूप आहे, प्रभू नामाशिवाय कोणतेही स्थान नाही. त्याने घडवलेल्या प्रत्येक गोष्टीस नाव आहे रूप आहे नावाशिवाय काहीही नाही. पण स्वतः प्रभू परमात्मा मात्र नामरूपाच्या अतीत आहे. तो अनाम, अरूप आहे. ईश्वरीलीलेचे कोण वर्णन करू शकेल ? अशा प्रभू परमात्म्यावर आपले सर्वस्व समर्पण करावे. हे प्रभो ! तू मायारहित आहेस. प्रकाशमान आहेस. सदैव अस्तित्वमान आहेस. सदा स्थिर आहेस. जे तुला आवडेल तेच श्रेष्ठ कर्म आचरावे व तुझ्यावरून जीव ओवाळून टाकावा हेच मी जाणतो. ॥१९॥

भरीए हथु पैरु तनु देह ॥ पाणी धोतै उतरसु खेह ॥

मूत पलीती कपडु होइ ॥ दे साबूणु लईए ओहु धोइ ॥

भरीए मति पापा कै संगि ॥ ओहु धोपै नावै कै रंगि ॥

पुंनी पापी आखणु नाहि ॥ करि करि करणा लिखि लै जाहु ॥

आपे बीजि आपे ही खाहु ॥ नानक हुकमी आवहु जाहु ॥२०॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४)

शब्दार्थ : भरीए – भरलेले; हथु पैरु – हात पाय; धोतै – धुतल्याने; उतरसु – निघून जातो; खेह – माती; मूत – मूत्र; पलीती – भरलेले; कपडु – कपडे; होइ – झालेले; लईए – दूर करता येईल; ओहु – ते (हात, पाय, शरीर); धोइ – धुतले जाते; मति – मती, बुद्धी; कै – सहित, ने; संगि – संगतीने; धोपै – धुतले जाते; नावै – नामजपाने; रंगि – प्रेमाने; पुंनी – पुण्यवान; आखणु – कथन; करणा – कार्य; लै जाहु – घेऊन जातात; आपे – आपण स्वतः; बीजि – पेरतात; ही – तसेच; खाहु – प्राप्त करतात; हुकमी – आज्ञेने, हुकुमाने; आवहु – येणे; जाहु – जाणे;

भावार्थ : मलीन झालेले हात, पाय, शरीर सारे काही पाण्याने धुवून स्वच्छ करता येते. मल, मूत्राने भरलेले कपडे साबण लावून धुवून स्वच्छ करता येतात. पण मनाचे काय ? पापाने भरलेले मन कशाने स्वच्छ होणार ? नानकदेव सांगतात, की पापाचा मळ प्रभूनामाने धुता येतो. पापपुण्य हे काही नुसते शब्द नाहीत. जसे कर्म करावे तसे त्याचे फल प्राप्त होते. जसे पेटावे तसे त्याचे फळ प्राप्त होते. ह्या जगात जीवाचे आगमन तसेच या जगातून निघून जाणे हे त्या प्रभू परमात्म्याच्या आज्ञेने, इच्छेने घडत असते. ॥२०॥

तीरथु तपु दइआ दतु दानु ॥ जे को पावै तिल का मानु ॥
 सुणिआ मंनिआ मनि कीता भाउ ॥ अंतरगति तीरथि मलि नाउ ॥
 सभि गुण तेरे मै नाही कोइ ॥ विणु गुण कीते भगति न होइ ॥
 सुअसति आथि बाणी बरमाउ ॥ सति सुहाणु सदा मनि चाउ ॥
 कवणु सु वेला वखतु कवणु ॥ कवण थिति, कवणु वारु ॥
 कवणि सि रुती माहु कवणु जितु होआ आकारु ॥
 वेल न पाईआ पंडती जि होवै लेखु पुराणु ॥
 वखतु न पाइओ कादीआ जि लिखनि लेखु कुराणु ॥
 थिति वारु ना जोगी जाणै रुति माहु ना कोई ॥
 जा करता सिरठी कउ साजे आपे जाणै सोई ॥
 किव करि आखा किव सालाही किउ वरनी किव जाणा ॥
 नानक आखणि सभु को आखै इकदू इकु सिआणा ॥
 वडा साहिबु वडी नाई कीता जा का होवै ॥
 नानक जे को आपौ जाणै अगै गइआ न सोहै ॥२१ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ४)

शब्दार्थ : तीरथु – तीर्थस्थान; तपु – तप; दइआ – दया; दतु दानु – दिलेले दान; पावै – प्राप्त करतात; तिल – तिळमात्र; सुणिआ – श्रवण करणे; मंनिआ – मनन केल्याने; कीता भाउ – प्रेम केले; अंतरगति – आन्तरिक; नाउ – स्नान केले; विणु गुण कीते – गुणाशिवाय केलेले कर्म; सुअसति – कल्याण हो, जयजयकार हो; आथि – माया; बरमाउ – ब्रह्मरूप; सुहाणु – सुंदर; मनि – मनात; चाउ – आनंद; वखत – वेळ, समय; थिती – तिथी; वारु – वार; सि – होते; रुति – ऋतू; माहु – महिना, मास; जितु – जेव्हा (ही सृष्टी उत्पन्न झाली); होआ – झाली; पाईआ – जाणणे, प्राप्त होणे; पंडती – पंडितांना; कादीआ – काजींना; कुराणु – कुराण; साजे – उत्पन्न करतो; सोई – तोच; आखा – सांगू; किव सालाही – कशी स्तुती करू; किव जाणा – कसे जाणू; वडा – मोठा; साहिबु – स्वामी, परमेश्वर; वडी नाई – मोठे नाव; अगै गइआ – पुढे परलोकात गेल्यावर; न सोहै – शोभून दिसत नाही, आदर प्राप्त होत नाही; जाणै – जाणतो; करता – करणारा; सिरठी – सृष्टी.

भावार्थ : तीर्थयात्रा, दान, तप, दया, ब्रताचरण आदी मुळे प्राप्त होणारे पुण्य हे नामजपाने प्राप्त होणाऱ्या पुण्याच्या तुलनेत केवळ कणभर आहे, तिळमात्र आहे. पण प्रभुनामाचे खऱ्या अर्थाने स्मरण, मनन, चिंतन, निदिध्यासाने प्रभू परमात्म्याविषयी मनात भक्तिभाव निर्माण होतो. प्रभू नामरूपी अंतरंगतीर्थात स्नान केल्याने मन शुद्ध होते. मनातील विषयविकार, वासनारूपी मळ नष्ट होतो. हे प्रभो, मी कोणीही नाही. तू निर्माण केलेला मी एक क्षुद्र जीव आहे. माझ्या अंगी जे काही गुण आहेत ते तूच दिले आहेस. त्या गुणांशिवाय मी तुझी भक्ती करू शकलो असतो का ? ही सर्व तुझीच दया आहे. तूच वाणी, तूच ब्रह्मदेव, तूच कल्याण करणारा आहेस. सर्व काही तूच आहेस. हे प्रभो, तूच सत्य आहेस, सुंदर आहेस. माझ्या मनास सदैव तुझीच ओढ लागो. हे प्रभो, तुझा जयजयकार असो. हे परमेश्वरा, तू ही सृष्टी केव्हा निर्माण केलीस; कोणत्या ऋतूत, कोणत्या महिन्यात, कोणत्या वारी, कोणत्या तिथीला, कोणत्या वेळी, कोणत्या मुहूर्तावर निर्माण केलीस हे कोणालाच माहीत नाही. जर कोणा पंडितास हे माहीत असते तर त्याने त्यावर पुराणात तरी लिहिले असते. जर कोणा काजीला हे

कळले असते तर त्याने त्यावर कुराणात लिहिले असते. कोणी योगी आपल्या योग सामर्थ्यानिही हे जाणू शकला नाही. ह्या सृष्टीचा निर्माणकर्ता तूच आहेस. त्यामुळे ती केव्हा निर्माण केलीस हे केवळ तूच स्वतः जाणतोस. मी तुझे मोठेपण कसे वर्णन करू ? तुझ्या गुणाची महती मी कशी वर्णन करू ? नानक सांगतात, तरीही प्रत्येक जण स्वतःला दुसऱ्या पेक्षा अधिक शहाणा समजून तुझ्या मोठेपणाचे वर्णन करण्याचा प्रयत्न करतच असतात. पण त्यापैकी कोणीही तुला जाणू शकलेला नाही. तू सर्वश्रेष्ठ आहेस.

हे परमेश्वरा, तू सर्वांचा धनी आहेस. तुझी रचना अवाढव्य आहे. तुझे नाव तितकेच मोठे आहे. तू जे करतोस तेच होते. तुझ्या आज्ञेनेच जगातील सर्व व्यवहार चालतात. नानक सांगतात, हे परमेश्वरा ! सर्व काही तूच जाणतोस. जे स्वतः तुला जाणले आहे असा अहंकार बाळगतात. ते परलोकी गेल्यावर प्रभू परमात्म्याच्या दरबारात अपमानित होतात.॥२१॥

पाताला पाताल लख आगासा आगास ॥

ओडक ओडक भालि थके वेद कहनि इक वात ॥

सहस अठारह कहनि कतेबा असुलू इकु धातु ॥

लेखा होइ त लिखीऐ लेखै होइ विणासु ॥

नानक वडा आखीऐ आपे जाणै आपु ॥२२ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ५)

शब्दार्थ : पाताला – पाताळावर; आगासा – आकाशावर; ओडक – सरते शेवटी; भालि – शोध करून; कहनि – सांगतात; वात – गोष्ट; सहस – हजार; कतेबा – इस्लाम धर्माचे ग्रंथ; असुलू – वस्तुतः; लेखा होइ – लिहिण्याचे साधन असले तर; लेखै होइ – लिहिता येईल; विणासु – विनाश; वडा – मोठा; आखीऐ – म्हणतात; आपे – स्वतःच;

भावार्थ : ह्या सृष्टीचा पसारा केवढा आहे ? आपणास दिसते त्या आकाशाच्या वरही लाखो आकाश आहेत. पाताळाच्या खाली लाखो पाताळ आहेत, अशी कल्पना केली तरी त्याही पलीकडे सृष्टीचा पसारा आहेच. त्याचा अंत शोधता शोधता माणूस थकून जातो. पण कोणासही त्याचा अंत सापडत नाही. वेद एकच गोष्ट सांगतात की, ही सृष्टी अनंत आहे. कतेबा (मुस्लिमांचा धर्म ग्रंथ) सांगतात, सृष्टीचा पसारा अठरा हजार विश्वे आहे. पण हे सारे त्या एकमेव प्रभू परमात्म्यानेच निर्माण केले आहे असे सर्वजण मानतात. पण हे सारे गहन आहे. अनेक जण हा शोध घेता घेता थकून गेले व ह्या जगातून निघून गेले. त्यांनाही ह्या सृष्टीचा अंत सापडला नाही. नानक म्हणतात, तो प्रभू परमात्मा सर्व श्रेष्ठ आहे. तोच स्वतःचे मोठेपण जाणतो.॥२२॥

सालाही सालाहि एती सुरति न पाईआ ॥

नदीआ अतै वाह पवहि समुंदि न जाणीअहि ॥

समुंद साह सुलतान गिरहा सेती मालु धनु ॥

कीडी तुलि न होवनी जे तिसु मनहु न वीसरहि ॥२३ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ५)

शब्दार्थ : सालाहि – स्तुती करतात; एती – त्याची; सुरति – समज, ज्ञान; नदीआ – नद्या; अतै – आणि; वाह – ओढा; पवहि – पडतात; समुंदि – समुद्र, सागर; जाणीअहि – जाणावे; साह – स्वामी, राजा; गिरहा – पर्वत, पहाड; सेती – इतकी, बरोबर; मालु – पदार्थ; धनु – संपत्ती; कीडी – कीटक, मुंगी; तुलि – समान; तिसु – त्याला; न वीसरहि – विसरत नाहीत.

भावार्थ : परमेश्वराच्या मोठेपणाचे आकलन, त्याचे स्तवन करणाऱ्या त्याच्या भक्तांनाही होत नाही. हे समजाऊन सांगताना गुरू नानकदेव सांगतात, नदी व ओढे वहात वहात समुद्राला जाऊन मिळतात. त्याच्याशी एकरूप होऊन जातात. पण तरीही समुद्राची अथांगता जाणू शकत नाही. तसेच नाम-जपाने प्रभू परमात्म्याशी एकरूप झालेला भक्तही प्रभू परमात्म्याची अगाध शक्ती जाणू शकत नाही. ज्या क्षुद्र कीटकास प्रभूनामाचा विसर पडला नाही त्याच्या पुढे समुद्राएवढी विशाल संपत्ती असलेला राजाही तुच्छ होय.॥२३॥

अंतु न सिफती कहणि न अंतु ॥ अंतु न करणै देणि न अंतु ॥
 अंतु न वेखणि सुणणि न अंतु ॥ अंतु न जापै किआ मनि मंतु ॥
 अंतु न जापै कीता आकारु ॥ अंतु न जापै पारावारु ॥
 अंत कारणि केते बिललाहि ॥ ता के अंत न पाए जाहि ॥
 एहु अंतु न जाणै कोइ ॥ बहुता कहीऐ बहुता होइ ॥
 वडा साहिबु ऊचा थाउ ॥ ऊचे उपरि ऊचा नाउ ॥
 एवडु ऊचा होवै कोइ ॥ तिसु ऊचे कउ जाणै सोइ ॥
 जेवडु आपि जाणै आपि आपि ॥ नानक नदरी करमी दाति ॥२४॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ५)

शब्दार्थ : अंतु – अंत; सिफती – स्तुती, प्रशंसा; कहणि – कथन, सांगणे; करणै – कार्य; देणि – दानाला; वेखणि – पाहण्याला; सुणणि – ऐकण्याला; मंतु – संकल्प, विचार; कीता – केलेले; आकारु – आकार; पारावारु – आदि, अंत; कारणि – कारणाने; बिललाहि – दुःखी होतात, विलाप करतात; न पाए – शोध लागत नाही, मिळत नाही; जाहि – जातो; एहु – हे, याचा; बहुता – खूप, पुष्कळ; वडा – मोठा; साहिबु – प्रभू, मालक; थाउ – स्थान; नाउ – मोठेपणा; एवडु – इतका मोठा; कउ – इतके; जेवडु – जितका; आपि आपि – आपण स्वतःच; नदरी – कृपेने, कृपादृष्टीने; करमी दाति – कर्माद्वारा (होणारी कृपा), अनुग्रहद्वारा.

भावार्थ : परमेश्वराच्या अनंतत्वाचे अधिक वर्णन करताना गुरू नानकदेवजी पुढे सांगतात – प्रभू परमात्म्याच्या गुणांना अंत नाही. त्याचे गुणगान करण्यास शब्द अपुरे पडतात. त्याची निर्मितीही अनंत आहे. त्याचे दातृत्वही असेच अमाप आहे. कितीही पाहिले, कितीही ऐकले तरी त्याच्या गुणांचे, लीलांचे, दातृत्वाचे पूर्ण वर्णन करणे शक्य नाही. तो आता आणखी काय करणार, कोणत्या लीला दाखवणार, ह्याचा कोणासही अंत लागत नाही. परमेश्वराने निर्माण केलेल्या ह्या सृष्टीच्या पसारा किती मोठा आहे हे कोणीही जाणू शकत नाही. पुढे त्यात काय स्थित्यंतरे घडणार आहेत हे ही कोणी सांगू शकत नाही. ते केवळ तोच जाणे. अनेक जण प्रभू परमात्म्याचे, त्याच्या लीलेचे ज्ञान करून घेण्यासाठी जीवापाड प्रयत्न करतात. पण सारेच विफल होतात. परमेश्वराच्या मोठेपणाचा कोणासही पार लागत नाही. प्रभू परमात्मा श्रेष्ठ आहे. त्याचे स्थानही श्रेष्ठ आहे. त्याचे नाम तर त्याहून उच्च आहे. जो त्याच्याएवढा मोठा होईल त्यासच त्याचे मोठेपण समजेल. पण ती उंची कोणीही गाठू शकत नाही. जो नामजपाने त्याच्यापर्यंत पोहोचतो तो त्याच्याशी एकरूप होऊन जातो. प्रभू परमात्म्याचे मोठेपण तो प्रभू स्वतःच जाणतो. गुरू नानकदेव म्हणतात, त्या प्रभू परमात्म्याच्या कृपादृष्टीनेच आपण सारे काही प्राप्त करतो.॥२४॥

बहुता करमु लिखिआ ना जाइ ॥ वडा दाता तिलु न तमाइ ॥
 केते मंगहि जोध अपार ॥ केतिआ गणत नही वीचारु ॥

केते खपि तुटहि वेकार ॥
 केते लै लै मुकरु पाहि ॥ केते मूरख खाही खाही ॥
 केतिआ दूख भूख सद मार ॥ एहि भि, दाति तेरी, दातार ॥
 बंदि खलासी भाणै होई ॥ होरु आखि न सकै कोइ ॥
 जे को खाइकु आखणि पाइ ॥ ओहु जाणै जेतीआ मुहि खाइ ॥
 आपे जाणै आपे देह ॥ आखहि सि भि केई केइ ॥
 जिसनो बखसे सिफति सालाह ॥ नानक पातिसाही पातिसाहु ॥२५ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ५)

शब्दार्थ : वडा - मोठा; बहुता - पुष्कळ; करमु - कृपा; लिखिआ न जाइ - लिहिले जात नाही; तिलु न तमाइ - तिळमात्र लोभ नाही; तमाइ - लोभ; केते - कित्येक; मंगहि - मागतात; जोध - योद्धे; केतिआ - कितीतरी; खपि - कष्ट घेता घेता; तुटहि - दूर होतात; मूरख - मूर्ख. खाही खाहि - खातच राहतात; केतिआ - कित्येकांना; बंदि - बंधन; खलासी - मुक्ती, सुटका; भाणै होइ - ईश्वराच्या इच्छेनुसार होते; होरु - इतर; आखि - वर्णन करणे; को - कोणी; खाइकु - मूर्ख, बडबड्या; आखणि - सांगे; ओहु - तो; जेतीआ - जितके; मुहि - तोंडावर; जिसनो - ज्याला; बखसे - कृपा करतो; पातिसाही पातिसाहु - बादशाहांचा बादशाह.

भावार्थ : प्रभू परमात्म्याचे गुणगान करताना गुरू नानकदेव सांगतात - प्रभू परमात्म्याची कृपा इतकी अमर्याद आहे की त्याचे वर्णन शब्दात लिहिता येणार नाही. परमेश्वरसारखा श्रेष्ठ दानी नाही. त्याला कशाचाही लोभ नाही. तो अनंत हस्तांनी देतच असतो. त्यात यत्किंचित ही कृपणपणा नाही. त्या बदल्यात तो काहीही मागत नाही. अगदी निरपेक्षपणे मुक्त हस्ताने तो देतच असतो. अनेक वीर योद्धे सामर्थ्यसंपन्न लोक त्याच्यापुढे याचक बनून नम्रपणे उभे असतात. किती लोक त्यांच्याकडे काय काय मागतात त्याची गणतीच करता येत नाही. कितीतरी लोक त्याने दिले त्या पदार्थाचा उपभोग घेत घेत मरून जातात. काही लोक परमेश्वराकडून सर्व काही घेऊनही त्याच्याशी कृतघ्न होतात. तर काही मूर्ख लोक मागतच राहतात. काही लोक जन्मभर दुःख, दैन्यात पिचत असतात. ही सुद्धा परमेश्वराचीच देणगी आहे. मायेच्या बंधनात अडकणे वा मायेच्या बंधनातून मुक्त होणे हे प्रभूच्या इच्छेनुसार होते. त्याच्या इच्छेशिवाय अन्य कोणी काहीही करू शकत नाही. जे मूर्ख लोक अन्य मार्गाची महती सांगतात त्यांना अपयश सहन करावे लागते. प्रभू परमात्मा सर्व काही जाणतो व योग्य ते देत असतो हे जाणणारे ही अनेक आहेत. त्याला जो योग्य वाटेल त्यासच तो नामजपाचे सामर्थ्य देतो. नानक म्हणतात, ज्याला प्रभूकडून प्रभुनामाची प्राप्ती झाली तो राजाचा राजा, महाराजाच होय. ॥२५ ॥

अमुल गुण अमुल वापार ॥ अमुल वापारीए अमुल भंडार ॥
 अमुल आवहि अमुल लै जाहि ॥ अमुल भाइ अमुला समाहि ॥
 अमुलु धरमु अमुलु दीवाणु ॥ अमुलु तुलु अमुलु परवाणु ॥
 अमुलु बखसीस अमुलु नीसाणु ॥ अमुलु करमु अमुलु फुरमाणु ॥
 अमुलो अमुलु आखिआ न जाइ ॥ आखि आखि रहे लिव लाइ ॥
 आखहि वेद पाठ पुराण ॥ आखहि पड़े करहि वखिआण ॥
 आखहि बरमे आखहि इंद ॥ आखहि गोपी ते गोविंद ॥

खंड १ [१६]

आखहि ईसर आखहि सिध ॥ आखहि केते कीते बुध ॥
 आखहि दानव आखहि देव ॥ आखहि सुरि नर मुनि जन सेव ॥
 केते आखहि आखणि पाहि ॥ केते कहि कहि उठि उठि जाहि ॥
 एते कीते होरि करेहि ॥ ता आखि न सकहि केई केइ ॥
 जेवडु भावै तेवडु होइ ॥ नानक जाणै साचा सोइ ॥
 जे को आखै बोलु बिगाडु ॥ ता लिखीऐ सिरी गावारा गावारु ॥२६ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ५)

शब्दार्थ : अमुल - अमूल्य; आवहि - येतात; लै जाहि - घेऊन जातात; वापार - व्यापार; वापारीए - व्यापारी;
 भंडार - भांडार; भाइ - प्रेम; समाहि - सामावून जातात; दीबाणु - प्रभूचा दरबार; तुलु - तराजू;
 परवाणु - परीमाण, माप; नीसाणु - चिन्ह, निशाणी; फुरमाणु - आदेश, आज्ञा; आखिआ - सांगून;
 रहे लिव लाइ - ध्यान लावून, लीन होऊन जातो; आखहि - (असे) म्हणतात, वर्णन करतात; पडे - वाचून;
 करहि वखिआण - व्याख्या करतात; बरमे - ब्रह्मा; तै - आणि; ईसर - शिव; सिध - सिध्द पुरुष;
 केते - कित्येक; कीते - निर्माण केलेले; करेही - करतात; केई केइ - कोणीही मनुष्य; जेवडु - जेवढा;
 भावै - वाटेल, भावेल; तेवडु - तेवढा; जे को - जर कोणी; बोलुबिगाडु - बडबड करणारा; लिखीऐ - लिहावे
 लागेल; सिरी - शिरोमणी; गावारा गावारु - मूर्खाहून मूर्ख.

भावार्थ : हे परमेश्वरा ! तुझे गुण अमोल आहेत. तुझ्या नामाचा व्यापारही अनमोल आहे. तुझे भांडारही अमूल्य आहे.
 तुझ्या नामाचा व्यापार करणारे अनंत आहेत. अनेक भक्त तुझ्याकडे येतात. जो मनुष्य प्रभुनामाशी, प्रभू परमात्म्याशी
 एकरूप होतो, प्रभूशी लीन होतो तोही अनमोल आहे. परमेश्वराच्या दरबारातील नियम, कायदेही अनमोल आहेत. त्याचा
 दरबारही अनमोल आहे. त्याच्या व्यापारात वापरला जाणारा तराजू, वजने, मापे सारे काही अनमोल आहे. त्याच्याकडून
 प्राप्त होणारी त्याची कृपा, त्याचे प्रसाद- चिन्हही अमूल्य आहेत. मनुष्यास त्याच्या कर्मांचे मिळणारे फळ, परमात्म्याची
 होणारी कृपा सारेच अनमोल आहे, त्याचा कशाचाच अंदाज करता येत नाही. त्या सर्वांची कल्पना करता करता तो प्रभूशी
 एकरूप होऊन जातो. वेद पुराणादी धर्मग्रंथ परमेश्वराचे वर्णन करण्याचा प्रयत्न करतात, अनेक विद्वान पंडित आपल्या
 बुद्धीनुसार त्याचे वर्णन करतात. ब्रह्मा, इंद्र गोपगोपी, श्रीकृष्ण, शिव, बुद्ध, देव, दानव, मुनीजन, भक्तगण सर्वजण
 आपापल्या कुवतीनुसार भगवंताचे वर्णन करत असतात. अनेकजण परमेश्वराचा शोध घेता घेता ह्या जगातून निघून गेले.
 पण त्यांपैकी कोणालाही परमेश्वराचे पूर्ण ज्ञान झाले नाही. परमेश्वराने अनंत जीव जन्मास घातले आहेत. आणखी अनंत
 जीव जन्मास घातले तरी कोणासही परमेश्वराचे पूर्ण ज्ञान होणार नाही. परमेश्वर त्याच्या इच्छेला येईल तसा सृष्टीचा
 विस्तार करतो. तो अनंत आहे. अपार आहे. त्याचा ठाव कोणासही लागू शकणार नाही. नानक सांगतात ते सत्यरूप
 प्रभुपरमात्माच त्याचे सर्व रहस्य जाणतो. जर कोणी असे म्हणेल, की मी त्या प्रभू परमात्म्यास पूर्णपणे जाणले आहे तर
 खुशाल समजा तो माणूस मूर्खाहून मूर्ख, महामूर्ख आहे. ॥२६ ॥

सो दरु केहा सो घरु केहा जितु बहि सरब समाले ॥
 वाजे नाद अनेक असंखा केते वावणहारे ॥
 केते राग परी सिउ कहीअनि केते गावणहारे ॥
 गावहि तुहनो पउणु पाणी बैसंतरु गावै राजा धरमु दुआरे ॥

खंड १ [१७]

गावहि चितुगुपतु लिखि जाणहि लिखि लिखि धरमु वीचारे ॥
 गावहि ईसरु बरमा देवी सोहनि सदा सवारे ॥
 गावहि इंद्र इदासणि बैठे देवतिआ दरि नाले ॥
 गावहि सिध समाधी अंदरि गावनि साध विचारे ॥
 गावनि जती सती संतोखी गावहि वीर करारे ॥
 गावनि पंडित पड़नि रखीसर जुगु जुगु वेदा नाले ॥
 गावहि मोहणीआ मनु मोहनि सुरगा मछ पड़आले ॥
 गावहि रतन उपाए तेरे अठसठि तीरथ नाले ॥
 गावहि जोध महाबल सूरु गावहि खाणी चारे ॥
 गावहि खंड मंडल वरभंडा करि करि रखे धारे ॥
 सेई तुधुनो गावहि जो तुघु भावनि रते तेरे भगत रसाले ॥
 होरि केते गावनि से मै चिति न आवनि नानकु किआ वीचारे ॥
 सोई सोई सदा सचु साहिबु साचा साची नाई ॥
 है भी होसी जाइ न जासी रचना जिनी रचाई ॥
 रंगी रंगी भाती करि करि जिनसी माइआ जिनी उपाई ॥
 करि करि वेखै कीता आपणा जिव तिस दी वडिआई ॥
 जो तिसु भावै सोई करसी हुकमु न करणा जाई ॥
 सो पातिसाहु साहा पातिसाहिबु नानक रहणु रजाई ॥२७॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ६)

शब्दार्थ : सो - ते; दरु - दार, द्वार; केहा - कसे आहे; जितु - जिथे; बहि - बसून; सरब - सर्व; समाले - सांभाळ करतो; वाजे - वाद्य; नाद - आवाज; केते - कित्येक; वावणहारे - वाजवणारे; राग परी सिउ - रागिण्यांसहित; कहीअनि - सांगतात; गावणहारे - गाणारे; गावहि - गातात; तुहनो - तुला; नामस्मरण; पड़णु - अभ्यास करणे; बैसंतरु - अग्नी; चितु गुपतु - चित्रगुप्त; लिखि जाणहि - लिहिण्याची माहिती असणारा; ईसरु - शिव; बरमा - ब्रह्मा; सोनहि - शोभून दिसतात. सवारे - सजविलेले; इंद्रासणि - इंद्रासन; देवतिआ - देवतासहित; विचारे - विचारामग्न; जती - यती; सती - नामाचे स्मरण करणे; संतोखी - संतुष्ट; करारे - शक्तिशाली; शूर; पड़नि - वाचतात; रखीसर - महान ऋषी; नाले - बरोबर; सह; मोहणीआ - अप्सरा; मोहनि - मोहविणाऱ्या; सुरगा - स्वर्ग; मछ - मृत्युलोक; पड़आले - पाताळ; अठसठि - अडुसष्ट; जोध - योद्धा; महाबल - महाबलवान; सूरु - शूर वीर; खाणी - खाण; चार खानिया - उत्पत्तीच्या चार योनी; खंड - ब्रह्मांडाचा तुकडा; वरभंडा - ब्रह्मांड; निर्माण; तुधुनो - तुझी; सेई - ते सर्व; भावनि - आवडतात; धारे - धारण करणे; रसाले - रसिक; होरि - आणखी; किआ - काय; सोई सोई - तोच तो; सचु - सत्य; साहिबु - ईश्वर; सांचा - सत्यस्वरूप; साची - खरी; नाई - नाम; है भी - आहे; होसी - असेल; न जासी - नाश न होणारे; रंगी रंगी - अनेक प्रकारची; जिनसी - प्रकार; माइआ - माया; जिनी - ज्याने; उपाई - उत्पन्न केली; वेखै - पाहतो; कीता आपणा - आपण केलेले;

जिव - ज्याप्रकारे; तिस - त्याची; वडिआई - महत्ता, मोठेपणा; करसी - करतो; पातिसाहु - सम्राट; पातिसाहिबु - सम्राटांचा सम्राट; रहणु - राहणे; रजाई - आज्ञेत.

भावार्थ : तो प्रभू परमात्मा साऱ्या जगाचा कारभार जेथे बसून चालवतो, तो प्रासाद कसा आहे ? त्याचे द्वार कसे आहे ? त्या प्रासादाच्या प्रवेशद्वारात अनेक वादक आपल्या सुमधुर वाद्याचा घोष करत आहेत. अनेक गायक आपल्या स्वर्गीय आवाजात अनेक राग रागिण्यांच्या आलापात प्रभूच्या गुणांची महती गात आहेत. पृथ्वी, आप, तेज, वायू आदी त्याचेच गुण गात आहेत. त्याचेच स्तवन करत चित्रगुप्त सर्व जीवांच्या कर्माची नोंद करत आहे. व धर्मराज त्याचा न्यायनिवाडा करत आहे. शिव, ब्रह्मा, देवी त्याच्या द्वारी स्तुती करत आहेत व त्यामुळे त्यांना शोभा प्राप्त झाली आहे. इंद्र आपल्या आसनावर बसून इतर देवदेवतांबरोबर तुझ्या द्वारी तुझेच गुणगान करीत आहे. सिद्धयोगी योगद्वारे समाधीत निमग्न होऊन तुझेच चिंतन करत आहेत. साधू संन्याशीही तुझ्याच नामाचा विचार करत आहेत. यती, दानी, प्रभूने दिलेल्यात संतोष मानून राहणारे तुझेच स्मरण करत आहेत. शूरवीर योद्धेही तुझेच गुण गात आहेत. अनेक विद्वान पंडित, ऋषीमुनी, महर्षी युगानुयुगे वेदमंत्राने तुझीच महती सांगत आहेत. आकाश, पाताळ, पृथ्वी, तीनही लोकातील अप्सरा आपल्या मोहित करणाऱ्या सुमधुर आवाजाने तुझीच महती गात आहेत. समुद्र मंथनातून निघालेली चौदा रत्ने, अडुसष्ट तीर्थे तुझ्याच महिमा सांगत आहेत. महाबलाढ्य बाहुबली, शूरवीर, चारही योनीत जन्म घेतलेले सारे जीव तुझेच स्मरण करत आहेत. जे जीव तुला आवडतात तेच तुझ्या गुणगानात लीन होतात. अजूनही कित्येक सृष्टी, खंड, ब्रह्मांड, विश्वचक्र आदी सारे काही तूच निर्माण केले आहेस व त्यांची धारणाही तूच करतोस. नानक सांगतात जे तुझ्या गुणगानात निमग्न आहेत, त्यांची गणना करणेही अशक्य आहे. तो सृष्टीनिर्माता प्रभू परमात्मा सत्य आहे व सदैव स्थिर राहणारा आहे. त्याचे नाम सत्य आहे. तो अजन्मा आहे, अमर आहे, अनंत आहे, अटल आहे, सदासत्य आहे, त्याची महती निरंतर टिकणारी आहे. ज्या परमात्म्याने ही विविधरंगी बहुरूपी सृष्टी निर्माण केली तोच तिचे रक्षण करतो. तो प्रभू परमात्मा त्याला जे योग्य वाटेल तेच करतो. तोच जीवाला महती प्राप्त करून देतो. त्याला कोणी काही सांगण्याची गरज नाही. तो बादशहांचा बादशहा आहे. नानक सांगतात, त्याच्या इच्छेप्रमाणेच आपण आपले जीवन व्यतीत करावे, हेच श्रेयस्कर.॥२७॥

मुंदा संतोखु सरमु पतु झोली धिआन की करहि बिभूति ॥

खिंथा कालु कुआरी काइआ जुगति डंडा परतीति ॥

आई पंथी सगल जमाती मनि जीतै जगु जीतु ॥

आदेसु तिसै आदेसु ॥ आदि अनीलु अनादि अनाहित जुगु जुगु एको वेसु ॥२८ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ६)

शब्दार्थ : मुंदा - मुद्रा; संतोखु - संतोष; सरमु - श्रम; पतु - पात्र; भिक्षापात्र; झोली - झोळी; धिआन - ध्यान, निमग्नता; बिभूति - विभूती; खिंथा - गोधडी; कुआरी - वासना रहित; काइआ - शरीर; जुगति - युक्ती; डंडा - दंड; काठी; परतीति - प्रचिती; विश्वास; आई पंथी - नाथ; संप्रदायाची एक शाखा; सगल - सर्व जीव; जीतै - जिंकले; आदेसु - नमस्कार असो; आदि - आद्य; पूर्वीपासून; अनीलु - मायारहित; पवित्र; अनादि - आदिअंत नसलेला; अनाहति - अवध्य, नाशरहित; जुगु जुगु - युगानुयुगे; एको - एकच; वेसु - स्वरूप.

भावार्थ : नाथपंथी योग्यांना उपदेश करताना गुरू नानक सांगतात. हे योगिजन हो ! तुम्ही परिधान केलेल्या मुद्रा हे संतोषाचे प्रतीक आहे. परमेश्वराने आपणास जसे ठेवले आहे, जे काही दिले आहे, त्यात सदैव संतोष मानून त्यांच्या नामात दंग राहावे असा संदेश मुद्रा देते. तुमच्या हातातील कटोरा व झोळी हे कर्ममार्गाचे प्रतीक आहेत. तुम्ही खांद्याला अडकवलेली

झोळी व हाती धरलेले भिक्षापत्र श्रम करावयास सांगतात. तुम्ही अंगाला फासलेली राख, सर्वसंग परित्याग करून सदैव प्रभुनामाच्या ध्यानात निमग्न होण्यास सांगत आहे. तुम्ही धारण केलेली विभूती ही सर्व मायेतून मुक्त व्हा असे सांगत आहे. तुम्ही अंगावर घेतलेले कांबळे तुम्हास मृत्यूचे स्मरण देत आहे. तुमच्या हातातील दंडा पंचेद्रियांवर ताबा ठेवा असे सांगत आहे. सर्व जीवांचे ठाई तो एकच एक परमेश्वर भरलेला आहे असे जो जाणतो, ज्याने आपले मन जिकले आहे, त्याने सर्व जग जिकले आहे. हे जो जाणतो तोच खरा आईपंथी योगी होय. तो प्रभू अनादी, अनंत, शुद्ध सत्यस्वरूप आहे. त्याच्या स्मरणाने मायापाशातून मुक्तता होते, जो युगानुयुगे एकाच रूपात स्थिर आहे, त्या प्रभू परमात्म्यास माझा नमस्कार. ॥२८॥

भुगति गिआनु दइआ भंडारणि घटि घटि वाजहि नाद ॥

आपि नाथु नाथी सभ जा की रिधि सिधि अवरा साद ॥

संजोगु विजोगु दुइ कार चलावहि लेखे आवहि भाग ॥

आदेसु तिसै आदेसु ॥ आदि अनीलु अनादि अनाहति जुगु जुगु एको वेसु ॥२९॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ६)

शब्दार्थ : भुगति – भोजन; गिआनु – ज्ञान; दइआ – दया; भंडारणि – भोजन वाढणारी; घटि घटि – घटाघटात; प्रत्येक शरीरात; आपि – स्वतः; नाथु – स्वामी; जा की – ज्याची; रिधि सिधि – ऋद्धी-सिद्धी; अवरा – अन्य प्रकारचा; साद – स्वाद; संजोगु – संयोग; विजोगु – वियोग; दुइ – दोन्ही; कार – जगाचा व्यवहार; चलावहि – चालवतात. लेखे – कर्मानुसार, भाग्यात; आवहि – प्राप्त होते, मिळते; भाग – हिस्सा; आदेसु – नमस्कार असो; आदि – आद्य; अनीलु – मायारहित; अनादि – आदि नसलेला; अनाहति – अवध्य, नाशरहित.

भावार्थ : परमात्म्याच्या कर्तुम अकर्तुम शक्तीचे ज्ञान, परमेश्वराच्या सत्य स्वरूपाचे ज्ञान हेच खरे भोजन. परमेश्वराने निर्माण केलेल्या जीवांविषयीच्या दयेने परमेश्वराचे ज्ञान होते म्हणून ज्ञान हेच भोजन व दया ही भोजन वाढणारी होय. आपण कर्म करत असताना होणाऱ्या श्वासोच्छ्वासातून उत्पन्न होणारा 'सोहं' हाच घटाघटातून होणारा अनाहत नाद. जेव्हा ही समज प्राप्त होते की नाथांचा नाथ जो प्रभू परमात्मा, त्याने ही सारी सृष्टी उत्पन्न करून आपल्या ताब्यात ठेवली आहे, तेव्हा हेही कळून येते, की योगद्वारे प्राप्त होणाऱ्या ऋद्धी-सिद्धी या जीवाला मोहमायेच्या मार्गाकडे घेऊन जातात. संयोग आणि वियोग ह्यातूनच सान्या सृष्टीचा कारभार चालतो. त्याप्रमाणे कर्मलेख लिहिले जातात व प्रत्येक जीवाचे भाग्य निश्चित होते, भाग्याप्रमाणे त्याला फळ मिळते. ही सर्व त्या प्रभू परमात्म्याची लीला आहे. त्या परमात्म्यास माझा नमस्कार असो. तो प्रभू परमात्मा अनादी अनंत शुद्ध स्वरूप आहे. तो युगानुयुगे एकाच स्वरूपात सदैव स्थिर आहे. अशा ह्या प्रभू परमात्म्याचे सदैव चिंतन करा व आपले जीवन सार्थ करा. ॥२९॥

एका माई जुगति विआई तिनि चले परवाणु ॥

इकु संसारी इकु भंडारी इकु लाए दीबाणु ॥

जिव तिसु भावै तिचै चलावै जिव होवै फुरमाणु ॥

ओहु वेखै ओना नदरि न आवै बहुता एहु विडाणु ॥

आदेसु तिसै आदेसु ॥ आदि अनीलु अनादि अनाहति जुगु जुगु एको वेसु ॥३०॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ७)

शब्दार्थ : जुगति – युक्ती; एका रहस्यमय युक्तीद्वारा; माई – माया; विआई – प्रसूत झाली; तिनि – तीन; चेले – पुत्र; परवाणु – प्रसिद्ध; इकु – एक; संसारी – गृहस्थी (ब्रह्मा); भंडारी – भांडाराचा मालक, (विष्णू); लाए दीबाणु – न्याय देतो; न्यायासाठी दरबार भरवितो; जिव – जसे; तिसु – त्याला; भावै – भावते; तिवै – तसे; चलावै – चालवतो; होवै – होते; फुरमाणु – हुकूम, आदेश; ओहु – तो परमात्मा; वेखै – पाहतो; ओना – त्या जीवांच्या; नदरि – दृष्टीस; बहुता – मोठा; एहु – हा; विडाणु – आश्चर्यकारक गोष्ट; आदेसु – नमस्कार असो;

भावार्थ : असे म्हणतात, की मायेने रहस्यमय युक्तीने तीन पुत्रांना जन्म दिला. एक ब्रह्मा जो सृष्टी उत्पन्न करतो, दुसरा विष्णू जो सृष्टीचे पालन करतो व तिसरा शिव जो पृथ्वीचा न्यायनिवाडा करतो; पण खरी गोष्ट अशी आहे की हे सर्व प्रभू परमात्म्याच्या इच्छेप्रमाणे घडते. तोच साऱ्या सृष्टीचा कारभार चालवितो. त्याच्या आज्ञेनेच सारे काही घडते. तो प्रभू परमात्मा सर्व काही पाहतो पण तो मात्र कोणासही दिसत नाही हे एक परम आश्चर्य आहे. अशा ह्या प्रभू परमात्म्याला माझा नमस्कार असो. तो प्रभू परमात्मा अनादी अनंत आहे. तो सदैव एकाच अव्यक्त स्वरूपात स्थिर आहे. ॥३०॥

आसणु लोइ, लोइ भंडार, जो किछु पाइआ, सु एका वार ॥

करि करि वेखै, सिरजणहारु, नानक, सचे की साची कार ॥

आदेसु, तिसै आदेसु ॥ आदि अनीलु, अनादि, अनाहति, जुगु जुगु एको वेसु ॥३१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ७)

शब्दार्थ : आसणु – आसन, स्थान; लोइ – लोक; लोइ लोइ – प्रत्येक लोकात; भंडार – कोठार; किछु – जे काही; पाइआ – साठवले; सु – ते; एका वार – एकाच वेळी; करि करि – निर्माण करून; वेखै – पाहतो; सिरजणहारु – सृजनहार, निर्माता; सचे की साची – सत्य स्वरूप परमात्म्याची योजना सत्य आहे. कार – संपूर्ण रचना.

भावार्थ : तो प्रभू परमात्मा, अकाल पुरुष सर्व लोकात भरून राहिला आहे. व त्याचे भांडार ही सर्व लोकात भरून राहिले आहे. त्याने उत्पन्न केलेल्या जीवांच्या भरणपोषणाची सोयही त्याने एकदाच सृष्टीच्या निर्मितीच्या वेळीच करून ठेवली आहे. तो जीवांना जन्माला घालतो व त्यांचा सांभाळही करतो. तो कोणालाही काहीही कमी पडू देत नाही. नानक सांगतात. त्या सत्यरूप प्रभू परमात्म्याची करणी ही सत्यच आहे, शाश्वत आहे. हे योगी अशा ह्या परमात्म्यास, अकाल पुरुषास माझा नमस्कार असो. असा हा प्रभू परमात्मा अनादी अनंत, अनाहत व युगानुयुगे एकाच अव्यक्त स्वरूपात स्थित आहे. ॥३१॥

इक दू जीभौ लख होहि लख होवहि लख वीस ॥

लखु लखु गेड़ा आखीअहि एकु नामु जगदीस ॥

एतु राहि पति पवड़ीआ चड़ीऐ होस इकीस ॥

सुणि गला आकास की कीटा आई रीस ॥

नानक नदरी पाईऐ कूड़ी कूड़ै ठीस ॥३२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ७)

शब्दार्थ : इक दू – एक दोन; जीभौ – जीभेने; लख – लाख; होहि – झाली; लख वीस – वीस लाख; गेड़ा – वेळा; आखीअहि – म्हटले जाते; एतु – ह्या; राहि – मार्गी; पति – पत प्रतिष्ठा; पवड़ीआ – सोपान,

पायरी; चडीऐ-चढल्याने; होई-होतील; इकीस-एकरूप; सुणि-ऐकून; गला-गोष्टी; आकास-आकाश; की-च्या; कीटा-किडा; रीस-नकल करणे; नदरी-कृपादृष्टीने; पाईऐ-प्राप्त होते; कूडी-असत्य; कूडै-खोटे; ठीस-बाता.

भावार्थ : परमेश्वराने माणसाला परमेश्वराची स्तुती करण्यासाठी एक जीभ दिली आहे. पण जर त्या एका जिभेच्या लाखो जिभा झाल्या, त्या प्रत्येकीच्या आणखी लाखो लाखो जिभा झाल्या आणि ह्या लक्ष लक्ष जिभांनी त्या परमेश्वराचे, त्या जगदीशाचे नामस्मरण करून मी त्या प्रभू परमात्म्यास प्राप्त करून घेईन असे जर कोणास वाटत असेल तर तो त्याचा अहंकार ठरेल. नामस्मरण ही परमात्मा प्राप्त करण्याची पहिली पायरी आहे. अशा अनेक पायऱ्या चढून गेल्यानंतर प्रभू परमात्म्याशी एकरूप होणे शक्य आहे. त्यासाठी संपूर्ण समर्पणाचा भाव असणे आवश्यक आहे. प्रभु प्राप्तीच्या मोठमोठ्या गोष्टी ऐकून जर एखाद्या आकाशात उडणाऱ्या क्षुद्र कीटकास वाटेल की आपणासही प्रभूची प्राप्ती व्हावी, तरी हे शक्य आहे काय ? नानक सांगतात, ज्याच्यावर प्रभू परमात्म्याची कृपादृष्टी होते, त्यासच त्याची प्राप्ती होते. अन्य लोक, पाखंडी माणसे प्रभु भक्तीचा खोटाच डांगोरा पिटतात. ॥३२॥

आखणि जोरु चुपै नह जोरु ॥ जोरु न मंगणि देणि न जोरु ॥

जोरु न जीवणि मरणि नह जोरु ॥ जोरु न राजि मालि मनि सोरु ॥

जोरु न सुरती गिआनि वीचारि ॥ जोरु न जुगती छुटै संसारु ॥

जिसु हथि जोरु करि वेखै सोइ ॥ नानक उतमु नीचु न कोइ ॥३३॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ७)

शब्दार्थ : आखणि - कथन करण्यात; जोरु - जोर, ताकद, शक्ती; चुपै - गप्प बसण्यात; मंगणि - मागण्यात; देणि - देण्यात; जीवणि - जगण्यात; मरणि - मरण्यात; राजि - ऐश्वर्य, सोरु - आरडाओरडा; सुरती - बुद्धी, एकाग्रता; गिआनि - ज्ञान; वीचारि - विचार; जुगती - युक्ती; छुटै - मुक्ती, जन्म मरणाच्या फेऱ्यातून सुटका; जिसु - ज्याच्या (परमात्म्याच्या); हथि - हातात; करि - करून, वेखै - पाहतो; सोइ - तो प्रभू स्वतः; नीच - कनिष्ठ;

भावार्थ : माणूस अहंकाराने म्हणतो, की मी असे केले, तसे केले. पण वास्तविक तो काहीही करू शकत नाही. सारे काही करणारा तो प्रभू परमात्माच आहे हे सांगताना गुरू नानकदेव म्हणतात, बोलणे किंवा चूप राहण्याची शक्ती मानवात नाही. काहीही मागणे वा देण्याची शक्तीही मानवात नाही. जगणे वा मरणे हेही मानवाच्या हातात नाही. तुला राजसिंहासनावर बसवायचे की रंक बनवून संभ्रमात टाकायचे हेही त्या प्रभू परमात्म्याच्याच हातात आहे. माणसाच्या हाती नाही. बुद्धी, ज्ञान, विचार करणे हेही मानवाच्या हातात नाही. ह्या संसारातून मुक्त होणे हे ही जीवाच्या हाती नाही. सारे काही परमेश्वराचे अधीन आहे. हे सर्व करण्याची शक्ती एकमेव प्रभू परमात्म्याच्याच हातात आहे. तोच साऱ्या सृष्टीची रचना करून त्याचा सांभाळ करतो. नानक सांगतात, परमेश्वराच्या लेखी कोणीही उच्च नाही वा नीच नाही. तो सर्वानाच समान लेखतो ॥३३॥

राती रुती थिती वार ॥ पवण पाणी अगनी पाताल ॥

तिसु विचि धरती थापि ॥ रखी धरम साल ॥

तिसु विचि जीअ जुगति के रंग ॥ तिन के नाम अनेक अनंत ॥

करमी करमी होइ वीचारु ॥ सचा आपि सचा दरबारु ॥

तिथै सोहनि पंच परवाणु ॥ नदरी करमि पवै नीसाणु ॥

कच पकाई ओथै पाइ ॥ नानक गइआ जापै जाइ ॥३४॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ७)

शब्दार्थ : राती – रात्री; रुती – ऋतू; तिसु – त्याच्या; विचि – (च्या) मध्ये; थापि रखी – स्थापन केली आहे. धरमसाल – धर्मसाधनेचे स्थान; तिने के – त्यांचे; करमीकरमी – कर्मानुसार; सचा – सत्य, खरा; आपि – स्वतः; सोहनि – शोभायमान; पंच परवाणु – स्वीकृत पंच, स्वीकारलेले सन्तजन; नदरी – कृपादृष्टी; करमि – कर्माने; नीसाणु – चिन्ह; कच – कच्चे; पकाई – पक्के; ओथै – तेथे (प्रभुच्या दरबारात); गइआ – तेथे गेल्यावर; जापै जाई – गेल्यावर कळेल.

भावार्थ : त्या प्रभू परमेश्वराने ही सृष्टी निर्माण करताना सूर्य, चंद्र, तारे, ग्रह, नक्षत्रे, दिवस, रात्र, तिथी, वार आदींसह कालचक्र निर्माण करून, त्यामध्ये आप, तेज, वायूसह ही पृथ्वी, आकाशाच्या पोकळीत सदैव फिरत ठेवली आहे. हे धर्मस्थान आहे. हे कर्तव्यकर्म करण्याचे स्थान आहे. या पृथ्वीवर प्रभूने नाना रंगांचे, नाना जातींचे, नाना नावांचे, आकार-प्रकारांचे, जीव-जंतू, पशु-पक्षी, वृक्षवल्ली निर्माण केले आहेत. ह्या पृथ्वीवरील सर्व जीवांना आपले जीवन सुचारूपणे जगता यावे यासाठी लागणाऱ्या सर्व वस्तू परमेश्वराने येथे निर्माण करून ठेवल्या आहेत. ह्यासच गुरू नानकदेव 'धर्मखंड' असे म्हणतात. या पृथ्वीवर जन्मास आलेल्या प्रत्येक जीवास प्रभू परमेश्वराने आपापले कर्तव्य नेमून दिले आहे. सर्वांनी आपापली नेमून दिलेली विहित कर्मे करावीत. आपापल्या धर्माचे पालन करावे, ही परमेश्वराची इच्छा आहे. प्रत्येक जीवाने केलेल्या कर्माची नोंद परमेश्वराच्या दरबारी ठेवली जात असते. प्रत्येक जीवास त्याने केलेल्या कर्मानुसार फळ मिळत असते. परमेश्वर सत्य आहे. त्याचा दरबारही सत्य आहे. जे जीव आपापली विहित कर्मे प्रभूच्या आज्ञेप्रमाणे करून त्याच्या नामस्मरणाने संतपदास पोहोचतात, त्यांना प्रभूच्या दरबारात प्रत्यक्ष स्थान प्राप्त होते. त्यांच्या चेहऱ्यावर प्रभुकृपेचे तेज विलसत असते. सर्व जन्मभराच्या कर्मांचा विचार करूनच जे 'पक्के' पूर्णत्वास पोहोचले, त्यांना प्रभूचे दरबारात स्थान प्राप्त होते. जे अजून अपूर्ण आहेत, त्यांना परत जन्मास घालून पूर्णत्वास पोहोचण्यासाठी कर्म करण्याची संधी दिली जाते.

धरम खंड का एहो धरमु ॥ गिआन खंड का आखहु करमु ॥

केते पवण पाणी वैसंतर केते कान महेस ॥

केते बरमे घाइति घडीअहि रूप रंग के वेस ॥

केतीआ करम भूमी मेर केते केते धू उपदेस ॥

केते इंद चंद सूर केते केते मंडल देस ॥

केते सिध बुध नाथ केते केते देवी वेस ॥

केते देव दानव मुनि केते केते रतन समुंद ॥

केतीआ खाणी केतीआ बाणी केते पात नरिंद ॥

केतीआ सुरती सेवक केते नानक अंतु न अंतु ॥३५ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ७)

शब्दार्थ : धरम खंड – धर्मखंड, धर्म पालनाचे स्थान; एहो – हाच; धरमु – नियम; गिआन खंड – ज्ञानमूलक वृत्तक्ष; आखहु – सांगतात / करा; करमु – व्यवहार; केते – पुष्कळ जण; पवण – वायू; वैसंतर – अग्नी; कान – कृष्ण; महेस – महेश; बरमे – ब्रह्मा; घाइति – घडणे, निर्माण करणे; घडीअहि – घडवले जातात; केतीआ – अनेक, कित्येक; मेर – मेरू पर्वत; धू – ध्रुव भक्त; सिध – सिद्ध; देवी वेस – देवीची रूपे; रतन – रत्न; खाणी – उत्पत्तीचे प्रकार; केतीआ बाणी – कित्येक वाणी; पात – पातशाह; बादशाह; नरिंद – नरेश; सुरती – ध्यान; अंतु न अंतु – याला काही अंत नाही.

भावार्थ : धर्मखंडाचे विवेचन झाले. आता ज्ञानखंडाचा विचार सांगतो. जीवास ज्ञानाची प्राप्ती झाल्यावर हे समजते की, ह्या सृष्टीत अनेक प्रकारचे वायू, पाणी अग्नी आदी आहेत अनेक कृष्ण, अनेक महेश आहेत. अनेक ब्रह्मांची निर्मिती केली जात आहे. त्यांची नाना रूपे नानारंग आहेत. कित्येक प्रकारची कर्म करण्याची स्थाने आहेत. कित्येक मेरू पर्वत आहेत कित्येक ध्रुव जीवास मागदर्शन करत आहेत. अनेक चंद्र सूर्य आहेत अनेक खंड मांडले आहेत. नाना देश आहेत. किती तरी सिद्ध, बुद्ध, नाथ आहेत. अनेक रूपातील देवी आहेत त्यांचे नाना वेश आहेत. अनेक देव, दानव, मुनी, रत्नांनी भरलेले समुद्र आहेत. अनेक भाषा आहेत. अनेक सम्राट, राजेरजवाडे आहेत. जीवनाचे अनेक स्रोत आहेत. ह्या सृष्टीत किती तरी ध्यानी, सेवक आहेत. नानक सांगतात ह्या सर्वांची गणती करणे ही अशक्य आहे. ॥३५॥

गिआन खंड महि गिआनु परचंडु ॥ तिथै नाद बिनोद कोड अनंदु ॥
 सरम खंड की बाणी रूपु ॥ तिथै घाड़ति घड़िऐ बहुतु अनूपु ॥
 ता कीआ गला कथीआ न जाहि ॥ जे को कहै पिछै पछुताइ ॥
 तिथै घड़ीऐ सुरति मति मनि बुधि ॥ तिथै घड़ीऐ सुरा सिधा की सुधि ॥३६॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ७)

शब्दार्थ : परचंडु – प्रचंड; तिथै – तिथे; बिनोद – विनोद; कोड अनंदु – कौतुक व आनंद; सरम – श्रम, उद्यम; बाणी – वाणी; रूपु – सौंदर्य, रूपरंग; घाड़ति – घडतात; घड़िऐ – घडले जातात; अनूपु – अनुपम; ता कीआ – त्याची; गला – गोष्ट, कथन; कथीआ – वर्णन करणे; जे – जर; को – कुणी; कहै – सांगितली; पिछै – नंतर; पछुताइ – पश्चात्ताप पावेल; घड़ीऐ – घडले जाते; सुरति – ज्ञान; मति – बुद्धी; सुरा – देवतांची; सिधा – सिद्धा; सुधि – बुद्धी, विचारांची घडण.

भावार्थ : ज्ञानखंडात जीवास ज्ञानाचा प्रचंड साठा उपलब्ध होतो. त्यामुळे नाद, विनोद, कौतुक आनंद सर्व काही प्राप्त होते. श्रमखंड ही अवस्था अत्यंत सुंदर आहे. त्यात मनाची सौंदर्यपूर्ण जडणघडण होते. त्याचे शब्दात वर्णन करता येत नाही. जे कोणी त्याचे वर्णन करण्याचा प्रयत्न करतात त्यांना ते अपूर्ण असल्याने पश्चात्ताप होतो. तेथे विवेक, बुद्धी, मन यांची जडणघडण होते. तेथे (श्रमखंडात) देव, सिद्ध, व विवेकशील वृत्तीची घडण होते. ॥३६॥

करम खंड की बाणी जोरु ॥ तिथै होरु न कोई होरु ॥
 तिथै जोध महाबल सूर ॥ तिन महि रामु रहिआ भरपूर ॥
 तिथै सीतो सीता महिमा माहि ॥ ता के रूप न कथने जाहि ॥
 ना ओहि मरहि न ठागे जाहि ॥ जिन कै रामु वसै मन माहि ॥
 तिथै भगत वसहि के लोअ ॥ करहि अनंदु सचा मनि सोइ ॥
 सच खंडि वसै निरंकारु ॥ करि करि वेखै नदरि निहाल ॥
 तिथै खंड मंडल वरभंड ॥ जे को कथै त अंत न अंत ॥
 तिथै लोअ लोअ आकार ॥ जिव जिव हुकमु तिवै तिव कार ॥
 वेखै विगसै करि वीचारु ॥ नानक कथना करड़ा सारु ॥३७॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ७)

शब्दार्थ : करम – कृपा, प्रभूचे उपकार; जोरु – बल, शक्ती; होरु – आणखी; जोध – योद्धा; महाबल – महाबली; सूर – शूरवीर; सीतोसीता – पद्मा शिवलेला, एकरूप झालेला; ता के रूप – त्याचे रूप; ओहि – ते;

जिन कै - ज्यांचे; वसै - राहतो; के - चे; लोअ - लोक; करहि - करतात; भोगतात; सचा - सत्यस्वरूप परमात्मा; सोइ - तोच; सच खंडि - सत्यखंडात; वेखै - पाहतो; निहाल - प्रसन्न; वरभंड - ब्रह्मांड; आकार - रूप; जिव जिव - जसे जसे; हुकमु - आज्ञा; तिवै तिव - तसे तसे; कार - कर्म; करडा सारु - लोखंडासारखा कठीण.

भावार्थ : कृपा खंडाचे वर्णन करताना नानक सांगतात- अशा रीतीने मोहमायेच्या पाशातून मुक्त झालेल्या साधकावर प्रभूची पूर्ण कृपा होते. त्याच्या अंगी प्रचंड आत्मिक शक्ती उत्पन्न होते. विषयवासना त्याला यत्किंचितही प्रभावित करू शकत नाही. त्याच्या मनात परमेश्वराखेरीज अन्य विचार प्रवेशही करू शकत नाहीत. तेथे विकारांशी लढून विजयी झालेले महाबळी शूर योद्धेच पोहोचतात. त्यांच्या हृदयात सर्वव्यापी राम पूर्णपणे भरून राहतो. ज्याप्रमाणे कापडातील उभे-आडवे धागे एकमेकांत घट्ट गुंतलेले असतात, त्याप्रमाणेच भक्त व परमेश्वर अगदी एकरूप झालेले असतात. त्या अवस्थेचे वर्णन करणे ही अशक्य आहे. अशा भक्तास मग कोणीही परमेश्वरापासून दूर नेऊ शकत नाही. तो परमेश्वराशी पूर्णरूपाने एकरूप झालेला असतो. तो कधी आत्मिक दृष्ट्या मरत नाही किंवा मोह मायेकडून ठकवला जात नाही. त्याच्या रोमरोमात परमेश्वर भरून राहिलेला असतो. ह्या अवस्थेत (कृपाखंडात) नाना लोकीचे भक्त वास करतात. त्यांच्या मनात सत्यरूप परमात्मा वास करते त्यामुळे ते परमानंद उपभोगतात. सत्य खंडात निराकार प्रभूचा वास असतो. प्रभू परमात्मात सर्व काही सृजत करतो. व त्याकडे सदैव कृपादृष्टीने पहात असतो. तेथे सर्व खंड मंडलाचे ज्ञान प्राप्त होते. त्याचे वर्णन करण्याचा कोणी प्रयत्न केला तरी त्यास ते शक्य होत नाही. तेथे अनेक प्रकारचे लोक व अनेक प्रकारचे आकार आहेत. ते सारे प्रभू परमात्म्याच्या आज्ञेप्रमाणे कार्य करत असतात. आपणच सृजन केलेल्या ह्या सर्व गोष्टींची देखभाल करून विचार करून प्रभू प्रसन्नचित्त होतो. व आपल्या भक्तांना आपल्याशी एकरूप करून घेतो. नानक सांगतात ह्या अवस्थेचे वर्णन करून सांगणे महाकठीण आहे. ॥३७॥

जतु पाहारा धीरजु सुनिआरु ॥ अहरणि मति वेदु हथीआरु ॥

भउ खला अगनि तप ताउ ॥ भांडा भाउ अंग्रितु तितु ढालि ॥

घडीऐ सबदु सची टकसाल ॥ जिन कउ नदरि करमु तिन कार ॥

नानक नदरी नदरि निहाल ॥३८॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ८)

शब्दार्थ : जतु - यती; पाहारा - सोनाराची भट्टी; धीरजु - धैर्य; सुनिआरु - सोनार; अहरणि - ऐरण; मति - मती; वेदु - ज्ञान; हथीआरु - हत्यार, हातोडा; भउ - भय; खला - भाता, फुंकणी; अगनि - अग्नी; तप - साधना; ताउ - ताव; भांडा - भांडे; भाउ - प्रेम; अंग्रितु - अमृत; तितु - त्याच्यात; ढालि - ढाळणे; घडीऐ - घडला जातो; सबदु - प्रभू नाम; सची - खरी; टकसाल - टांक साळ; कउ - ला; करमु - कर्म; कार - कार्य; नदरी - कृपा करणारा, परमात्मा; नदरि - कृपा दृष्टी; निहाल - प्रसन्न.

भावार्थ : इंद्रिय निग्रह ही सोनाराची भट्टी, धैर्य हा सोनार, बुद्धी ही ऐरण, ज्ञानरूपी हातोडा, प्रेमही मूस अशी मुशीत नामरूपी अमृत घालून सत्य जीवन प्राप्त होते. ज्याच्यावर प्रभूपरमात्म्याची कृपा होते तोच असे जीवन प्राप्त करून सुखी होतो. आनंदविभोर होतो. ॥३८॥

॥ पवणु गुरु, पाणी पिता, माता धरति महतु ॥ सलोकू ॥

दिवसु राति दुइ, दाई दाइआ, खेलै सगल जगतु ॥

चंगिआईआ बुरिआईआ, वाचै धरमु हदूरि ॥

खंड १ [२५]

करमी आपो आपणी, के नेडै के दूर ॥
जिनी नामु धिआइआ, गए मसकति घालि ॥
नानक ते मुख उजले, केती छुटी नालि ॥१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ८)

शब्दार्थ : पवणु – पवन, वायू; धरति – पृथ्वी; महतु – महान; दुइ – दोन्ही; दाई – दाइ; जगतु – जग; चंगिआईआ – चांगले गुण (कर्म); बुरिआईआ – वाईट कर्म; वाचै – विचार करणे; धरमु – धर्मराज; हदूरि – प्रभूच्या समक्ष; करमी – कर्मानुसार; आपो – आपल्या; नेडै – जवळ; जिनी – ज्यांनी; धिआइआ – स्मरण केले; गए – पार झाले; मसकति – मेहनत, परिश्रम; घालि – करून गेले; ते मुख उजले – सन्मानाने; छुटी – सुटका; नालि – (च्या) बरोबर.

भावार्थ : आध्यात्मिक जीवनात ईश्वराप्रत जाण्यासाठी अडतीस पायऱ्यांची 'पउडीची' ही शिडी सांगून झाल्यानंतर ह्या मानवी जीवनाचे अस्तित्व, स्थिती व स्वरूप याचे यथार्थ वर्णन एका सुंदर रूपकाद्वारे केले आहे. मानवी जीवनाचे यथार्थ लक्ष्य काय? ते कसे साध्य होऊ शकेल हे सांगताना गुरू नानकदेवजी म्हणतात, 'पंचमहाभूतांपैकी 'वायू' ह्या संसारातील सर्व जीवांचा गुरू आहे. 'आप' (पाणी) हा पिता आहे. तर 'पृथ्वी' ही माता आहे. गुरूचे काम मार्गदर्शन करणे. वायू जीवांच्या चलनवलनादी क्रिया घडवून आणतो. म्हणून तो गुरू आहे. पाणी आणि जमीन यांच्या संयोगाने सर्व जीवसृष्टी निर्माण झाली आहे. म्हणून ते जनक, जननी होत. दिवस व रात्र हे सेवक आहे. दिवस-रात्रीच्या साहाय्याने जीवांचे सर्व व्यवहार चालतात. परमेश्वराच्या दरबारात बसून धर्मराज सर्व जीवांच्या चांगल्या वाईट कर्मांचा कर्मलेख लिहीत असतो. आपापल्या कर्मानुसार प्रभुकृपेस पात्र होणे-न होणे ठरत असते. कोणास तो जवळ करतो तर कोणास तो दूर लोटतो. सत्कर्मी जीव स्वतः परमेश्वराप्रत जाऊन तर पोहोचतातच पण इतर मुक्तार्थी जीवांनाही साहाय्यभूत होतात व या मोहमायेच्या बंधनातून कायमचे मुक्त होतात. जग ही एक रंगभूमी आहे. परमेश्वराने प्रत्येक जीवास जन्मास घालताना त्याच्यासाठी काही एक काम (भूमिका) योजून ठेवले आहे. ती भूमिका, तो जीव योग्य प्रकारे पार पाडतो की नाही, ह्याची नोंद यमराज ठेवत असतो. जो जीव त्यास दिलेली भूमिका योग्य प्रकारे पार पाडतो, तो प्रभूच्या दरबारात बक्षिसास पात्र ठरतो. जो आपली भूमिका योग्य प्रकारे पार पाडू शकत नाही त्यास परमेश्वर दूर लोटतो व पुन्हा जन्म देऊन आपली भूमिका योग्य प्रकारे पार पाडण्याची संधी देतो. प्रत्येकाने परमेश्वराचे अखंड स्मरण ठेवून परमेश्वराने नेमून दिलेले कार्य योग्य प्रकारे निर्भयतेने, प्रामाणिकपणे पार पाडावे हीच त्याची इच्छा आहे. जो जीव परमेश्वरी इच्छेप्रमाणे जीवन जगतो त्याचे जीवन सार्थ होते व तो अंती प्रभुपदास प्राप्त करतो. हेच जपुजीसाहेबांचे सार आहे. ॥१॥

रागु आसा महला १

सो दरु*

१ ओअंकार सतिगुर प्रसादि ।

ईश्वर एक आहे. तो ओंकारस्वरूप आहे सतगुरुकृपेने तो प्राप्त होतो.

॥ सो दरु तेरा केहा सो घरु केहा जितु बहि सरब समाले ॥
वाजे तेरे नाद अनेक असंखा केते तेरे वावणहारे ॥
केते तेरे राग परी सिउ कहीअहि केते तेरे गावणहारे ॥
गावनि तुधनो पवणु पाणी बैसंतरु गावै राजा धरमु दुआरे ॥
गावनि तुधनो चितु गुपतु लिखि जाणनि लिखि लिखि धरमु वीचारे ॥
गावनि तुधनो ईसरु ब्रहमा देवी सोहनि तेरे सदा सवारे ॥
गावनि तुधनो इंद्र इंद्रासणि बैठे देवतिआ दरि नाले ॥
गावनि तुधनो सिध समाधी अंदरि गावनि तुधनो साध वीचारे ॥
गावनि तुधनो जती सती संतोखी गावनि तुधनो वीर करारे ॥
गावनि तुधनो पंडित पडनि रखीसुर जुगु जुगु वेदा नाले ॥
गावनि तुधनो मोहणीआ मनु मोहनि सुरगु मछु पडआले ॥
गावनि तुधनो रतन उपाए तेरे अठसठि तीरथ नाले ॥
गावी न तुधनौ जोध महाबल सूरु गावनि तुधनो खाणी चारे ॥
गावनि तुधनो खंड मंडल ब्रहमंडा करि करि रखे तेरे धारे ॥
सेई तुधनो गावनि जो तुधु भावनि रते तेरे भगत रसाले ॥
होरि केते तुधनो गावनि से मै चिति न आवनि नानकु किआ बीचारे ॥
सोई सोई सदा सचु साहिबु साचा साची नाई ॥
है भी होसी जाइ न जासी रचना जिनि रचाई ॥
रंगी रंगी भाती करि करि जिनसी माइआ जिनि उपाई ॥
करि करि देखै कीता आपणा जिउ तिस दी वडिआई ॥
जो तिसु भावै सोई करसी फिरि हुकमु न करणा जाई ॥
सो पातिसाहु साहा पतिसाहिबु नानक रहणु रजाई ॥१ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ८)

---

* 'सो दरु' हे वाणीचे शीर्षक आहे. ह्या वाणी मध्ये प्रभू दारी बसून प्रभू सेवक प्रभू परमात्म्याची जी स्तुती करतात त्याचे वर्णन आहे. हेच पद 'जपु' मध्ये पउडी २७ येथे आले आहे.

शब्दार्थ : सो - तो; दरु - दार, स्थान; केहा - कसे आहे; जितु - जेथे; बहि - बसून; सरब - सर्वांना; समाले - सांभाळतो; वाजे - वाजतात; तेरे - तुझे; असंखा - असंख्य; केते - किती, पुष्कळ; वावणहारे - वाजवणारे; राग परी सिउ - रागिणींसहित; कहीअहि - सांगतात; गावणहारे - गायक; गावनि - गातात; तुधनो - तुला; पवणु - पवन, वारा; बैसंतरु - अग्नी; गावै - गातात; राजा धरमु - धर्मराज; दुआरे - द्वारी; चितुगुपतु - चित्रगुप्त; लिखि - लिहिणे; जाणनि - जानतो; वीचारे - विचार करतो; ईसरू - शिव; सोहनि - सुशोभित केलेले; सदा - नेहमी; इंद्रासणि - इंद्रासनावर; देवतिआ - देवता; सिध - सिद्ध; समाधी अंदरि - समाधित असलेले; साध - साधना करणारे; जती - यती, जितेंद्रिय; सती - दानी, सत्यवान; संतोखी - संतोषी; वीर करारे - शक्तीशाली, शूरवीर; पडनि - वाचन; रखीसुर - ऋषी-मुनी; नाले - बरोबर; मोहणीआ - मन मोहून टाकणाऱ्या सुंदरी; मछु - मर्त्यलोक; पडआले - पाताळ; रतन - रत्न; उपाए - उत्पन्न केलेले; अठसठि - अडुसष्ट; जोध - योद्धा; महाबल - बलशाली; सूरु - शूर; योनी - स्वेदज, जारज, अंडज, उद्भीज ह्या चार योनी; चारे - चार; खंड - पृथ्वीचे भाग; खंड मंडल - सूर्य, चंद्र; ब्रह्मंडा - ब्रह्मांड; रखे - ठेवलेले; धारे - धारन करून; सेई - तेच; जो तुधु भावनि - जे तुला भावते; रते - मग्न झालेले, तल्लीन झालेले; भगत - भक्त; रसाले - नामाने रसलेले; होरि - इतर; केते - किती? मै - मला; चिति - ध्यानी; आवनि - आले; सोई सोई - तोच तो; साचा - खरा; साची - सत्य; नाई - मोठेपणा; होसी - असनार; रंगी रंगी - रंगारंगचे; करि करि - उत्पन्न करून; जिनसी - अनेक प्रकारचे पदार्थ; माइआ - प्रेम, मोह; कीता आपणा - आपण केलेले; जिउ - ज्या प्रमाणे; वडिआई - मोठेपण; भावै - भावेल, चांगले वाटेल; हुकमु न करणा जाई - त्याला (परमात्म्याला) कुठला आदेश देता येत नाही. सो - तो; पातिसाहु - राजा; साहा पतिसाहिबु - महाराजा; रजाई - आज्ञेत.

भावार्थ : प्रभू जेथे बसून सर्व जीवांचा संभाळ करतो, ते स्थान, त्याचे दार कसे आहे? तेथे अनेक वाद्ये वाजत आहेत. अनेक वादकही आहेत. अनेक गायक नाना रागांत गात आहेत. आप, तेज, वायू, धर्मराज, तुझ्या दारी तुझेच गुणगान करत आहेत. जीवांचा कर्म लेख लिहिणारा चित्रगुप्तही तुझ्यादारी तुझेच गीत गात आहे. देवाधिदेव महादेव शंकर, ब्रह्मदेव, देवी तुझेच स्तुतिगीत आळवत आहेत. देवांचा राजा इंद्र आपल्या इंद्रासनावर बसून सर्व देवदेवतांसह तुझेच यशोगान गात आहे. सिद्धयोगी समाधीत मग्न होऊन तुझेच नामस्मरण करीत आहेत. साधुजनही तुझीच गीते गात आहेत. यती, दानी संतोषी, तुझेच गुणगान करत आहेत. मोठमोठे शूरवीरही तुझेच पोवाडे गात आहेत. मोठमोठे पंडित, ऋषिमुनी वेदांचे द्वारे तुला आळवत आहेत. स्वर्ग, पृथ्वी, पाताळ लोक आणि लोकांच्या मनाला मोहविणाऱ्या सुंदर मदनिका सुद्धा तुझेच गीत गात आहेत. तूच निर्माण केलेली चौदा रत्ने, अडुसष्ट तीर्थे, सर्वजण तुझीच स्तुती गात आहेत. महाबली, शूर, योद्धे तुझेच गीत गातात. चारही योनींत (श्वेतज, जारज, अंडज, उद्भीज) जन्मलेले सर्व जीव तुझेच गीत गात आहेत. तूच निर्माण केलेले खंड, भूमंडल, ब्रह्मांड तुझेच स्तवन करत आहेत. जरी सर्वजण तुझे गुणगान गात असले तरीही जे भक्त तुझ्या भक्तीत रंगून गेले आहेत अशा भक्तांनी केलेले गुणगान तुला अधिक आवडते. नानक म्हणतात, आणखी किती जण तुझी स्तुती गातात त्याचा अंदाजही करता येत नाही. तो प्रभु परमात्मा सदैव अस्तित्वमान (सत्य) आहे व पुढेही तो अस्तित्वमान राहणार आहे. त्याने निर्माण केलेले सर्व काही सत्यच आहे, ह्या रंगी-बेरंगी सृष्टीची नानाविध गोष्टींची मायाही त्यानेच, त्या प्रभुपरमात्म्याने उत्पन्न केली आहे. आपणच उत्पन्न केलेल्या सर्व जीवांचे तोच रक्षण करतो व त्यांना श्रेष्ठत्वही देतो. त्याची जशी इच्छा होते तसे तो करतो. त्याला आज्ञा करण्याचे कोणातही सामर्थ्य नाही. तो सर्व सृष्टीचा मालक आहे. राजांचा राजा आहे. महाराजा आहे. सम्राट आहे. नानक त्याच्या आज्ञेत राहतो. ॥१॥

॥आसा महला १॥

सुणि, वडा आखै सभु कोइ ॥ केवडु वडा, डीठा होइ ॥
कीमति पाइ न कहिआ जाइ ॥ कहणै वाले तेरे रहे समाइ ॥१॥
वडे मेरे साहिबा ! गहिर गंभीरा गुणी गहरी ॥
कोइ न जाणै, तेरा केता केवडु चीरा ॥१॥ रहाउ ॥
सभि सुरती मिलि, सुरति कमाई ॥ सभ कीमति मिलि, कीमति पाई ।
गिआनी धिआनी, गुर गुरहाई ॥ कहणु न जाई, तेरी तिलु वडिआई ॥२॥
सभि सत सभि तप, सभि चंगिआईआ ॥ सिधा पुरखा कीआ वडिआईआ ।
तुधु विणु, सिधी किनै न पाईआ ॥ करमि मिलै, नाही ठाकि रहाईआ ॥३॥
आखणवाला, किआ वेचारा ॥ सिफती भरे तेरे भंडारा ।
जिसु तू देहि, तिसै किआ चारा ॥ नानक, सचु सवारणहारा ॥४॥२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ९)

शब्दार्थ : सुणि - ऐकून; वडा - मोठा, महान; आखै - सांगतात; केवडु - केवढा, किती; डीठा - पाहून; कीमति - किंमत, मूल्य; न कहिआ जाइ - सांगता येत नाही; कहणै - सांगणारे, स्तुती करणारे; रहे समाइ - सामावून जातात; वडे - महान; साहिबा - स्वामी; गहिर - गंभीर; गहरी - अथांग; चीरा - विस्तार; सभि - सर्व; सुरती - ध्यानस्थ होणारी व्यक्ती; सुरति - विचारधारा; कीमति - योग्यता, मोजमाप; गिआनी - विद्वान; धिआनी - ध्यान करणारे; गुरहाई - श्रेष्ठ गुरू; कहणु - सांगणे; तिलु - तीळमात्र; वडिआई - महिमा; चंगिआईआ - शुभ कर्म, चांगल्या गोष्टी; पुरखा - पुरुष; वडिआईआ - मोठेपणा; तुधु विणु - तुझ्या शिवाय; सिधी - सिद्धी; करमि - कृपेने; ठाकि - विघ्न; आखणवाला - सांगणारा; सिफती - स्तुती, सदगुण; चारा - उपाय; सवारणहारा - सावरणारा.

भावार्थ : सर्वच लोक म्हणतात, की परमेश्वर मोठा आहे कारण ते सतत तसेच ऐकत आलेले असतात. पण तो किती मोठा आहे हे कोणालाच सांगत येत नाही. त्याचे मोलही कोणी करू शकत नाही. त्याचे मोल तोच सांगू शकेल की ज्याने परमेश्वर प्रत्यक्ष पाहिला आहे. पण असे लोक तर परमेश्वराला पाहिल्यावर त्याच्याशी एकरूप होऊन जातात ॥१॥ माझा मालक, तो प्रभू परमात्मा महान आहे. गहन, गंभीर गुणांचा सागर आहे. तो किती विशाल आहे हे कोणीच सांगू शकत नाही. ॥१॥ रहाउ ॥ कोणी ध्यान मार्गाने, कोणी ज्ञान मार्गाने, कोणी भक्ती मार्गाने तुला जाणण्याचा, तुझे मूल्यमापन करण्याचा प्रयत्न केला तरी तुझ्या महानतेचा, तुझ्या विस्ताराचा तिळभरही अंश ते समजू शकले नाहीत. ॥२॥ ते संत होते, तपोनिष्ठ होते, ज्ञानवान होते. त्यांना सर्व सिद्धीही प्राप्त होत्या. पण असे असूनही ते परमेश्वराचे मोठेपणा ओळखू शकले नाहीत. कारण तुझ्या कृपेशिवाय तुझे ज्ञान कोणालाही होऊच शकत नाही. पण ज्यांच्यावर तुझी कृपा होते त्यांचा मार्ग मग कोणीही रोखू शकत नाही. ॥३॥ तुझे गुणवर्णन करणाऱ्यांची कीव करावीशी वाटते. कारण तुझे समग्र वर्णन करणे कोणालाही शक्य नाही. प्रभू परमेश्वर तू सकल गुणनिधी आहेस. गुणांचे अपार भंडार आहेस. ज्यांच्यावर तुझी कृपा झाली त्याला मग अन्य उपायांची गरजच राहत नाही. नानक सांगतात, तो प्रभू परमेश्वर सर्व जीवांचा संभाळ करतो. ॥४॥ २॥

॥आसा महला १॥

आखा जीवा विसरै मरि जाउ ॥ आखणि अउखा साचा नाउ ॥
साचे नाम की लागै भूख ॥ उतु भूखै, खाइ चलीअहि दूख ॥१॥
सो किउ विसरै मेरी माइ ॥ साचा साहिबु साचै नाइ ॥१॥ रहाउ ॥
साचे नाम की तिलु वडिआई ॥ आखि थके कीमति नही पाई ॥
जे सभि मिलि कै, आखण पाहि ॥ वडा न होवै घाटि न जाइ ॥२॥
ना ओहु मरै न होवै सोगु ॥ देदा रहै न चूकै भोगु ॥
गुणु एहो होरु नाही कोई ॥ ना को होआ ना को होइ ॥३॥
जेवडु आपि तेवड तेरी दाति ॥ जिनि दिनु करि कै कीती राति ॥
खसमु विसारहि ते कमजाति ॥ नानक नावै बाझु सनाति ॥४॥३॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ९)

शब्दार्थ : आखा – नामस्मरण; विसरै – विसरल्याने; आखणि – कथन करणे; अउखा – कठीण; नाउ – नाम; खाइ – खाल्ल्याने; साचै नाइ – सत्य नाम, प्रभू नाम; तिलु – तिळमात्र; पाई – प्राप्त करणे; आखण पाहि – सांगण्याचा प्रयत्न करणे; घाटि – कमी होणे; सोगु – शोक; देदा – देतो; जेवडु – जितका; आपि – स्वतः; खसमु – मालक, परमात्मा; विसारहि – विसरतो; कमजाति – हीन जातीचा; नावै – नामस्मरण; बाझु – शिवाय, सनाति – अधम.

भावार्थ : हे परमेश्वरा ! तुझे स्मरण हेच माझे जीवन आहे. तुझे विस्मरण म्हणजेच मरण. सत्यरूप प्रभूनामाचे वर्णन करणे अवघड आहे. त्या सत्यरूप नित्य परमेश्वराच्या नामाची ज्याला भूक लागली आहे, त्याचे सर्व दुःख नामाच्या प्राप्तीने नष्ट होते. ॥१॥ हे माते, मला त्या प्रभू परमात्म्याचा कधीही विसर पडू देऊ नकोस. तो प्रभू परमात्माच सत्य, नित्य आहे. त्याचे नामही सत्य आहे. ॥१॥ रहाउ ॥ अनेकांनी प्रभू परमात्म्याच्या मोठेपणाचे वर्णन करण्याचा प्रयत्न केला. पण त्यात ते तिळमात्रही सफल झाले नाहीत. असे प्रयत्न करता करता ते थकून गेले. पण त्याच्या महत्तेचे मूल्यमापन ते करूच शकले नाहीत. जरी सर्व लोकांनी मिळून तो प्रभू परमात्मा इतका मोठा आहे असे सांगितले, तरी त्याच्या सांगण्याने तो प्रभू परमात्मा मोठा किंवा छोटा होत नाही. ॥२॥ तो प्रभू परमात्मा कधी मरतही नाही, कधी शोकाकुलही होत नाही. तो महादानी आहे. तो सदैव देतच राहतो पण त्याचे भांडार कधीच रिते होत नाही. हाच त्याचा अद्वितीय गुण आहे. त्याच्यासारखा पूर्वी कधी कोणी झाला नाही. पुढेही होणार नाही. त्याच्या सारखा तोच. ॥३॥ तो प्रभू परमात्मा जेवढा मोठा तेवढेच त्याचे दातृत्वही मोठे. दिवस, रात्र, ही तर त्याचीच निर्मिती आहे. अशा ह्या परमेश्वरास जो विसरतो तो नीच होय. (मनुष्य जन्माने उच्च वा नीच नसतो) नानक सांगतात, जो जीव प्रभू परमात्म्यास विसरला तोच अधम, तोच पापी, तोच अपवित्र आहे. ॥४॥३॥

॥ राग गूजरी महला ४ ॥

हरि के जन सतिगुर सतपुरखा बिनउ करउ गुर पासि ॥
हम कीरे किरम सतिगुर सरणाई करि दइआ नामु परगासि ॥१॥
मेरे मीत गुरदेव मोकउ राम नामु परगासि ॥
गुरमति नामु मेरा प्रान सखाई हरि कीरति हमरी रहरासि ॥१॥ रहाउ ॥
हरिजन के वड भाग वडरे जिन हरि हरि सरधा हरि पिआस ॥

खंड १ [३०]

हरि हरि नामु मिलै त्रिपतासहि मिलि संगति गुण परगासि ॥२ ॥
जिन हरि हरि हरिसु नामु न पाइआ ते भागहीण जम पासि ॥
जो सतिगुर सरणि संगति नही आए ध्रिगु जीवै ध्रिगु जीवासि ॥३ ॥
जिन हरिजन सतिगुर संगति पाई तिन धुरि मसतकि लिखिआ लिखासि ॥
धनु धनु सतसंगति जितु हरिसु पाइआ मिलि जन नानक नामु परगासि ॥४ ॥४ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. १०)

शब्दार्थ : बिनउ – विनंती; किरम – कृमी; सरणाई – शरण आलो; परगासि – नामाचा प्रकाश; मीत – मित्र;
मोकड – मला; गुरमति – गुरूच्या सिद्धांतानुसार; सखाई – सखा; कीरति – कीर्ती; रहरासि – मर्यादा; वड – मोठे;
भाग – भाग्य; सरधा – श्रद्धा; त्रिपतासहि – तृप्त होते, संतुष्ट होते; पाइआ – मिळाले; भागहीण – भाग्यहीन;
जम – यम; पासि – पाश; ध्रिगु – धिक्कार; जीवासि – भावी जीवन; धुरि – आरंभापासून; धनु – धन्य.

भावार्थ : हे प्रभुकृपाप्राप्त जन हो, हे सतगुरू, हे सतपुरुष हो !, माझी तुमच्या चरणी विनम्र प्रार्थना. मी एक कृमी कीटकासमान
क्षुद्र जीव, तुम्हाला शरण आलो आहे. माझ्यावर दया करा व माझ्या मनात राम नामाचा प्रकाश पडू द्या. ॥१ ॥ हे गुरुदेवा,
माझ्या सख्या, माझ्या मनात रामनामाचा प्रकाश पडू दे. गुरूकडून प्राप्त झालेले - प्रभुनाम - हरिकीर्ती हाच माझा प्राणसखा,
तोच माझ्या जीवनाचा आधार व्हावा. ॥१ ॥ रहाउ ॥ ज्या हरिजनांची त्या हरीवर, त्या प्रभू परमात्म्यावर श्रद्धा आहे, ज्यांना
प्रभुप्राप्तीची तीव्र ओढ लागली आहे ते खरोखर महाभाग्यवान होत. त्यांना जेव्हा हरिनामाची प्राप्ती होते तेव्हा ते तृप्त होतात.
संतसंग प्राप्त झाल्यामुळे त्यांच्यात दैवी गुणांचा प्रकाश पडतो. ॥२ ॥ ज्यांना नामरूपी हरिसाची प्राप्ती झाली नाही ते
अभागी जीव यमपाशात अडकतात. जो जीव सतगुरूला शरण गेले नाहीत, ज्यांना संतसंगत प्राप्त झाली नाही, अशा
जीवांचा धिक्कार असो, त्यांचे जीवनही तिरस्करणीय होय. ॥३ ॥ ज्यांना सतगुरूची संगत प्राप्त झाली त्यांच्या भाळी जन्मतःच
तसा लेख लिहिलेला असतो. नानक सांगतात ज्या जीवांना संतजनांच्या संगतीने हरिनामरसामृत प्राप्त झाले ते जीव धन्य
धन्य होत. त्यांनाच प्रभुनामरूपी दिव्य तेजाची प्राप्ती होते. ॥४ ॥४ ॥

॥ रागु गूजरी महला ५ ॥

काहे रे मन चितवहि उदमु जा आहरि हरि जीउ परिआ ॥
सैल पथर महि जंत उपाए ता का रिजकु आगै करि धरिआ ॥१ ॥
मेरे माधउ जी सतसंगति मिले सु तरिआ ॥
गुर परसादि परमपदु पाइआ सूके कासट हरिआ ॥१ ॥ रहाउ ॥
जननि पिता लोक सुत बनिता कोइ न किस की धरिआ ॥
सिरि सिरि रिजकु संबाहे ठाकुरु कहे मन भउ करिआ ॥२ ॥
ऊडे ऊडि आवै सै कोसा तिसु पाछै बचरे छरिआ ॥
तिन कवणु खलावै कवणु चुगावै मन महि सिमरनु करिआ ॥३ ॥
सभि निधान दसअसट सिधान, ठाकुर करतल धरिआ ॥
जन नानक बलि बलि सद बलि जाईऐ तेरा अंतु न पारावरिआ ॥४ ॥५ ॥

(श्री. गु.ग्रं.सा.१०)

शब्दार्थ : चितवहि – विचार करतो; आहरि – उद्योग; परिआ – संलग्न आहे; सैल – पर्वत; रिजकु – रोजीरोटी, पोटापाण्याचा उद्योग; धरिआ – राखले; तरिआ – तरलो; सूके – वाळलेले; कासट – काष्ठ, लाकूड; हरिआ – हिरवे झाले (पालवी फुटली); जननि – आई; बनिता – स्त्री, प्रिया; धरिआ – आसरा, आश्रय; संबाहे – पोहोचतो; भउ – भय; ऊडि आवै – उडत येतात; सै – शेकडो; कोसा – कोस; तिसु – त्याने; पाछै – मागे; बचरे – पिल्ले; छरिआ – सोडून; खलावै – खेळवणार; चुगावै – पक्ष्यांचा चारा; सिमरनु – स्मरण; निधान – निधी, खजिना; दसअसट सिधान – अठरा सिद्धी; करतल – तळहात; बलि जाईए – आत्मार्पण करणे; अंतु – अंती; पारावरिआ – पारावार.

भावार्थ : हे मना ! तू तुझ्या पोटापाण्याची का व्यर्थ चिंता करतोस. त्याची व्यवस्था त्या प्रभू परमात्म्यानेच स्वतः करून ठेवली आहे. अगदी खडकात जन्मलेल्या जीवजंतूंच्या पोटापाण्याची सोय त्या प्रभू परमात्म्याने आधीच करून ठेवलेली आहे. ॥१॥ माझ्या माधवाने, त्या प्रभू परमेश्वराने ज्यांना संत-सज्जनांची संगत घडवली. त्यांचाच उद्धार झाला. सतगुरूमुळे ज्याला परमपदाची प्राप्ती झाली त्याची अवस्था वटून गेलेल्या वृक्षाला नवजीवन प्राप्त झाल्यासारखी होते. ॥१॥ रहाउ ॥ ह्या संसारात माता, पिता, मित्र, पुत्र, पत्नी कोणीही काहीही उपयोगाचे नाही. तो एकमेव प्रभू परमात्माच सर्वांचा प्रतिपाळ करतो. म्हणून सांगतो, हे मना ! तू व्यर्थ चिंता का करतोस ? पक्षी आपली पिले घट्यातच सोडून शेकडो मैल उडत जातात. त्या पिलांचे पालन-पोषण कोण करतो ? त्यांना चारापाणी कोण देतो ? तो प्रभू परमात्माच त्या पिलांना खेळवण्याची, भरवण्याची सारी व्यवस्था करतो. सर्व भांडार, अठरा सिद्धी, हे प्रभो, तुझ्याच हातात आहेत. नानक म्हणतात, हे परमात्म्या, तुझ्या कृपेला पारावार नाही. तुझ्या सामर्थ्याला अंत नाही. मी तुझ्यावरून आपला जीव ओवाळून टाकतो. ॥४॥५॥

रागु आसा महला ४

॥ सो पुरुखु* ॥

॥ १ ओअंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एक आहे. तो ओंकारस्वरूप आहे, सतगुरूकृपेने तो प्राप्त होतो.

सो पुरखु निरंजनु हरि पुरखु निरंजनु हरि अगमा अगम अपारा ॥

सभि धिआवहि सभि धिआवहि तुधु जी हरि संचे सिरजणहारा ॥

सभि जीअ तुमारे जी तूं जीआ का दातारा ॥

हरि धिआवहु संतहु जी सभि दुख विसारणहारा ॥

हरि आपे ठाकुरु हरि आपे सेवकु जी किआ नानक जंत विचारा ॥१॥

तूं घट घट अंतरि सरब निरंतरि जी हरि एको पुरखु समाणा ॥

इकि दाते इकि भेखारी जी सभि तेरे चोज विडाणा ॥

तूं आपे दाता आपे भुगता जी हउ तुधु बिनु अवरु न जाणा ॥

तूं पारब्रहमु बेअंतु बेअंतु जी तेरे किआ गुण आखि वखाणा ॥

* ' सो पुरुखु ' हे वाणीचे नाव आहे. त्यात प्रभू परमात्म्याचे, त्याच्या कार्याचे, त्याच्या सर्वव्यापकत्वाचे, त्याच्या कर्तुम अकर्तुम शक्तीचे वर्णन केले आहे.

जो सेवहि जो सेवहि तुधु जी जनु नानकु तिन कुरबाणा ॥२॥
 हरि धिआवहि हरि धिआवहि तुधु जी से जन जुग महि सुखवासी ॥
 से मुकतु से मुकतु भए जिन हरि धिआइआ जी तिन तूटी जम की फासी ॥
 जिन निरभउ जिन हरि निरभउ धिआइआ जी तिन का भउ सभु गवासी ॥
 जिन सेविआ जिन सेविआ मेरा हरि जी ते हरि हरि रूपि समासी ॥
 से धंनु से धंनु जिन हरि धिआइआ जी जनु नानकु तिन बलि जासी ॥३॥
 तेरी भगति तेरी भगति भंडार जी भरे बिअंत बेअंता ॥
 तेरे भगत तेरे भगत सलाहनि तुधु जी हरि अनिक अनेक अनंता ॥
 तेरी अनिक तेरी अनिक करहि हरि पूजा जी तपु तापहि जपहि बेअंता ॥
 तेरे अनेक तेरे अनेक पड़हि बहु सिम्रिति सासत जी करि किरिआ खटु करम करंता ॥
 से भगत से भगत भले जन नानक जी जो भावहि मेरे हरि भगवंता ॥४॥
 तूं आदि पुरखु अपरंपरु करता जी तुधु जेवडु अवरु न कोई ॥
 तूं जुगु जुगु एको सदा सदा तूं एको जी तूं निहचलु करता सोई ॥
 तुधु आपे भावै सोई वरतै जी तूं अपे करहि सु होई ॥
 तुधु आपे सिसटि सभ उपाई जी तुधु आपे सिरजि सभ गोई ॥
 जनु नानकु गुण गावै करते के जी जो सभसै का जाणोई ॥५॥१॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. १०)

शब्दार्थ : सो – तो; पुरखु – पुरुष, अगमा – अगम्य; अपारा – अमर्याद; धिआवहि – ध्यान करतात; तुधु – तुला; सिरजणहारा – निर्माण करणारा; सभि – सर्व; जीअ – जीव; संतहु – संतानो; विसारणहारा – विसरवणारा; ठाकुरु – परमात्मा; किआ – काय; जंत – जीव, जन्तु; विचारा – बिचारा; निरंतरि – सदैव; एको – एकमेव प्रभु; समाणा – सामावलेला; इकि – काही जीव; दाते – देणारा; भेखारी – भिकारी; चोज – कौतुक; विडाणा – आश्चर्यजनक; भुगता – भोक्ता; हउ – मी, अवरु – अन्य; बेअंतु – अनन्त; किआ – कोणकोणत्या; आखि वखाणा – वर्णन करणे; सेवहि – उपासना करतो; तुधु – तुझी; तिन – त्याना; कुरबाणा – समर्पित, सुखवासी – सुखाने राहणारे; भए – होतात; तूटी – दूर गेला; जम की फासी – यमाचा पाश; निरभउ – निर्भय; गवासी – दूर करेल; सेविआ – स्मरण केले; रूपि समासी – रूपात सामावून जातील, लीन होतील; धंनु – धन्य; बलिजासी – समर्पित होतो; भगति – भक्ती, बिअंत – अनंत; सलाहनि – स्तुती; पड़हि – वाचतात; सिम्रिती – स्मृती; सासत – शास्त्रे; किरिआ – क्रियाकर्म; खटुकरम – षट कर्म; करंता – करतात; जुगु – युग; निहचलु – निश्चल; सोई – कर्ता पुरुष; वरतै – घडते; सिरजि – निर्माण करून; गोई – नष्ट करतोस;

भावार्थ : तो प्रभू परमात्मा सर्वव्याप्त आहे. मायेच्या अतीत आहे. तो अगम्य आहे. त्याचे पूर्ण ज्ञान कोणासही होत नाही. तो कालातीत आहे. कालाच्या पूर्वी होता, आजही आहे, पुढेही भविष्यात असणार आहे. ही सृष्टी नष्ट झाली तरी तो अस्तित्वात राहणार आहे. त्याच्या सामर्थ्याचा पार लागत नाही. तो अपार आहे. हे प्रभो ! तू सर्व सृष्टीचा निर्माता आहेस. सर्वजण तुझेच ध्यान करतात, हे हरी, हे परमात्मन्, सगळे तुझेच ध्यान करतात, सर्व जीवांना जीवन देणारा तूच आहेस. तूच त्यांचे पालनपोषण करतोस. सर्व दुःखांचे हरण करणारा जो हरी, प्रभू परमात्मा त्याचेच ध्यान सर्व संतजन करतात, हे हरी, हे परमात्मन् तूच सकल सृष्टीचा स्वामी आहेस आणि साऱ्या सृष्टीचा सेवकही तूच आहेस. नानक सांगतात, त्या अनंत

शक्तिमान प्रभू परमात्म्यापुढे हे जीव अत्यंत क्षुद्र आहेत. ॥१॥ हे परमात्मन् ! सर्व प्राणिमात्रांचे ठायी तूच भरून राहिला आहेस. साऱ्या चराचर सृष्टीत सदासर्वदा तूच भरून राहिला आहेस तरीही कोणी दाता असतो तर कोणी भिकारी असतो. ही दोन्ही रूपे त्या एकमेव प्रभू परमात्म्याचीच. हे केवढे मोठे आश्चर्य आहे. कौतुक आहे. हे परमात्मन् ! तूच दाता आणि उपभोग घेणाराही तूच आहेस. मी तुझ्याशिवाय अन्य कोणासही जाणत नाही. तू परब्रह्म आहेस. तू अगाध आहेस. तू अनंत आहेत. तुझ्या गुणांचे वर्णन करण्याचे सामर्थ्य माझ्यासारख्या पामरात नाही. नानक सांगतात, जे तुझे स्मरण करतात, जे तुझ्या सेवेत स्वतःस समर्पित करतात, त्यांच्यावरून मी माझा जीव ओवाळून टाकतो. ॥२॥ जे जीव त्या हरीचे, त्या प्रभू परमात्म्याचे स्मरण करतात, ध्यान करतात, ते ह्या जगात सुख प्राप्त करतात. ज्या जीवांनी प्रभू परमात्म्याचे ध्यान केले ते मुक्त झाले. ते यमपाशातून मुक्त झाले. त्या निर्भय प्रभू परमात्माचे ज्याने ध्यान केले ते सर्व भयापासून मुक्त होतात. ज्यांनी ज्यांनी त्या प्रभू परमात्माची सेवा केली ते त्या प्रभू परमात्म्याच्या स्वरूपात विलीन होऊन गेले. एकरूप होऊन गेले. ज्यांनी हरीचे, त्या प्रभू परमात्म्याचे ध्यान केले ते धन्य धन्य होत. दास नानक त्यांच्यावरून आपले प्राण ओवाळून टाकतो. ॥३॥ हे अनादी अनंत प्रभू ! तुझ्या भक्तांच्या अंतरात तुझे भक्तीचे अपार भांडार भरलेले आहे. तुझे अनेक भक्त तुझी अनेक प्रकारे भक्ती करतात. अनेक मार्गांनी स्तुतिसुमने तुलाच अर्पण करतात. अनेक प्रकारांनी तुझी उपासना करतात, पूजाअर्चा करतात, जपतप करतात. अनेक लोक वेद पुराणांचे पठण करतात. अनेक स्मृती, नाना शास्त्रे यांचे अध्ययन करतात. षट्कर्म द्वारा तुला प्राप्त करून घेण्याचा प्रयत्न करत असतात. नानक सांगतात, ह्या सर्व जीवांतून जो जीव प्रभू परमात्म्यास प्रिय असतो. त्याचेच जीवन सफल होते. ॥४॥ हे प्रभो ! तू आदी पुरुष आहेस. सृष्टीच्या काळाच्याही आधीपासून तू अस्तित्वमान आहेस. तू अपरंपार आहेस. तू सृष्टीचा कर्ता आहेस. तुझ्याएवढा श्रेष्ठ कोणीही नाही. तू युगानु युगे भूत-भविष्य-वर्तमानात एकाच अपरिवर्तनीय स्वरूपात स्थित आहेस. अस्तित्वमान आहेस. जे तुला वाटते तेच होते. तुझ्या करण्यामुळेच सारे काही घडत आहे. सर्व घटनांचा तूच एकमात्र कर्ता आहेस. तूच स्वतः ही सृष्टी तुझ्या इच्छेने, तुझ्या स्वतःतून निर्माण केली आहेस. जेव्हा तुझी तशी इच्छा होईल, तेव्हा तूच ह्या सृष्टीचा तुझ्यातच विलय करशील. नानक म्हणतात, अशा ह्या प्रभू परमात्म्याचे स्तवन करणे हेच आपले कर्तव्य आहे. तो सर्व जीवांना काय हवे, काय नको ते जाणतो. ॥५॥१॥

॥ आसा महला ४ ॥

तूं करता सचिआरु मैडा सांई ॥

जो तउ भावह सोई थीसी जो तूं देहि सोई हउ पाई ॥१॥ रहाउ ॥

सभ तेरी तूं सभनी धिआइआ ॥ जिस नो क्रिपा करहि तिनि नाम रतनु पाइआ ॥

गुरमुखि लाधा मनमुखि गवाइआ ॥ तुधु आपि विछोड़िआ आपि मिलाइआ ॥१॥

तूं दरीआउ सभ तुझ ही माहि ॥ तुझ बिनु दूजा कोई नाहि ॥

जीअ जंत सभि तेरा खेलु ॥ विजोगि मिलि विछुड़िआ संजोगी मेलु ॥२॥

जिस नो तू जाणाइहि सोई जनु जाणै ॥ हरिगुण सद ही आखि वखाणै ॥

जिनि हरि सेविआ तिनि सुख पाइआ ॥ सहजे ही हरिनामि समाइआ ॥३॥

तू आपे करता तेरा कीआ सभु होइ ॥ तुधु बिनु दूजा अवरु न कोइ ॥

तू करि करि वेखहि जाणहि सोइ ॥ जन नानक गुरमुखि परगटु होइ ॥४॥२॥

(श्री. गु.ग्रं.सा.११)

शब्दार्थ : सचिआरु – सत्यस्वरूप, परमात्मा; मैडा – माझा; साई – ईश्वर; सोई – तेच, थीसी – घडते, होते; जिस नो – ज्याच्यावर; नाम रतनु – नाम रत्न; गुरुमुखि – गुरुच्या आज्ञेत, श्रेष्ठ साधक; लाधा – प्राप्त केले; मनमुखि – स्वेच्छाचारी; गवाइआ – गमावतो; तुधु आपि – तू स्वतःच; विछोडिआ – दूर गेला; दरीआउ – सागर; माहि – मध्ये; दूजा – दुसरा; जीअ – जीव; विजोगि – वियोग. विछुडिआ – दूर गेला; संजोगी – संयोग, योगा योगाने; मेलु – एकरूप होणे, जाणै – जाणतो; वखाणै – वर्णन करतो, प्रशंसा करतो; सहजे – सहजपणे; समाइआ – लीन झाला; तुधु बिनु – तुझ्याशिवाय; करिकरि – कर करून; वेखहि – पाहतोस; जाणहि – जाणतोस; परगट्टु – प्रकट;

भावार्थ : हे माझ्या स्वामी परमेश्वरा, सर्व सृष्टीचा कर्ता तूच आहेस. तू सत्यस्वरूप आहेस. तू सदा अस्तित्वमान आहेस. जे तू ठरवतोस, इच्छितोस तेच होते. तू देशील तेच मला प्राप्त होते. ॥१॥ रहाउ ॥ सर्व काही तूच निर्माण केले आहेस. सर्वजण तुझेच ध्यान करतात. तू ज्यांच्यावर कृपा करतोस ते नामरत्न प्राप्त करतात. जे गुरुच्या आज्ञेप्रमाणे वागतात, त्यांना हे नामरत्न प्राप्त होते. जे स्वेच्छाचारी आहेत, आपल्याच मनाच्या सांगण्याप्रमाणे वागतात, त्यांना नामरत्नाची प्राप्ती होत नाही. हे प्रभो ! जीवांना दूर सारणाराही तूच आणि जीवांना जवळ करणाराही तूच. ॥१॥ तू तर विशाल समुद्र आहेस. सारे काही तुझ्यातच सामावलेले आहे. तुझ्याशिवाय दुसरे कोणीही नाही. काहीही नाही. ह्या सृष्टीतील जीवजंतू, पशुपक्षी, वृक्षवल्ली हा तुझाच खेळ आहे. तुझीच लीला आहे. तुझीच रूपे आहेत. तुझ्यापासून विभक्त झालेले, दूर गेलेलेही संयोगाने अखेर परत तुझ्याचकडे येतात आणि तुझ्याशी एकरूप होतात. हा संयोग वियोगाचा खेळही तुझाच आहे. ॥२॥ ज्या जीवांना तू ज्ञान देतोस तेच तुला जाणतात. ते सदैव तुझे गुणगान करून तुझे वर्णन करण्याचा प्रयत्न करतात. ज्यांनी प्रभू परमात्म्याची सेवा केली, त्यांनाच सुखाची प्राप्ती होते व त्यामुळे सहज भावाने ते प्रभू नामात विलीन होतात ॥३॥ हे प्रभू परमात्मा तूच सर्व गोष्टींचा कर्ता आहेस. तू जे करतोस तेच होते. तुझ्याशिवाय अन्य कोणीही काहीही करू शकत नाही. तूच जीवांना निर्माण करतोस. तू निर्माण केलेल्या जीवास काय हवे, काय नको हेही तूच जाणतोस. नानक सांगतात. जो गुरु मुखी झाला, जो गुरुच्या उपदेशाप्रमाणे आचरण करतो, त्याच्या अंतरात तो प्रभू परमात्मा प्रगट होतो. ॥४॥ ॥२॥

॥आसा महला १॥

तितु सरवरडै भईले निवासा पाणी पावकु तिनहि कीआ ॥

पंकजु मोह पगु नही चालै हम देखा तह डूबीअले ॥१॥

मन एकु न चेतसि मूड मना ॥

हरि बिसरत तेरे गुण गलिआ ॥१॥ रहाउ ॥

ना हउ जती सती नही पडिआ मूरख मुगधा जनमु भइआ ॥

प्रणवति नानक तिन की सरणा जिन तू नाही वीसरिआ ॥२॥ ॥३॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. १२)

शब्दार्थ : तितु – त्या; सरवरडै – सरोवरात, भईले – झाला; निवासा – निवास, पावकु – अग्नी; तिनहि – त्याने; पंकजु – चिखल; पंकजु मोह – मोहरूपी चिखल; डूबीअले – बुडतो; चेतसि – स्मरण करतो; मूड – मूढ; मूरख – अज्ञान; बिसरत – विसरला; गलिआ – नष्ट होतात; जती – यती; सती – सत्याचरणी; मुगधा – अजाण; प्रणवति – नमस्कार करतो; तिन – त्याला; सरणा – शरण; वीसरिआ – विसरला.

भावार्थ : हे बंधू ! त्या प्रभू परमात्म्याने जीवांना अशा भवरूपी सरोवरात जन्मास घातले आहे की जिथे त्या परमात्म्याने पाण्याच्या ऐवजी तृष्णेचा अग्नीच निर्माण केला आहे. त्या सरोवरातील मोहमायारूपी चिखलात तो जीव अडकून पडतो.

खंड १ [३५]

त्या चिखलात अनेक जीव बुडून जाताना आपण पाहतो. ॥१॥ हे मूढ मना, तरीही तुला त्या प्रभू परमात्म्याचे स्मरण करावे अशी बुद्धी का होत नाही? परमेश्वरास विसरल्यानेच तुझ्यातील आध्यात्मिक गुण नष्ट झाले आहेत. ॥१॥ रहाउ ॥

हे प्रभो! मी कोणी यती, सत्यवक्ता वा विद्वान नाही. मी एक मूर्ख, अडाणी जीव आहे. नानक प्रार्थना करतात, हे प्रभो! जे तुला कधीही विसरत नाहीत अशांची संगत मला प्राप्त होवो. मी त्यांना शरण जाईन. ॥२॥३॥

॥आसा महला ५॥

भई परापति मानुख देहुरीआ ॥ गोबिंद मिलण की इह तेरी बरीआ ॥
अवरि काज तैरै कितै न काम ॥ मिलु साध संगति भजु केवल नाम ॥१॥
सरंजामि लागु भवजल तरन कै ॥ जनमु ब्रिथा जात रंगि माइआ कै ॥१॥ रहाउ ॥
जपु तपु संजमु धरमु न कमाइआ ॥ सेवा साध न जानिआ हरि राइआ ॥
कहु नानक हम नीच करंमा ॥ सरणि परे की राखहु सरमा ॥२॥४॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. १२)

शब्दार्थ : भई – झाली; परापति – प्राप्त; मानुख – मनुष्य, देहुरीआ – देह; बरीआ – वेळ, संधी; काज – काम; साध संगति – संताची संगत, सत्संग; सरंजामि – उपाय, योजना; तरन – तरून; जनमु – जन्म; ब्रिथा – वृथा, व्यर्थ; संजमु – संयम; कमाइआ – कमावले; नीच करंमा – नीच कर्मी; सरणि – शरणागत; सरमा – लाज.

भावार्थ : हे बंधू! परमेश्वर प्राप्तीसाठीच हा मनुष्यदेह तुला प्राप्त झाला आहे. परमेश्वर मिलनासाठी तुला मिळालेली ही सुवर्णसंधी आहे. तू जी नाना कर्मे करत आहेस, त्याचा प्रभू परमात्म्याच्या प्राप्तीसाठी काहीही उपयोग नाही. तू संत सज्जनांची संगत प्राप्त कर आणि केवळ प्रभु नामाचे स्मरण कर. प्रभुप्राप्तीचा हाच एकमेव मार्ग आहे. ॥१॥ ह्या मानव जन्मातच तुला प्रभुप्राप्तीसाठी उपाययोजना केली पाहिजे. हा भवसागर तरून जाण्याचा मार्ग शोधला पाहिजे. का मायामोहात सापडून तू तुझे जीवन व्यर्थ वाया दवडत आहेस? ॥१॥ रहाउ ॥ मानवजन्म प्राप्त करूनही जप, तप, मन संयमन काही केले नाही, संत सज्जनांची सेवा केली नाही, प्रभू परमात्म्यास जाणण्याचे प्रयत्न सुद्धा केले नाहीत. नानक म्हणतात, असा हा मी नीच कर्मी, हे प्रभो! तुला शरण आलो आहे. तुला शरणगताचा उद्धारकर्ता म्हणतात. आता ह्या शरणगताची लाज तूच राख ॥२॥४॥

॥ सोहिला* ॥

रागु गउड़ी दीपकी महला १ ॥

॥ १ ओअंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एक आहे. तो ओंकारस्वरूप आहे. सतगुरूकृपेने तो प्राप्त होतो.

जै घरि कीरति आखीऐ करते का होइ बीचारो ॥

तितु घरि गावहु सोहिला सिवरिहु सिरजणहारो ॥१॥

* 'सोहिला' हे वाणीचे शीर्षक आहे. ह्यात श्री गुरू नानकदेवजी यांची तीन पदे, श्री गुरू रामदासजी यांचे एक व श्री गुरू अरजन देवजी यांचे एक अशा पाच पदांचा समावेश आहे. सोहिला म्हणजे स्तुती, यशोगान. प्रभू परमात्म्याचे यशोगान. ही वाणी रात्री झोपण्यापूर्वी म्हणण्याचा प्रघात आहे.

खंड १ [३६]

तुम गावहु मेरे निरभउ का सोहिला ॥
 हउ वारी जितु सोहिलै सदा सुखु होइ ॥१॥ रहाउ ॥
 नित नित जीअडे समालीअनि देखैगा देवणहारु ॥
 तेरे दानै कीमति ना पवै तिसु दाते कवणु सुमारु ॥२॥
 संबति साहा लिखिआ मिलि करि पावहु तेलु ॥
 देहु सजण असीसडीआ जिउ होवै साहिब सिउ मेलु ॥३॥
 घरि घरि एहो पाहुचा सदडे नित पवंनि ॥
 सदणहारा सिमरीऐ नानक से दिह आवंनि ॥४॥१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. १२)

शब्दार्थ : जै – ज्या; घरि – घरी; कीरति – कीर्ती; आखीऐ – केली जाते; करते का – कर्त्या पुरुषाचा; परमेश्वराचा; बिचारो – विचार होतो; तितु घरि – त्या घरात; गावहु – गा, गायन करा; सिवरिहु – स्मरण करा; सिरजनहारो – निर्माता; निरभउ – निर्भय; वारी – समर्पित; जितु – ज्या; नित – सदैव, नित्य; जीअडे – प्राणी; समालीअनि – देखभाल, सांभाळ; देखैगा – पाहील; देवणहारु – दाता, देणारा; दानै – दानाची; सुमारु – गणना, अंदाज; संबति – संवत; साहा – मुहूर्त; लिखिआ – लिहिलेला; मिलिकरि – मिळून एकत्र येऊन; पावहु तेलु – डोक्याला अंगाला उटणे तेल लावणे; देहु – द्या; सजण – हित चिंतक; असीसडीआ – आशीर्वाद; जिउ – ज्या मुळे; साहिब – परमेश्वर; सिउ – (च्या) बरोबर; मेलु – मिलन; एहो – हेच; पाहुचा – आमंत्रण, बोलावणे; सदडे – संदेश; पवंनि – पोहोचतात; सदणहारा – बोलावणारा ईश्वर; सिमरीऐ – स्मरण केले पाहिजे; से – ते; दिह – दिवस; आवंनि – येत आहे; घरि घरि – घरो घरी;

भावार्थ : ज्या घरी प्रभू परमात्म्याचे गुणगान केले जाते, जेथे त्या प्रभू परमात्म्याच्या प्राप्तीचा विचार केला जातो, त्या घरी त्या सृष्टी उत्पन्न करणाऱ्या प्रभू परमात्म्याचे स्मरण करावे. त्या प्रभू परमात्म्याची स्तुतिस्तवने गावी ॥१॥ हे माझ्या मना, तू निर्भय प्रभू परमात्म्याची स्तुति गीते गा. ज्याच्या स्तुतिगानाने सुखाची प्राप्ती होते, त्या प्रभू परमात्म्यावरून मी माझा जीव ओवाळून टाकतो. ॥१॥ रहाउ ॥ जो सर्व जीवांचा नित्य संभाळ करतो तो महादानी प्रभू परमात्मा. तुलाही त्याच्या कृपेचे वरदान देईल. त्याचे ते दान अमूल्य आहे. त्याचे मूल्य मापन करताच येत नाही. त्याच्या दातृत्वाला काही सुमारच नाही, सीमा नाही ॥२॥ आता माझा पतिपरमेश्वराच्या घरी जाण्याचा मुहूर्त निश्चित झाला आहे. माझी अंतिम घटका निश्चित झाली आहे. माझ्या सख्यांनो तुम्ही सर्वजणी एकत्र येऊन मला शुभेच्छा द्या. माझ्या हितचिंतकांनो, मला आशीर्वाद द्या की माझे माझ्या स्वामीशी पतिप्रभूशी मिलन होवो ॥३॥ अशा प्रकारे अंतिम क्षणाचे - मृत्यूचे संदेश घरोघरी रोज पोहोचतात. रोज कोणीना कोणी प्रभू घरी जाताना आपण पाहतो. नानक सांगतात, हे जीवा ! हा संदेश देणारा, आमंत्रण देणारा जो प्रभू परमात्मा त्याचे तू सदैव स्मरण कर. तुझ्याही जीवनात एक ना एक दिवस तो क्षण येणार आहे. प्रभू परमात्मा तुलाही आमंत्रण देणार आहे ॥४॥१॥

॥ रागु आसा महला १ ॥

छिअ घर छिअ गुर छिअ उपदेस ॥ गुरु गुरु एको वेस अनेक ॥१ ॥
बाबा जै घरि करते कीरति होइ ॥ सो घरु राखु वडाई तोइ ॥१ ॥ रहाउ ॥
विसुए चसिआ घडीआ पहरा थिती वारी माहु होआ ॥
सूरजु एको रुति अनेक ॥ नानक करते के केते वेसे ॥२ ॥२ ॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. १२)

शब्दार्थ : छिअ घर – सहाशास्त्र; एको – एकच; वेस – वेष; जै – ज्या; करते – कर्त्याची, कीरति – कीर्ती; राखु – सांभाळून ठेव; वडाई – महिमा, मोठेपणा; तोइ – तुझी; विसुए – विसा, पंधरा निमिषाचा काळ; चसिआ – चसा (पंधरा विसाचा एक चसा, तीस चसाचा एक पल आणि आठ पलाची एक घटका, अशा रीतीने काळ मोजला जातो;); पहरा – दिवस रात्रीचा आठवा भाग, प्रहर; थिती – तिथी; वार; माहु – महिना; सूरजु – सूर्य; रुति – ऋतू; केते – कितीही, (अनेक); वेस – रूप;

भावार्थ : सहा दर्शने आहेत (सांख्य, न्याय, वैशेषिक, मीमांसा, योग व वेदांत) त्यांचे सहा प्रणेते आचार्य (गुरु) आहेत. (कपिल, गौतम, कणाद, जैमिनी, पतंजली, वण्यास) व त्यांचे सहा सिद्धांत आहेत. पण ह्या सहाही आचार्यांचा, गुरूंचाही, एक महागुरु आहे. तो आहे प्रभू परमात्मा. त्यानेच हे नाना वेश धारण केले आहेत. त्या एकमेव परमात्म्याचीच ही नानारूपे आहेत. हे बंधू! ज्या शास्त्रात त्या कर्ताकरवित्या प्रभू परमात्म्याचे गुणगान गाईले असेल त्याचेच तू पठण कर. त्यातच तुझे कल्याण आहे. ॥१ ॥ रहाउ ॥ ज्या प्रमाणे निमिष, चसा, घटका, प्रहर, तिथी, वार, महिना, ऋतू आदी शब्दांनी कालगणना केली जात असली, तरी पण सरते शेवटी त्या प्रत्येकाचा संबंध त्या एकमेव सूर्यनारायणाशी आहे. तसेच ही नानाशास्त्रे शेवटी त्या एका प्रभू परमात्म्याचेच वर्णन करतात. नानक सांगतात. सृष्टिनिर्माता प्रभू परमात्मा एकच आहे. त्याचीच अनेक रूपे ह्या निरनिराळ्या शास्त्रातून आपल्याला पहावयास मिळतात. ॥२ ॥ २ ॥

॥ रागु धनासरी महला १* ॥

गगनमै थालु रवि चंदु दीपक बने तारिका मंडल जनक मोती ॥
धूपु मलआनलो पवणु चवरो करे सगल बनराइ फूलंत जोती ॥१ ॥
कैसी आरती होइ ॥ भवखंडना तेरी आरती ॥ अनहता सबद वाजंत भेरी ॥१ ॥ रहाउ ॥
सहस तव नैन नन नैन हहि तोहि कउ सहस मूरति नना एक तुही ॥
सहस पद बिमल नन एक पद गंध बिनु सहस तव गंध इव चलत मोही ॥२ ॥
सभ महि जोति जोति है सोइ ॥ तिस दै चानणि सभ महि मानणु होइ ॥
गुर साखी जोति परगटु होइ ॥ जो तिसु भावै सु आरती होइ ॥३ ॥
हरि चरण कवल मकरंद लोभित मनो अनदिनो मोहि आही पिआसा ॥
क्रिपा जलु देहि नानक सारिंंग कउ होइ जा ते तैरै नाइ वासा ॥४ ॥३ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. १३)

* टीप – असे म्हणतात की, एक दिवस पुरी येथे श्री जगन्नाथाचे मंदिरात श्रीगुरु नानकदेवजीनी भगवान जगन्नाथाची आरती ऐकली. तेव्हा, बाहेरील निसर्ग सौंदर्य, निर्गुण निराकार प्रभू परमात्म्याचीच जणू आरती करत आहे असे त्यांना वाटले. ती त्यांनी ह्या काव्यात गुंफली आहे.

शब्दार्थ : गगनमै – आकाशात; थालु – तबक; चंदु – चंद्र; तारिका – तारे; मंडल – समूह, समुदाय; जनक – जणू काही; मलआनलो – मलय पर्वताला स्पर्श करून येणारा सुगंधित वारा; पवणु – वायु, वारा; चवरो करे – चवऱ्या ढाळतात; सगल – सगळे, संपूर्ण; बनराई – वनराई, वनस्पती; फूलंत – विकसित होत आहे; जोती – ज्योतिस्वरूप प्रभू; खंडना – तोडणे; भवखंडना – जन्ममरणाच्या फेऱ्यातून सोडणारा; अनहता – अनाहत शब्द; सहस – हजार; तव – तुझे; नैन – डोळे; नन – नाही; हहि – आहे; तोहि – तुझे; कड – कोणी; नना – नाहीत; तुोही – तूच; बिमल – स्वच्छंद निरमल; तिस – त्याचा; चानणि – प्रकाश; गुर साखी – गुरूच्या शिकवण्याप्रमाणे; परगट्टु – प्रकट; मकरंद – फुलातील मधुर रस; लोभित – लोभणारी; अनदिनु – प्रतीदिन; आही – आहे; पिआसा – तहान; क्रिपा – कृपा; सारिंग – चातक पक्षी; जाते – ज्यामुळे; तेरै नाइ – तुझ्या नावात; वास – निवास.

भावार्थ : हे प्रभो, तुझ्या आरतीसाठी आकाशरूपी तबकात सूर्य व चंद्र ही दोन निरंजने प्रज्वलित केली आहेत. सगळे तारे तारका ह्या जणू मोत्याच्या अक्षता आहेत. मलयगिरी वरील चंदनाचा गंध हाच धूप आहे. वायू, पवन चौरी ढाळतोय. सृष्टीतील सर्व वृक्षवल्ली तुझ्याच आराधनेसाठी फुले उधळीत आहेत. ह्या सर्व सामग्रीनिशी निसर्गाने केलेली तुझी आरती नित्य आहे. अतिशय विलोभनीय आहे. मनोहारी आहे. ॥१॥ जन्ममृत्यूच्या चक्रातून मुक्ती देणाऱ्या हे भवखंडन प्रभू परमात्म्या, किती सुंदर ही तुझी आरती. त्या आरतीसाठी सर्व जीवांच्या हृदयात अनाहत नादरूपी मंगल वाद्ये सतत वाजत आहेत. ॥१॥ रहाउ ॥ हे परमात्मन ! ह्या साऱ्या जीवांमध्ये तूच वास करतोस. त्यामुळे त्या सर्वांचे डोळे हेच तुझे हजारो डोळे आहेत. पण तू निर्गुण निराकार असल्याने तुझा असा डोळाच नाही. त्याच प्रमाणे तुझी हजारो रूपे आहेत पण तू मात्र अरूप आहेस. तुझे असंख्य चरण आहेत. पण तुझे असे पायच नाहीत. ह्या सर्व जीवांच्या असंख्य नाकावाटे तू वास घेतोस पण तुला तुझे असे नाकच नाही. ह्या सर्व गोष्टींचे मला नवलच वाटते. ॥२॥ सर्व जीवांमध्ये तुझीच परम ज्योत तेवत आहे. त्या तुझ्या ज्योतीच्या प्रकाशानेच सर्व जीव प्रकाशित झाले आहेत. पण त्या परम ज्योतीचे ज्ञान जीवास सतगुरूकडूनच प्राप्त होते. जी प्रभू परमात्म्यास आवडते तीच खरी त्या प्रभू परमात्म्याची आरती. त्या प्रभू परमात्म्यास आवडेल असे वागणे हीच त्याची खरी आरती. ॥३॥ हे प्रभो ! तुझ्या चरणकमलरूपी मकरंदास प्राप्त करण्यासाठी माझा जीव आसुसला आहे. नानक म्हणतात, हे कृपानिधे ! ह्या चातकास तुझे नामरूपी मेघजल दे. त्यानेच माझ्या मनास शांती लाभेल. जीवन सफल होईल. ॥४॥ ३॥

॥ रागु गउडी पूरबी महला ४ ॥

कामि करोधि नगरु बहु भरिआ मिलि साधू खंडल खंडा हे ॥
 पूरबि लिखत लिखे गुरु पाइआ मनि हरि लिव मंडल मंडा हे ॥१॥
 करि साधू अंजुली पुनु वडा हे ॥ करि डंडउति पुनु वडा हे ॥१॥ रहाउ ॥
 साकत हरिरस सादु न जाणिआ तिन अंतरि हउमै कंडा हे ॥
 जिउ जिउ चलहि चुभै दुखु पावहि जमकालु सहहि सिरि डंडा हे ॥२॥
 हरिजन हरि हरि नामि समाणे दुखु जनम मरण भव खंडा हे ॥
 अबिनासी पुरखु पाइआ परमेसरु बहु सोभ खंड ब्रहमंडा हे ॥३॥
 हम गरीब मसकीन प्रभ तेरे हरि राखु राखु वड वडा हे ॥

जन नानक नामु आधारु टेक हैं हरिनामे ही सुखु मंडा ॥४॥ ४॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. १३)

शब्दार्थ : कामि – काम वासना; करोधि – क्रोधी; नगरु – नगर, शरीर रूपी नगर; भरिआ – भरलेले; मिलि साधू

– सत्संग; खंडल खंडा – तुकडे तुकडे केले; पूरबि – पूर्वजन्मात; लिखे – लेख; पाइआ – प्राप्त झाला, मिळाला; लिव – एकाग्रचित; मंडल मंडा – सुशोभित होतो; अंजुली – ओंजळ; पुनु – पुण्य; डंडउत – दंडवत; साकत – शक्तिपंथी, मायेच्या प्रभावा खालील नास्तिक; सादु – स्वाद; न जाणिआ – जाणले नाही; हउमै – अहंकार; कंडा – काटा; जिउ जिउ – जस जसे; चलहि – चालते; चुभै – टोचतो, बोचतो; दुखु पावहि – दुःख पावतो; जमकालु – मरण काळ, सहहि – सहन करतो; डंडा – सोटा; समाणे – सामावून जातो, बुडून जातो; अबिनासी – अविनाशी; पुरखु पाइआ – प्रभु प्राप्ती; सोभ – शोभा; ब्रह्ममंडा – ब्रह्मांड; मसकीन – दीन, विनम्र; बड – मोठा; मंडा हे – मिळते; प्राप्त होतो.

भावार्थ : ह्या मानव देहरूपी नगरात कामक्रोधादी विकार वस्तीला असतात, पण संत-सज्जनांच्या संगतीने ह्या विकारांचा समूळ नाश होतो. सुकृताने ज्याच्या ललाटी तसे लिहिले असेल त्यासच सतगुरूची प्राप्ती होते व तो हरिनामाने मंडित होतो, शोभायमान होतो. ॥१॥ सतगुरू पुढे त्यास साष्टांग दंडवत घाला. त्याच्या पुढे नतमस्तक व्हा. त्यातच महापुण्य साठवले आहे. ॥१॥ रहाउ ॥ मायेच्या प्रभावाखाली जीव हरिरसामृताच्या स्वादास पारखा होतो. त्याच्या हृदयात सदैव अहंकाररूपी काटा टोचत असतो. तो जसजसा मायेच्या अधिकाधिक प्रभावाखाली येतो, तसतसा अहंकाराचा काटा त्यांना अधिकच सलू लागतो व अखेर तो यमराजाकडून दंडित होतो. जे हरिजन आहेत, हरीचे सेवक आहेत, जे हरिनामात एकरूप झाले आहेत, त्यांची जन्म-मरणाच्या दुःखातून सुटका होते. ते भवबंधातून मुक्त होतात. ते विकारापासून दूर राहणारे लोक त्या अविनाशी प्रभू परमात्म्यास प्राप्त करून सर्व ब्रह्मांडात कीर्तिमान होतात. ॥३॥ हे प्रभू! मी गरीब विचारा, अनाथ जीव तुला शरण आलो आहे. तू सर्वांचा रक्षणकर्ता महापुरुष आहेस. माझ्यावर कृपा करून माझे रक्षण कर. नानक सांगतात, ज्या जीवास प्रभुनामाचा आसरा प्राप्त झाला, तो प्रभुनामाच्या आधारे परमसुख प्राप्त करतो. ॥४॥४॥

॥ रागु गउडी पूरबी महला ॥५॥

करउ बेनंती सुणहु मेरे मीता संत टहल की बेला ॥
 ईहा खाटि चलहु हरि लाहा आगै बसनु सुहेला ॥१॥
 अउध घटै दिनसु रैणा रे ॥ मन गुर मिलि काज सवारे ॥१॥ रहाउ ॥
 इहु संसारु बिकारु संसे महि तरिओ ब्रहमगिआनी ॥
 जिसहि जगाइ पीआवै इहु रसु अकथ कथा तिनि जानी ॥२॥
 जा कउ आए सोई बिहाइहु हरि गुर ते मनहि बसेरा ॥
 निजघरि महलु पावहु सुख सहजे बहुरि न होइगो फेरा ॥३॥
 अंतरजामी पुरख बिधाते सरधा मन की पूरे ॥
 नानक दासु इहै सुखु मागै मो कउ करि संतन की धूरे ॥४॥५॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. १३)

शब्दार्थ : करउ – मी करतो; बेनंती – प्रार्थना, विनंती; सुणहु – ऐक; मीता – हे मित्रा; टहल – सेवा; बेला – वेळ, समय; ईहा – येथे, या संसारात; खाटि – कमावून, कमाई करून; लाहा – लाभ, फायदा; सुहेला – सुखमय; अउध – आयुष्य; दिनसु रैणारे – दिवस-रात्र; काज – कार्य, काम; सवारे – सावरतो, संभाळ करतो; इहु – हा; संसे – संशय,

संदेह; तरिओ – तरून जातो; गिआनी – ज्ञानी; जिसहि – ज्याला; जगाइ – जागा करतो; बिधाते – हे विधात्या; सरधा – श्रद्धा; इहै – हे; मागै – मागतो; मो कउ – मला; धूरे – चरणरज.

भावार्थ : हे मित्रा ! मी नम्रतापूर्वक सांगतो, की हा मानवजन्म तुला संत-सज्जनांची सेवा करण्याची संधी आहे. ह्या जन्मातच ह्या संसारात राहून हरिनामाची पुंजी गोळा कर म्हणजे पुढे तुझा परलोकीचा प्रवास सुखमय होईल ॥१॥ रात्रं-दिवस आयुष्य घटतंय. हे मित्रा ! सत्गुरू प्राप्त कर आणि आपल्या जन्माचे सार्थक कर. ॥१॥ रहाउ ॥ हा संसार विषय विकारांनी, नाना संशयांनी पुरेपूर भरलेला आहे. एखादाच ब्रह्मज्ञानी ह्या भवसागरातून तरून जातो. गुरू ज्याला मोहनिद्रेतून जागे करून हरि-नामरूपी अमृत पाजतो तोच, ज्याचे शब्दात वर्णन करता येत नाही, असे प्रभू परमात्म्याचे रहस्य जाणतो. हे जीवा, तू ज्या प्रभुनामासाठी या जगात जन्मास आलास ते नाम प्राप्त करण्यासाठीच सारा खटाटोप कर. सत्गुरूच्या मार्गदर्शनाने प्रभुनाम हृदयात स्थापित कर. म्हणजे तू याच जन्मी याच संसारात राहून प्रभूला प्राप्त करू शकशील. मनातील सर्व इच्छा पूर्ण होतील आणि सहज आनंद प्राप्त होईल. परत जन्मास येण्याची वेळ येणार नाही. ॥३॥ हे अंतर्दामी असलेल्या कर्त्या प्रभू परमेश्वरा ! माझ्या मनात तुझ्याविषयी पूर्ण श्रद्धा उत्पन्न होऊ दे. तुझा दास नानक तुझ्याकडून हाच वर मागतो की देवा, हे प्रभू परमात्म्या, मला सदैव संतांच्या चरणाची धूळ प्राप्त होऊ दे. ॥४॥५॥

सिरी रागु

१ ओंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एक आहे. तो ओंकारस्वरूप आहे. सत्गुरूकृपेने तो प्राप्त होतो.

रागु सिरीरागु महला पहिला १, घरु १ ॥

मोती त मंदर ऊसरहि रतनी त होहि जड़ाउ ॥
कसतूरि कुंगू अगरि चंदनि लीपि आवै चाउ ॥
मतु देखि भूला वीसरै तेरा चिति न आवै नाउ ॥१॥
हरि बिनु जीउ जलि बलि जाउ ॥
मै आपणा गुरु पूछि देखिआ अवरु नाही थाउ ॥१॥ रहाउ ॥
धरती त हीरे लाल जड़ती पलधि लाल जड़ाउ ॥
मोहणी मुखि मणी सोहै करे रंगि पसाउ ॥
भतु देखि भूला वीसरै तेरा चिति न आवै नाउ ॥२॥
सिधु होवा सिधि लाई रिधि आखा आउ ॥
गुपतु, परगटु होइ बैसा लोकु राखै भाउ ॥
मतु देखि भूला वीसरै तेराचिति न आवै नाउ ॥३॥
सुलतानु होवा मेलि लसकर तखति राखा पाउ ॥
हुकमु हासलु करी बैठा नानका सभ वाउ ॥
मतु देखि भूला वीसरै तेरा चिति न आवै नाउ ॥४॥१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. १४)

शब्दार्थ : त – जर; उसरहि – निर्माण केले, बांधले; रतनी – रत्ने; होहि जड़ाउ – जडवण्यात आली; कुंगू – केशर; अगरि – एक प्रकारचे सुगंधी लाकूड; लिपि – लिपली; चाउ – हर्ष, आनंद; मतु – असे होऊ नये; देखि – पाहा;

बिसरै – विसर पडला; तेरा – तुझे, परमेश्वराचे; नाउ – परमेश्वराचे नाम; जीउ – जीव, प्राण; अवरु – अन्य; थाउ – स्थान; धरती – जमीन; पलघि – पलंग; मोहणी – रूपवती; रंगि – प्रेमाचे; पसाउ – सौंदर्य साधने, रंगढंग; सिधि – सिद्ध पुरुष; होवा – होऊन; रिधि – रिद्धी; आखा – म्हटले; बैसा – बसने; सुलतानु – सम्राट; मेलि – जमा केले, लष्कर, सेना; तखति – सिंहासन; हुकमु – आज्ञा; हासलु करी – प्राप्त करून; सभवाउ – सर्व व्यर्थ आहे.

भावार्थ : जरी कोणी माझ्याकरिता मोत्याचा महाल बांधेल, त्याला रत्ने जडवील. त्याला केशर, कस्तुरी, अगरु, चंदन आदी सुगंधी द्रव्याचा गिलावा करील, की ज्यामुळे मनाला अत्यानंद प्राप्त होईल, तरी त्या भवसुखाने जर मला परमेश्वराचा विसर पडणार असेल, माझ्या चित्ताला त्याची आठवणही होणार नसेल तर हे सारे व्यर्थ आहे ॥१॥ प्रभू परमात्म्याच्या नामाविना माझा जीव आगीत होरपळल्यासारखा कासावीस होतो. माझ्या गुरूकडून मी हेच ज्ञान प्राप्त केले आहे की जन्म-मरणाचा फेरा चुकवायचा असेल, जीवन सार्थ करावयाचे असेल तर प्रभुनामाशिवाय अन्य दुसरा कोणताही मार्ग नाही. ॥१॥ राहाउ ॥ माझ्या राहण्याच्या महालाच्या जमिनीवर हिरे जडवले असतील, त्यावर रत्नजडित पलंग ठेवला असेल, मन रिझवण्यासाठी अवतीभवती मूल्यवान आभूषणे घातलेल्या सुंदर स्त्रिया सेवेस हजर असतील आणि ह्या सर्व ऐश्वर्याने मी मोहित होऊन माझे चित्त प्रभू परमात्म्यापासून ढळणार असेल तर हे सारे ऐश्वर्य व्यर्थ होय. ॥२॥ जर मी सिद्ध योगी झालो, ऋद्धी, सिद्धी माझ्या पुढे येऊन उभ्या राहिल्या, मी क्षणात अदृश्य, क्षणात दृश्य होण्याची विद्या प्राप्त केली व त्यामुळे मी साऱ्या जगात मानमान्यता प्राप्त केली, तरीही जर त्यामुळे मी तुला विसरणार असेन, क्षणभरही माझ्या चित्तास तुझे स्मरण होणार नसेल तर ते सारे व्यर्थ होय. ॥३॥ जर मी महाराजा होऊन सिंहासनावर बसलो, पदरी अफाट सैन्यदल ठेवले. साऱ्या प्रजेस आपल्या आज्ञेत ठेवले. नानक सांगतात, ह्या सर्व राजवैभवाने जर मी तुला विसरून जाईन, माझ्या चित्तास तुझी क्षणभर आठवणही होणार नसेल तर हे सर्व माझ्यासाठी व्यर्थ आहे. ॥४॥१॥

॥ सिरिरागु महला १ ॥

कोटि कोटी मेरी आरजा पवणु पीअणु अपिआउ ॥
चंदु सूरजु दुइ गुफै न देखा सुपनै सउण न थाउ ॥
भी तेरी कीमति ना पवै हउ केवडु आखा नाऊ ॥१॥
साचा निरंकारु निज थाइ ॥
सुणि सुणि आखणु आखणा जे भावै करे तमाइ ॥१॥ राहाउ ॥
कुसा कटीआ वार वार पीसणि पीसा पाइ ॥
अगी सेती जालीआ भसम सेती रलि जाउ ॥
भी तेरी कीमति ना पवै हउ केवडु आखा नाउ ॥२॥
पंखी होइ कै जे भवा सै असमानी जाउ ॥
नदरी किसै न आवऊ ना किछु पीआ न खाउ ॥
भी तेरी कीमति ना पवै हउ केवडु आखा नाउ ॥३॥
नानक कागद लख मणा पड़ि पड़ि कीचै भाउ ॥
मसू तोटि न आवई लेखणि पउणु चलाउ ॥
भी तेरी कीमति ना पवै हउ केवडु आखा नाउ ॥४॥२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. १४)

शब्दार्थ : आरजा – आयुष्य; पवणु – पवन; पिअणु – पिणे; गुफै – गुफेत; अपिआउ – भोजन; चंदु – चंद्र; सूरजु – सूर्य; दुइ – दोधे; सुपनै – स्वप्नात; सउण – झोप; थाउ – स्थान; कीमति – मूल्य; ना पवै – करता येणार नाही; हउ – मी; केवडु – कितीमोठा; आखा – वर्णन करू; साचा – सत्य; थाइ – स्थानी; सुणि सुणि – वारंवार ऐकून; तमाइ – आकांक्षा; कुसा – हत्या; पीसणि – दळणे; सेति – सह; जालीआ – जाळले; रलि जाउ – मिसळून जावा; पंखी – पक्षी; भवा – भ्रमण, फिरणे; सै – शेकडो; नदरी – नजरेस; भी – तरी सुद्धा; नाउ – नाम; लखमणा – लाखोमण; पडिपडि – भरपूर वाचणे; कीचै – केले; मसु – शाई; तोटि – तोटा; पउणु – पवन; चलाउ – चालवली;

भावार्थ : जर मला अनंत कोटी वर्षांचे आयुष्य प्राप्त झाले, जेवणाखाणात जराही वेळ न गमावता केवळ वायू भक्षण करून खोल गुहेत- जेथे चंद्र-सूर्याचा एकही किरण पोहोचू शकणार नाही अशा ठिकाणी जाऊन बसलो, अहोरात्र जागून तुझ्या पूर्ण रूपाची कल्पना करण्याचा प्रयत्न केला तरीही तुझे यथार्थ ज्ञान मी प्राप्त करू शकणार नाही ॥१॥ तो सतस्वरूप निराकार प्रभू परमात्मा आपल्या स्वस्वरूपात स्थित आहे. परमात्म्याचे जे काही वर्णन जो कोणी करतो ते सर्व त्याने कोणाकडून ऐकलेले असते. त्यास त्या प्रभू परमात्म्याची प्रत्यक्ष अनुभूती प्राप्त झालेली नसते. ज्याच्यावर प्रभूची कृपा होते त्या जीवामध्ये तो प्रभूचे गुणगान करायची आकांक्षा निर्माण करतो ॥१॥ राहाउ ॥ जसे गवत कापतात त्या प्रमाणे माझ्या शरीराचे जरी तुकडेतुकडे केले, जात्यात घालून मला भरडून काढले, जरी मला अग्नीत जाळून माझ्या शरीराची राख-रांगोळी करून टाकली व मातीत मिसळून टाकली तरी मी तुझ्या सत्य स्वरूपाचे वर्णन करू शकणार नाही. ॥२॥ जर मी पक्षी होऊन उंच आकाशात झेप घेतली, अगदी तहान-भूक विसरून अशी शेकडो आकाशे पार करून गेलो, तरी मला तुझा वा तुझ्या सामर्थ्याचा पार लागणार नाही. तुझ्या नामाच्या महिम्याचे मी आकलन करूच शकणार नाही. गुरू नानकदेवजी सांगतात – जरी तुझ्या महतीचे गुणगान करणारे लाखो मण कागद मी वाचले, तुझी महती लिहिण्यासाठी, माझ्या जवळ कधीही न संपणारी शाई असेल, माझ्या लेखणीने मी अहोरात्र अविरत लिहीत राहिलो, खूप खूप विचार करून मी तुझे समग्र वर्णन करण्याचा प्रयत्न केला, तरीही हे परमेश्वरा ! तुझ्या नामाचा पूर्ण महिमा मी वर्णन करू शकणार नाही. ॥४॥२॥

॥ सिरीरागु महाला १ ॥

लेखै बोलणु बोलणा लेखै खाणा खाउ ॥
 लेखै वाट चलाईआ लेखै सुणि वेखाउ ॥
 लेखै साह लवाईअहि पडे कि पुछण जाउ ॥१॥
 बाबा माइआ रचना धोहु ॥
 अंथै नामु विसारिआ ना तिसु एह न ओहु ॥१॥ राहाउ ॥
 जीवण मरणा जाइ कै एथै खाजै कालि ॥
 जिथै बहि समझाईऐ तिथै कोइ न चलिओ नालि ॥
 रोवणवाले जेतडे सभि बंनहि पंड परालि ॥२॥
 सभु को आखै बहुत बहुत घटि न आखै कोइ ॥
 कीमति किनै न पाईआ कहणि न वडा होइ ॥
 साचा साहबु एकु तू होरि जीआ केते लोअ ॥३॥
 नीचा अंदरि नीच जाति नीची हू अति नीच ॥

नानकु तिन कै संगि साथि वडिआ सिउ किआ रीस ॥

जिथै नीच समालीअनि तिथै नदरि तेरी बखसीस ॥४॥३॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. १५)

शब्दार्थ : लेखै – जे भाग्यात आहे; बोलणु – बोलणे; खाणा – खाणे, अन्न ग्रहण करणे; सुणि वेखाउ – ऐकणे पाहणे; साह – श्वास; लवाईअहि – घेणे; पडे – विद्वान; धोहु – धोका. अंधै – आंधळा, अडाणी; जीवण मरणा – जगणे-मरणे; खाजै – खाणे; कालि – मृत्यू; नचलिओ – बरोबर येत नाही. बहि – बसून; रोवणवाले – रडणारे; जेवडे – जितके; सभि – सगळे; बनहि – बंधन; पंड परालि – ओझे; आखै – बोलतात; घटि – कमी; कीमति – किंमत, मूल्य; कहणि – सांगण्याने; वडा – मोठा; होरि – दुसरा, अन्य; जीआ – जीवा; केते – किती; लोअ – लोक; हू – पेक्षा, हून; वडिआ – मोठे लोक, उच्च जातीचे श्रीमंत; समालीअनि – सांभाळ केला जातो; नदरि – कृपादृष्टी.

भावार्थ : ही गोष्ट प्रत्येकजण जाणतो, की ह्या जगात जे जे काही घडते ते प्रभू परमात्म्याच्या निश्चित योजनेप्रमाणेच घडते. प्रत्येक जीवाच्या कर्माचा हिशोब प्रभूच्या घरी लिहिला जात असतो व त्याप्रमाणेच त्याला फल प्राप्त होत असते. माणसाचे बोलणे, चालणे, खाणे, पिणे, ऐकणे, पाहणे एवढेच काय श्वासोच्छ्वास करणे आदी सर्व गोष्टींचा हिशोब प्रभूच्या घरी ठेवला जातो. त्याचा अवधीही प्रभूने निश्चित केला आहे. ॥१॥ हे, बंधो ! हे मित्रा ! मायेचा हा खेळ धोकादायक आहे. यात अंधळ्याप्रमाणे वागून माणूस परमेश्वरास (व त्याच्या हिशोबास) विसरून जातो व मायेत गुरफुटून गेल्याने तो ह्या लोकी व परलोकीही सुख प्राप्त करू शकत नाही. ॥रहाउ॥ माणूस जन्मापासून मरेपर्यंत मायेच्या पाशात अडकून सांसारिक सुखोपभोगात रमून जातो. परंतु अखेर जेव्हा प्रभू दरबारात त्याच्या कर्माचा हिशोब होतो तेव्हा त्यांपैकी काहीही बरोबर येत नाही. तुमच्या मृत्यूच्या वेळी रडणाऱ्या भेकणाऱ्या सर्व जणांचा काहीही उपयोग होत नाही. ते केवळ रडण्याचा, शोक करण्याचा उपचार पार पाडतात. ॥२॥ प्रत्येक जण त्या प्रभू परमेश्वराचे आपापल्या परीने खूप वर्णन करतो. पण कोणीही त्याचे पूर्ण, यथार्थ वर्णन करूच शकत नाहीत. कोणी परमात्मा मोठा आहे असे वर्णन केले तरी त्याच्या सांगण्यावरून प्रभू मोठा किंवा लहान ठरत नाही. शब्दाने त्याच्या महतीचे वर्णन करणे केवळ अशक्यच आहे. मायेचा त्याग करून, परमात्म्याशी एकरूप झाल्याशिवाय त्याची खरी ओळख पटत नाही. हे परमात्मन्, केवळ तू आणि तूच एकमात्र स्थिर आहेस. बाकी सर्व चराचर सृष्टी नश्वर आहे. अस्थिर आहे. ॥३॥ जो हीनाहून हीन आहे, नानक त्याच्याबरोबर आहे. नानक त्याचाच मित्र आहे. साथी आहे. नानक म्हणतात बडे लोक, उच्च जातीच्या श्रीमंत लोकांबरोबर राहण्यात मला जराही स्वारस्य नाही. हे प्रभो, जेथे हीनाहून हीनांची सेवा केली जाते, तेथेच तुझी कृपा होते. ॥४॥३॥

॥ सिरिरागु महला १ ॥

लबु कुता कूडु चूहड़ा ठगि खाधा मुरदारु ॥

पर निंदा परमलु मुख सुधी अगनि क्रोधु चंडालु ॥

रस कस आपु सलाहणा ए करम मेरे करतार ॥१॥

बाबा बोलीऐ पति होइ ॥

ऊतम से दरि ऊतम कहीअहि नीच करम बहि रोइ ॥१॥रहाउ ॥

रसु सुइना रसु रुपा कामणि रसु परमल की वासु ॥

रसु घोड़े रसु सेजा मंदर रसु मीठा रसु मासु ॥

एते रस सरीर के कै घटि नाम निवासु ॥२॥

खंड १ [४४]

जितु बोलिऐ पति पाईऐ सो बोलिओ परवाणु ॥
 फिका बोलि विगुचणा सुणि मूरख मन अजान ॥
 जो तिसु भावहि से भले होरि कि कहण वखाण ॥३॥
 तिन मति तिन पति तिन धनु पलै जिन हिरदै रहिआ समाइ ॥
 तिन का किआ सालाहणा अवर सुआलिउ काइ ॥
 नानक नदरी बाहरे राचहि दानि न नाइ ॥४॥४॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. १५)

शब्दार्थ : लबु – लालसा, हाव; कूड – असत्य; चुहडा – हीनवृत्ती; ठगि – फसवून; खाधा – खाणे; मलु – मळ; रसकस – रसाळ; आपु सलाहणा – आत्मप्रशंसा, आत्मप्रौढी; ए – हे; बोलीऐ – बोलावे; पति – पत, प्रतिष्ठा; उत्तम – उत्तम; से – ते; दरि – द्वार; बहि – बसून; रोइ – रडेल; रसु – रुची; सुइना – सोने; रुपा – चांदी; कामणि – कामिनी, स्त्री; मंदर – महाल; परवाणु – परमेश्वराचे घरी मान्यता; फिका – अर्थहीन; विगुचणा – दुःखी; तिसु – त्याला, परमेश्वराला. तिन – त्याची; पलै – पदरी; जिन – ज्याच्या; सुआलिउ – प्रशंसा; नदरि – नजर, दृष्टी.

भावार्थ : हे प्रभो ! मी अवगुणी आहे. माझ्या मनात लालसारूपी श्वान आहे. खोटेपणाची, वाईट सवय आहे. लोकांना फसवून लुबाडण्याची नीच वृत्ती आहे. हे कृत्य म्हणजे जणू मुडद्याचे मास खाण्यासारखे आहे. दुसऱ्याची निंदा करून माझे मुख मलिन झाले आहे. माझ्या मनी क्रोधरूपी चांडाळ वसला आहे. मला माझी आत्मप्रौढी मिरवण्यातच स्वारस्य आहे. हे प्रभो ! असे माझे कर्म आहे. ॥१॥ हे बंधो ! असे बोल बोल, की ज्यामुळे प्रभुदरबारात पतप्रतिष्ठा वाढेल चांगले कर्म करणारा जीव हाच श्रेष्ठ जीव. त्याचा प्रभु- दरबारात आदर होतो तर नीच कर्म करणाऱ्यास शिक्षा प्राप्त होते व त्यास रडत राहावे लागते. ॥१॥ रहाउ ॥ मानवी मनाला चांदी-सोन्याचा मोह असतो. सुंदर स्त्रिया, उत्तमोत्तम सुगंध, मऊमऊ शय्या, गाडी घोड्यांचे ऐश्वर्य, सुमधुर रसांचे भोजन, सुग्रास मांसाहार, थोडक्यात सर्व तऱ्हेच्या भौतिक सुखांचा मोह त्याला मोहवीत असतो. अशा सुखांना लालचावलेल्या माणसाला प्रभू परमात्म्याची आठवण तरी होईल का ? कशी होणार ? नाहीच होणार ॥२॥ 'हे मित्रा ! मुखाने असेच बोल बोलणे उचित की ज्यामुळे तू आदरास पात्र होशील. हे मूर्ख मना, खोटे, वाईट, न आवडणारे, वेडेवाकडे बोल बोलण्याने आपल्या मार्गातील दुःखे वाढतात. म्हणून माझे तुला सांगणे आहे, की त्या प्रभू परमात्म्याच्या गुण गाणाऱ्या शब्दांशिवाय अन्य सारे बोल व्यर्थ आहेत. जे लोक प्रभू परमात्म्यास आवडतात ते लोक धन्य होत ॥३॥ ज्याच्या हृदयात प्रभू परमात्म्याचा वास आहे तेच आदरास पात्र होतात, तेच बुद्धिमान, तेच खरे श्रीमंत, त्यांची किती म्हणून प्रशंसा करावी ! त्याच्या सारखे श्रेष्ठ तेच. नानक सांगतात, जो जीव प्रभुकृपेस पारखा झाला आहे, तो प्रभूने दिलेल्या भौतिक सुखातच लिप्त होऊन राहतो. तो प्रभूनामास वंचित होतो. ॥४॥४॥

॥ सिरीरागु महला १ ॥

अमलु गलोला कूड का दिता देवणहारि ॥
 मती मरणु विसारिआ खुसी कीती दिन चारि ॥
 सचु मिलिआ तिन सोफीआ राखण कउ दरवारु ॥१॥
 नानक साचे कउ सचु जाणु ॥
 जितु सेविए सुखु पाईऐ तेरी दरगह चलै माणु ॥१॥ रहाउ ॥
 सचु सरा गुड बाहरा जिसु विचि सचा नाउ ॥

खंड १ [४५]

सुणहि वखाणहि जेतडे हउ तिन बलिहारै जाउ ॥
 ता मनु खीवा जाणीऐ ॥
 जा महली पाए थाउ ॥२ ॥
 नाउ नीरु चंगिआईआ सतु परमलु तनि वासु ॥
 ता मुखु होवै उजला लख दाती इक दाति ॥
 दूख तिसै पहि आखीअहि सूख जिसै ही पासि ॥३ ॥
 सो किउ मनहु विसारीऐ जा के जीअ पराण ॥
 तिसु विणु सभु अपवित्र है जेता पहिनणु खाणु ॥
 होरि गलां सभि कूड़ीआ तुधु भावै परवाणु ॥४ ॥५ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. १५)

शब्दार्थ : अमलु – नशा; नशेचा अंमल; गलोला – गोळा; कूड – असत्य; दिता – दिला; देवण हारि – देणारा, परमेश्वर; मती – मस्तवाल; सचु – सत्य; सोफीआ – सुफीपंथाचा, प्राप्तीसाठी साधना करणारा; साचे – सत्य स्वरूप परमेश्वर; जितु – ज्याची; माणु – मान, सरा – दारू, गुड – गूळ, बाहरा – ऐवजी; जिसु – ज्यात; विचि – मध्ये; सुणहि – ऐकता; वखाणहि – विवरण करतात; जेतुडे – जितके; बलिहारै जाउ – जीव ओवाळून टाकतो; खीवा – मस्त; जाणीऐ – जाणावा; जा – जेव्हा; महली – ईश्वराच्या दरबारात; पाए – प्राप्त होते; थाउ – स्थान; चंगिआईआ – चांगले; नाउ – प्रभुनाम; नीरु – जल, पाणी; ता – त्यामुळे; उजला – उजळ; तिसै – त्याला, परमेश्वराला; आखीअहि – सांगावे; जिसै – ज्याच्या; पासि – जवळ; सो – त्याला; खाणु – खाणे; होरि गला – अन्य गोष्टी, भावै – आवडेल. परवाणु – स्वीकारार्ह.

भावार्थ : त्या प्रभू परमात्म्याने, त्या दात्याने माणसाला जन्मतः मायारूपी अफूची गोळी दिली आहे. त्या मायेच्या नशेत तो मृत्यूही विसरतो आणि जणू काही आपण अमरपट्टाच घेऊन आलो आहोत अशा थाटात चार दिवसांच्या आनंदासाठी मायेच्या नशेत चूर होऊन राहतो. पण त्याच परमात्म्याने सत्याचा शोध घेणाऱ्या संतांना, साधकांना सत्याप्रत जाण्याचा मार्गही दाखवून दिला आहे. त्या मार्गाने जाणारे परमेश्वराच्या दरबारात स्थान प्राप्त करतात. ॥१ ॥ नानक सांगतात, त्या सत्यस्वरूप परमेश्वरासच तू अंतिम सत्य मान. त्याची सेवा कर. असे केल्याने तुला खऱ्या सुखाची प्राप्ती होईल व प्रभू परमात्म्याच्या दरबारात तुला आदराने प्रवेश प्राप्त होईल. ॥१ ॥ राहाउ ॥ सत्य ही सुद्धा एक नशाच आहे. एक प्रकारची दारूच आहे. पण त्यात गुळाऐवजी परमेश्वराच्या नामरूपी अमृताचा वापर केला आहे. त्यामुळे सारे जीवनच मधुर होते. पवित्र होते. ज्या जीवाने सत्य नामाचे श्रवण व मनन केले आहे, त्याच्यावर मी माझा जीव ओवाळून टाकतो. ज्या वेळी असा जीव प्रभुनामात पूर्णपणे स्थिर होतो, तेव्हाच तो प्रभू परमात्म्याच्या नशेत पूर्णपणे मस्त झाला असे म्हणता येईल. अशा जीवांनाच परमेश्वराचे सान्निध्य प्राप्त होते. ॥२ ॥ प्रभू परमात्म्याचे नाम हेच निर्मल जल, शुद्ध आचरण हेच सुगंधी द्रव्य. जो जीव प्रभुनामाच्या पवित्र जलाने स्नान करतो, प्रभुनामाचे सुगंधीत शुद्ध आचरण करतो त्यासच खऱ्या सुखाची प्राप्ती होते. अन्य लाखो गोष्टींच्या प्राप्तीपेक्षा प्रभुनामाची प्राप्ती ही एकमेव प्राप्ती श्रेष्ठ आहे. त्या प्रभू परमात्म्यालाच आपली दुःखे सांगावीत. कारण तोच एकमेव सुखनिधी आहे. ॥३ ॥ ज्या परमेश्वराने आपणास हे तन, मन, प्राण दिले, त्यास, त्या परमेशास, कधीही विसरू नका. त्याला विसरलात तर तुमचे खाणे, पिणे, इतर सर्व व्यवहार मनास अपवित्र करतील. मोहमायेकडे ओढून नेतील. हे प्रभो ! अन्य सर्व गोष्टी असत्य आहेत. तेच आचरण योग्य होय जे प्रभूला प्रिय आहे. त्यामुळे जीव प्रभू परमात्म्याशी एकरूप होतो. ॥४ ॥५ ॥

॥ सिररीरागु महलु १ ॥

जालि मोहु घसि मसु करि मति कागदु करि सारु ॥
भाउ कलम करि चितु लेखारी गुर पुछि लिखु बीचारु ॥
लिखु नामु सालाह लिखु लिखु अंत न पारावारु ॥१ ॥
बाबा एहु लेखा लिखि जाणु ॥
जिथै लेखा मंगीए तिथै होइ सचा नीसाणु ॥१ ॥ रहाउ ॥
जिथै मिलहि वडिंआईआ सद खुसीआ सद चाउ ॥
तिन मुखि टिके निकलहि जिन मनि सचा नाउ ॥
करमि मिलै ता पाईए नाही गली वाउ दुआउ ॥२ ॥
इकि आवहि इकि जाहि उठि रखीअहि नाव सलार ॥
इकि उपाए मंगते इकना वडे दरवार ॥
अगै गइआ जाणीए विणु नावै वेकार ॥३ ॥
भै तेरै डरु अगला खपि खपि छिजै देह ॥
नाव जिना सुलतान खान होदे डिठे खेह ॥
नानक उठी चलिआ सभि कूडे तुटे नेह ॥४ ॥६ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. १६)

शब्दार्थ : जालि - जाळून; घसि - घासून घोटून; मसु - शाई; सारु - चांगला; भाउ - प्रेमभाव; चितु लेखारी - चित्त लेखक; पुछी - विचारून; लिखु - लिही; विचारु - विचार; सालाह - स्तुती; पारावारु - पारावार, एहु - हे; निसाणु - चिन्ह; वडआईआ - मोठेपणा; सद् - शंभर, शत; चाउ - आनंद; तिन - त्याच्या; टिके - प्रभु कृपेची मुद्रा; निकलहि - प्राप्त होते; जिन - ज्याच्या, करमि - कृपेने; गली वाउ दुआउ - बेकार गोष्टी; इकि - किती एक; आवहि - येतो; जावहि - जातात; सलार - प्रमुख; उपाए - उत्पन्न होते; मंगते - याचक; इकना - कोणी एकाचा; अगै - पुढे, शेवटी; गइआ - गेल्यावर; भै - भीती; खपि खपि - कणाकणाने कष्ट सहन करणे; छिजै - झिजते; होदे - होतात; डिठे - पाहिले; खेह - नष्ट होणे; उठी - उठून; चलिआ - निघून जातो.

भावार्थ : हे मानवा ! मायावी मोहाला पूर्णपणे जाळून त्याचा कोळसा कर. त्या कोळशाचे कुटून कुटून चूर्ण करून त्याची शाई कर. प्रेमाच्या लेखणीने, मनाला लेखक करून, बुद्धिरूपी सुंदर कागदावर गुरूने सांगितलेल्या विचारांचे लेखन कर. परमेश्वराचे नाम लिही, त्याची स्तुतिसुमने लिही. हेही लिही, की त्या परमेश्वराचा पार कोणासही लागला नाही तो अनंत अपार आहे. ॥१ ॥ हे मित्रा ! अशी ही लेखनकला आत्मसात कर म्हणजे जेव्हा केव्हा तुला तुझ्या कर्माचा, तुझ्या लेखनाचा हिशोब मागतील तेव्हा तत्काळ तू तो देऊ शकशील. ही तुझी सच्चाई हाच प्रभुदरबारात प्रवेश करण्याचा तुझा परवाना असेल. ॥१ ॥ रहाउ ॥ प्रभु परमात्म्याचा दरबार हे एकमेव असे स्थान आहे की जेथे हे जीवा, तुझ्या चांगल्या आचरणाने तुला मोठेपणा प्राप्त हाईल व तुला चिरस्थायी उल्हास व आनंद प्राप्त होईल. ज्याच्या मनात सत्यरूप प्रभुचे नाम आहे त्याच्या भाळी परमेश्वराच्या आशीर्वादाचा प्रभुनामरूपी टिळा लागतो, त्यासच प्रभुचरणी स्थान प्राप्त होते. पण प्रभुनामाची प्राप्तीही प्रभुकृपेनेच होते. व्यर्थ बडबडीने ते प्राप्त होत नाही. ॥२ ॥ ह्या संसारात अनेक जीव जन्मतात तर अनेक जीव मृत्युपंथाने निघून जातात. तर काही जण प्रमुख पद प्राप्त करतात. कोणी जीव जन्मतःच निर्धन असतात तर काही श्रीमंतीत लोळत असतात. पण पुढे मृत्यूनंतर कळून येते की प्रभुनामाशिवाय हे सर्व व्यर्थ आहे ॥३ ॥ हे परमेश्वरा ! मला तुझी भीती

वाटते. तुझ्या भीतीने मी कुरतडला जातोय. माझे शरीर क्षणाक्षणाला झिजतेय. कारण मी पाहातोय की मोठेमोठे खान, सुलतान नष्ट झाले. शेवटी ते मातीला मिळाले. त्यांचे नामोनिशाणही राहिले नाही. नानक सांगतात, प्रत्येकाला ह्या जगातून निघून जावेच लागते. त्याची ही भौतिक सुखाची लालसा, त्याला येथेच टाकून जावे लागते. ॥४॥६॥

॥ सिरीरागु महला १ ॥

सभि रस मिठे मंनिऐ सुणिऐ सालोणे ॥
 खट तुरसी मुखि बोलणा मारण नाद कीए ॥
 छतीह अंम्रित भाउ एकु जा कउ नदरि करेइ ॥१॥
 बाबा होरु खाणा खुसी खुआरु ॥
 जितु खाधै तनु पीडीऐ मन महि चलहि विकार ॥१॥रहाउ ॥
 रता पैणु मनु रता सुपेदी सतु दानु ॥
 नीली सिआही कदा करणी पहिरणु पैर धिआनु ॥
 कमरबंदु संतोख का धनु जोबनु तेरा नामु ॥२॥
 बाबा होरु पैणु खुसी खुआरु ॥
 जितु पैधै तनु पीडीऐ मन महि चलहि विकास ॥१॥रहाउ ॥
 घोडे पाखर सुइने साखति बूझणु तेरी वाट ॥
 तरकस तीर कमाण सांग तेगबंद गुण धातु ॥
 वाजा नेजा पति सिउ परगटु करमु तेरा मेरी जाति ॥३॥
 बाबा होरु चडणा खुसी खुआउ ॥
 जितु चडिए तन पीडिए मन महि चलहि विकार ॥१॥रहाउ ॥
 घर मंदर खुसी नाम की नदरि तेरी परवारु ॥
 हुकमु सोई तुधु भावसी होरु आखणु बहुतु अपारु ॥
 नानक सचा पातिसाहु पूछि न करे बीचारु ॥४॥
 बाबा होरु सउणा खुसी खुआरु ॥
 जितु सुतै तनु पीडीऐ मन महि चलहि विकार ॥१॥ रहाउ ॥४॥७॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. १६)

शब्दार्थ : सभि - सर्व; रस - चव (गोड, आंबट, खारट, तुरट आदि.) मिठे - गोड; मंनिऐ - मानल्याने; सुणिऐ - श्रवणाने; सालोणे - रुचकर चटपटीत; खट - आंबट; तुरसी - तुरट; मुखि - मुख, तोंड; मारण - मसाला; नाम - हरिकीर्तन; छतीह - छत्तीस, भाउ - भाव, प्रेम; जाकउ - ज्या कोणावर; होरु - अन्य इतर; खाणा - खाद्यवस्तू; खुसी - आनंद; खुआरु - दुःखदायी; पीडीऐ - व्यथित होतात, दुखित होतात; चलहि विकार - उत्पन्न होतात; विकार - षडविकार; रता - रमलेला, प्रभुनामात रंगलेला; पैणु - परिधान करणे; सुपेदी - पांढरा, शुभ्रता, निर्मळता; कदा - करणे, कापणे; पहिरणु - परिधान केल्याने; कमरबंद - कंबरपट्टा मेखला; जोबनु - यौवन, पैधे - पोषाख - घालणे, परिधान करणे, पाखर - जीन; सुइने - सोन्याचे; साखति - घोड्याचा अलंकार जो मागे शेपटीपर्यंत असतो; बुझणु - समजा; तरकश - बाणाचा भाता; तीर कमाण - धनुष्य-बाण;

सांग - बरची; तेगबंद - म्यान; धातु - धावणे, दौडणे; वाजा - वाद्य; नेजा - भाला; चडणा - चढणे; हुकमु - आज्ञा, आदेश, भावसि - आवडतो. आखणु - सांगणे; पूछि - विचारून, बिचारु - विचार, उपदेश; सउणा - झोप;

भावार्थ : माणूस जिभेचा दास आहे. जिव्हेने नाना रसांचा उपभोग घेण्यातच त्याला धन्यता वाटते. पण ज्याने नामरसाची चव चाखली त्याला नामरसापुढे सर्व रस तुच्छ वाटू लागतात व तो नामरसात निमग्न होऊन राहतो. जिभेच्या दास्यत्वातून मुक्त होतो. हरिनामाची गोष्टच काही वेगळी आहे. वाचेने हरिनाम घेतल्याने मधुर रसाची प्राप्ती होते तर नामश्रवणाने चटपटीत स्वाद प्राप्त होतो. नामाच्या उच्चाराने खारट, तुरट रसाचा आस्वाद प्राप्त होतो. ज्याने नामरस प्राप्त केला त्याला सर्व रसांची प्राप्ती होते. ज्याने प्रभु परमात्म्याचे प्रेम प्राप्त केले, त्या परमपित्याची कृपादृष्टी प्राप्त केली, त्याला सर्व छतीस रसांची प्राप्ती होते. ॥१॥ ज्या भोजनाने अंती शरीर रोगी बनते ते भोजन खाताना कितीही रुचकर लागले, आनंददायक वाटले, तरी अखेर ते दुःखाचेच कारण होते. ॥१॥ रहाउ ॥ प्रभुनामात मन रंगून जाणे म्हणजे लाल पोशाख परिधान करणे होय. सत्कर्म व दान करणे हा पांढराशुभ्र पोशाख होय. मनातून कुविचार काढून टाकून मनाचे मालिन्य दूर करणे हा निळा पोशाख होय. व हरिचरणांचे ध्यान करणे हा सर्वोत्तम पोशाख होय. हे प्रभो तुझे नाम हेच माझे धन, माझे यौवन होय व मी संतोषरूपी कंबरपट्टा घातला आहे. ॥२॥ हे मित्रा ! जो (कर्मरूपी) पोशाख केल्याने मनात विकार उत्पन्न होतो, तो घातल्याने कितीही आनंद वाटला तरी तो अंती दुःखदायकच ठरतो. ॥१॥ रहाउ ॥ प्रभुप्राप्तीच्या मार्गाचे ज्ञान हाच माझा प्रभुमार्गावरील यात्रेसाठी सुवर्णालंकारांनी सजवलेला घोडा आहे. प्रभू ! तुझे गुणगान करणे हीच माझ्या जीवनमार्गातील धनुष्य, बाण, भाला, तलवार, बरची आदी शस्त्रास्त्रे होत. तुझ्या दरबारात सन्मानाने प्रवेश करणे हीच माझ्यासाठी नगारा, भेरी आदि रणवाद्ये होत. ॥३॥ हे मित्रा ! ज्या कर्मरूपी घोडेस्वारीमुळे शरीराला क्लेश होतात व मनात नाना विकार उत्पन्न होतात अशा स्वारीमुळे तात्पुरता आनंद मिळत असला तरी परिणामतः ते दुःखदायकच ठरते. ॥१॥ रहाउ ॥ तुझ्या नामाच्या स्मरणाने प्राप्त होणारा उल्हास हा माझ्यासाठी सुसज्ज महालात वास करण्यासारखे आहे. प्रभूची दया ही प्रपंच सुखाची प्राप्ती होय. तुझ्या आज्ञेत जीवन चालवणे हेच मला सत्ता प्राप्त झाल्यासारखे वाटते. अशा अनेक गोष्टी सांगता येतील पण शेवटी तुझे गुणगान करणे हेच मला सर्वश्रेष्ठ कर्म वाटते. नानक सांगतात, तो परमेश्वर, तो सच्चा पातशहा कोणा दुसऱ्याच्या सांगण्याप्रमाणे विचार करत नाही. तो स्वतःच्याच प्रेरणेने निर्णय घेतो. ॥४॥ थोडक्यात ज्या समृद्धीने शरीरास पीडाप्राप्त होते, मनात वासना विकार थैमान घालू लागतात, ती समृद्धी व त्यापासून प्राप्त होणारा आनंद दुःखासच कारणीभूत होतो ॥१॥ रहाउ ॥ ४ ॥ ७ ॥

॥ सिरीरागु महला १ ॥

कुंगू की कांडा रतना की ललिता अगरि वासु तनि सासु ॥
 अठसठि तीरथ का मुखि टिका तितु घटि मति विगासु ॥
 ओतु मती सालाहणा सचु नासु गुणतासु ॥१॥
 बाबा होर मति होर होर ॥
 जे सउ वेर कमाईऐ कूडै कूड़ा जोरु ॥१॥ रहाउ ॥
 पूज लगै पीरु आखीए सभु मिलै संसारु ॥
 नाउ सदाए आपणा होवै सिधु सुमारु ॥
 जा पति लेखै ना पवै सभा पूज खुआरु ॥२॥

जिन कउ सतिगुरि थापिआ तिन मेटि न सकै कोइ ॥

ओना अंदरि नामु निधानु है नामो परगटु होइ ॥

नाउ पूजीऐ नाउ मंनीऐ अखंडु सदा सचु सोइ ॥३॥

खेहू खेह रलाईऐ ता जीउ केहा होइ ॥

जलीआ सभि सिसआपणा उठी चलिआ रोइ ॥

नानक नामि विसारिऐ दरि गइआ किआ होइ ॥४॥८॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. १७)

शब्दार्थ : कुंगु – केशर; ललिता – रसना, जीभ; अगरि – आगरू, (एक सुगंधी खोड, लाकूड); वासु – सुगंध; तनि – शरीर; सासु – श्वास; अठसठी – अडुसष्ट; टिका – तिलक; तितु – त्या, विगासु – विकास; ओतु – ती; सलाहणा – स्तुती, प्रशंसा; गुणतासु – गुणनिधान, प्रभू; जे – जर; सउ – शंभर, शेकडो; कमाइऐ – मिळवले; कुडै – पापमार्गाने; कूडा – असत्य, खोटे; जोरु – बळ, ताकद; पूज – पूजनीय; पीरु – पीर, साधुसंत; आखीऐ – मान्यता पावले; सुमारु – गणला गेला; जा – जोपर्यंत; थापिआ – स्थापना केली; तिन – त्याला; मेटी – मिटवणे, नष्ट करणे; ओना – त्याच्या; मंनीऐ – मनन करणे, चिंतन करणे; खेहु – माती; रलाईऐ – मिळून जाणे, मिसळून जाणे; जालीआ – जाळून टाकले, जळून जाणे; सिआणपा – शहाणपण; विसारिऐ – विसरून जाणे. दरि – प्रभूचा दरबार;

भावार्थ : ज्याची काया केशरासारखी पवित्र आहे, ज्याच्या श्वासात चंदनाचा सुगंध आहे. ज्याची जिह्वा प्रभूनामरूपी रत्नांनी मंडित आहे. ज्याच्या मस्तकी अडुसष्ट तीर्थांचा पावनटिळा आहे. ज्याच्या बुद्धीचा पूर्ण विकास झाला आहे, ज्याच्या हृदयात विवेक बुद्धी जागृत झाली आहे, अशी व्यक्ती सत्यरूप परमेश्वराचे गुणगान, प्रभू परमात्म्याची प्रशंसा करते. ॥१॥ परमेश्वरास विन्मुख झालेली बुद्धी माणसास मोहमायेत इकडे तिकडे फिरवून अनिष्ट मार्गावर नेऊन सोडते. अशा विकारयुक्त बुद्धीने केलेल्या सर्व कर्मांचे फळ ही पापकारी असते ॥१॥ रहाउ ॥ अशा व्यक्तीस जर लोक पीर म्हणू लागले, त्याची पूजा अर्चा करू लागले, सगळे जग त्यास सन्मान देऊ लागले, त्यास सिद्ध योगी समजू लागले, तोही नाना यौगिक चमत्कार दाखवून स्वतःस तसे मानू लागला, तरीही तो जर प्रभू परमात्म्यास शरण गेला नसेल तर त्याची ही सारी खटपट, त्याला मिळणारा सारा मानसन्मान, आदर सारे काही व्यर्थ आहे. ॥२॥ नाम प्राप्त झालेला भक्तच प्रभुनामात अखंड वास करतो. ज्यास सतगुरूने आश्रय दिला आहे त्यास कोणीही नष्ट करू शकत नाही. अशा प्रभुभक्ताच्या हृदयात प्रभुनामाचा खजिना भरलेला असतो. प्रभुनामामुळेच तो जगात सन्मान प्राप्त करतो. प्रभुनाम हीच पूजा होय. प्रभुनाम हाच सन्मान होय. प्रभुनाम हेच सदैव अस्तित्वमान आहे. ॥३॥ हा मातीतून उत्पन्न झालेला देह मरणानंतर अखेर मातीतच मिळणार आहे. त्या वेळी आत्म्याचे काय होणार ? कारण मरणानंतर ह्या दुनियेत मिळवलेली समृद्धी, मानमरातब काही काही बरोबर येणार नाही. सारे येथेच सोडून जावे लागणार. फक्त प्रभुनामच आत्म्याबरोबर येणार आहे. म्हणून नानक विचारतात, जर जन्माला येऊन तुम्हाला प्रभुनामाचा विसर पडला, तर प्रभूच्या दारी पोहोचल्यावर अशा जीवाची काय दशा होईल ? ॥४॥८॥

॥ सिरीरागु महला १ ॥

गुणवंती गुण वीथरै अउगुणवंती झूरि ॥

जो लोइहि वरु कामणी नह मिलीऐ पिर कूरि ॥

ना बेडी ना तुलहड़ा ना पाईऐ पिरु दूरि ॥१॥

खंड १ [५०]

मेरे ठाकुर पूरै तखति अडोलु ॥
 गुरमुखि पूरा जे करे पाइऐ साचु अतोलु ॥१॥रहाउ ॥
 प्रभु हरिमंदरु सोहणा तिसु महि माणक लाल ॥
 मोती हीरा निरमला कंचन कोट रीसाल ॥
 बिनु पउड़ी गड़ि किउ चड़उ गुर हरि धिआन निहाल ॥२॥
 गुरु पउड़ी बेड़ी गुरु गुरु तुलहा हरिनाउ ॥
 गुरु सरु सागरु बोहिथो गुरु तीरथु दरीआउ ॥
 जे तिसु भावै ऊजली सतसरि नावण जाउ ॥३॥
 पूरो पूरो आखीऐ पूरै तखति निवास ॥
 पूरै थानि सुहावणै पूरे आस निरास ॥
 नानक पूरा जे मिलै किउ घाटै गुण तास ॥४॥१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. १७)

शब्दार्थ : गुणवंती – गुणवती; वीथरै – विस्तार; झूरि – दुःखी होते; लोडहि – गरज, आवड; वरु – वर, पती,
 प्रभु; कामणी – कामिनी; पिर – प्रभु; कूरि – मिथ्या; बेडी – नाव; तुलहड़ा – तराफा, तरंगण्याचे साधन;
 पिरु – परमेश्वर; तखति – सिंहासन; अडोलु – स्थिर; गुरमुखि – गुरुकडून; अतोलु – अतुलनीय; सोहणा – सुंदर;
 तिसु – तेच, त्यातच; कोट – किल्ला; रीसाल – सुंदर; गड़ि – गड, किल्ला; पउड़ी – पायरी, शिडी; चडऊ – चढणे;
 निहाल – प्रसन्न; सरु – संसार, बोहिथो – जहाज; तीरथु दरिआउ – तीर्थांचा सागर; तिसु – त्याला,
 परमेश्वराला; सतसरि – सत्यरूपी सरोवर, सतसंग; उजली – उज्वल करतो; पूरो पूरो – परिपूर्ण, सुहावणै – सुंदर;
 तास – त्याच्या.

भावार्थ : (ह्या पदात 'स्त्री' म्हणजे जीवात्मा व 'पुरुष' म्हणजे परमात्मा असे मानले आहे)

गुणवंत स्त्री आपल्या अंगच्या गुणांमुळे परमेश्वराचे गुणगान केल्याने सर्वांच्या आदरास प्राप्त होते, तर अवगुणी स्त्री
 मोहमायेत मग्न होऊन प्रभूपासून विन्मुख होऊन सदैव कष्टच भोगते. हे जीवरूपी स्त्रिये, जर तुला खरोखरच पतिप्रेमाची
 प्रभुप्रेमाच्या प्राप्तीची इच्छा असेल, तर हे लक्षात ठेव की ते ह्या मोहमायेच्या पाशात राहून कदापिही मिळणार नाही ! कारण
 तो प्रभुपती ह्या भवसागराच्या पार आहे. तुझ्या जवळ हा भवसागर पार करून जाण्यासाठी नाव नाही, तराफा नाही अथवा
 अन्य कोणतेही साधन नाही. त्यामुळे तू हा भवसागर पार करू शकणार नाहीस. ॥१॥ तो परिपूर्ण प्रभू परमात्मा अशा दुस्तर
 ठिकाणी आसनस्थ आहे की त्या ठिकाणी पोहोचण्यासाठी कोणा श्रेष्ठ गुरुकडूनच तुला मार्गदर्शन प्राप्त झाले पाहिजे. तरच
 ते शक्य होईल ॥१॥रहाउ ॥ परमात्मा एखाद्या भव्य भवनासारखा आहे की जे नाना हिरे, मोती, लाल माणके यांनी सजवलेले
 आहे. सोन्याचे तट आहेत तेही हिरे मोती यांनी सजवले आहेत. पण त्या किल्ल्यावर चढण्यासाठी शिडीची आवश्यकता
 आहे. शिडीशिवाय त्यात प्रवेश करणे अशक्य आहे. ही शिडी म्हणजे सतगुरु. गुरुच्या मार्गदर्शनाप्रमाणे जर प्रभू परमात्म्याचे
 ध्यान केले तरच प्रभु-दर्शनाचा आनंद प्राप्त होतो. ॥२॥ गुरु हीच त्या गडावर चढण्याची शिडी आहे. गुरु हीच भवसागर
 पार करून नेणारी नाव आहे, तराफा आहे व प्रभुनाम देणारा गुरु हाच पूल आहे की जो जीवाला प्रभूपर्यंत नेऊन पोहोचवतो.
 गुरु हाच संसार सागर पार करण्याचे जहाज आहे. गुरु सर्व तीर्थांचा सागर आहे. जर प्रभू परमात्म्याची इच्छा असेल तर
 जीव गुरुरूपी तीर्थात स्नान करून पवित्र होऊन गुरुच्या सतसंगतीने, उपदेशाने प्रभूस प्राप्त करू शकतो. ॥३॥ तो प्रभू
 परमात्मा परिपूर्ण आहे. तो पूर्णत्वाच्या शिखरावर वास करतो. तो निराश, हतबल जीवांचे एकमात्र आशास्थान आहे. तोच

त्यांचा उद्धारकर्ता आहे. जर स्त्रीरूपी जीवात्म्यास परिपूर्ण परमात्मरूपी पती प्राप्त झाला, तर त्या स्त्रीच्या, (जीवात्म्याच्या) गुणात कोणतीही कसर राहणार नाही. ती स्त्री-जीवात्मा सर्व गुणांनी परिपूर्ण होऊन जाईल. ॥४॥९॥

॥ सिरिरागु १ ॥

आवहु भैणे गलि मिलह अंकि सहेलडीआह ॥
मिलि कै करह कहाणीआ संग्रथ कंत कीआह ॥
साचे साहिब सभि गुण अउगण सभि असाह ॥१॥
करता सभु को तेरै जोरि ॥
एकु सबदु बीचारीऐ जा तू ता किआ होरि ॥१॥रहाउ ॥
जाइ पुछहु सोहागणी तुसी राविआ किनी गुणी ।
सहजि संतोखि सीगारीआ मिठा बोलणी ॥
पिरु रीसालू ता मिलै जा गुर का सबदु सुणी ॥२॥
केतीआ तेरीआ कुदरती केवड तेरी दाति ॥
केते तेरे जीअ जंत सिफति करहि दिनु रति ॥
केते तेरे रूप रंग केते जाति अजाति ॥३॥
सचु मिलै सचु ऊपजै सच महि साचि समाइ ॥
सुरति होवै पति ऊगवै गुरबचनी भउ खाइ ॥
नानक सचा पातिसाहु आपे लए मिलाइ ॥४॥१०॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. १७)

शब्दार्थ : आवहु – या; भैणे – भगिनीनो; अंकि – प्रिय; मिलह – भेटा; सहेलडीआह – मैत्रिणी, सखी; मिलि – मिळून; कहाणीआ – गोष्टी; संग्रथ – समर्थ; कंत – पती; कीआह – त्याच्या; असाह – आम्ही; जा – जिथे; ता – तिथे; जाइ – जाऊन; पुछहु – विचारा; सोहागणी – सौभाग्यवती; राविआ – प्रभू प्राप्तीचे, सुख प्राप्त केले; किनी – कोणच्या; सहजि – सहज, स्वाभाविकपणे; संतोखि – संतोष; सीगारीआ – शृंगारले; पिरु – पती; रीसालू – रसाळ, आनंददायी; ता – तेव्हा; जा – जेव्हा; सुणि – ऐकून; होरि – इतर; केतीआ – किती; तेरीआ – तुझी; कुदरती – प्राकृतिक, नैसर्गिक ईश्वरी शक्ती; केवड – केवढे; दाति – दान, देणगी; केते – कितीतरी; सिफति – स्तुती, प्रशंसा, करहि – करतात; जाति अजाति – श्रेष्ठ, कनिष्ठ; सुरति – ध्यान; पति – पत, प्रतिष्ठा, उगवै – प्राप्त होते.

भावार्थ : (सत्संगास जमलेल्या साधक भगिनींना उद्देशून एक साधक भगिनी आवाहन करत आहे. ह्या ठिकाणी जीवात्मा स्त्री व परमात्मा हा पती ह्याविचाराची पार्श्वभूमी आहे.) ती म्हणते – माझ्या भगिनीनो, माझ्या मैत्रिणीनो ! आपण सगळ्याजणी मिळून आपल्या सर्व समर्थ पतिपरमेश्वराचे गुणगान करू या. त्या पतिपरमेश्वरात सर्वगुण आहेत तर आपल्यात सर्व अवगुणच अवगुण भरलेले आहेत. ॥१॥ त्या कर्त्या करवित्या प्रभू परमात्म्याच्या इच्छाशक्तीच्या जोरावर तर सृष्टीचे सारे व्यवहार चालतात. त्या एकमात्र परमेश्वराचे ध्यान केल्यावर अन्य कशाची चिन्ता करण्याची गरजच काय ? कारण आमचे रक्षण करण्यास तो समर्थ आहे. ॥१॥रहाउ॥ हे माझ्या सख्यांनो, जा, जाऊन एखाद्या शुभांगिनीला, जिने प्रभू परमात्माचे प्रेम संपादन केले आहे, तिला विचारा, “ काय ग बाई, तू कोणत्या गुणाने त्या पती परमेश्वराचे प्रेम प्राप्त केलेस ? ” ती सांगेल,

“सख्यांनो, धैर्य, संतोष व गोड शब्द ह्या गुणांचा मी श्रृंगार केला होता. तो सर्व रसांचा स्वामी, तो प्रभुपती तेव्हाच प्रसन्न होतो जेव्हा तुम्ही कोणा पूर्ण सतगुरूकडून उपदेश ऐकून, त्याचे मनन-चिंतन करून, त्या प्रमाणे आचरण कराल.” ॥२ ॥ हे परमात्मा, तुझी शक्ती अपार आहे, तू अनंत दानी आहेस. सर्व काही तूच दिले आहेस. तूच निर्माण केलेले हे असंख्य जीव अहोरात्र तुझेच गुण गात आहेत. तू स्वतः नानारूपी, नानारंगी आहेस. ह्या दुनियेतील नाना रूपांत, नाना रंगात दिसणारे सारे जीव ही तुझीच रूपे आहेत. ॥३ ॥ जर जीवात्मारूपी स्त्री परम सत्याचा पदर पकडील तर तिला सत्यरूप परमेश्वराची प्राप्ती होईल. जर जीवात्मारूपी स्त्री गुरुपदेश नीट समजून घेऊन पतिपरमात्म्याबद्दल आदरयुक्त भीती बाळगेल तर तिचा अंतरात्मा उजळून जाईल व तिचे पतिप्रेम उच्चंबळून येईल. नानक विनंती करतात, की हे सत्यरूपी परमेश्वरा, सम्राटांच्या सम्राटा, मला तुझ्यात सामावून घे. ॥४ ॥१० ॥

॥ सिरिरागु महला १ ॥

भली सरि जि उबरी हउमै मुई घराहु ॥
दूत लगे फिरि चाकरी सतिगुर का वेसाहु ॥
कलप तिआगी बादि है सचा वेपरवाहु ॥१ ॥
मन रे सचु मिलै भउ जाई ॥
भै बिनु निरभउ किउ थीऐ गुरमुखि सबदि समाई ॥१ ॥ रहाउ ॥
केता आखणु आखीऐ आखणि तोटि न होइ ।
मंगण वाले केतडे दाता एको सोइ ॥
जिसके जीअ पराण हहि मनि वसिऐ सुखु होइ ॥२ ॥
जगु सुपना बाजी बनी खिन महि खेलु खेलाइ ॥
संजोगी मिलि एकसे विजोगी उठि जाइ ॥
जो तिसु भाणा सो थीऐ अवरु न करणा जाइ ॥३ ॥
गुरमुखि वसतु वेसाहीऐ सचु वखरु सचु रासि ॥
जिनी सचु वणंजिआ गुर पूरे साबासि ॥
नानक वसतु पछाणसी सचु सउदा जिसु पासि ॥४ ॥११ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. १८)

शब्दार्थ : भली – चांगली; सरि – झाले; उबरी – वाचले, सुटका झाली; हउमै – अहंकार; घराहु – हृदयातून; दूत – षड्विकार; मुई – संपले, गेले; वेसाहु – विश्वास; कलप – कल्पना; बादि – वाद-विवाद; वेपरवाहु – निश्चित; भउ – भय; किउ – कसे, कशाप्रकारे; केता – किती; मंगणवाले – मागणारे; केतडे – कितीतरी; दाता – देणारा; एको – एक; सोइ – तो परमेश्वर; बाजी – खेळ, लीला; खिनमहि – क्षणात; संजोगी – संयोग वश, योगायोगाने; भाणा – मर्जी; थीऐ – होणे; अवरु – अन्य; करणा – करणे; वेसाही – विकत घ्यावी; वखरु – सौदा; रासि – पुंजी; जिनी – ज्याने; वणंजिआ – विकत घेतले; साबासि – शाबास; पछाणसी – ओळखतो.

भावार्थ : हे फार चांगले झाले, की माझ्या अंतःकरणातून अहंकार, माया, ममता आदी विषयविकार नष्ट झाले. त्यामुळे माझा माझ्या सतगुरूवरील विश्वास दृढ झाला. ज्ञानेंद्रिये, कर्मेंद्रिये सर्व आता मला मोहमायेत भ्रमित न करता उलट माझ्या ताब्यात आहेत. निश्चित प्रभू प्राप्त झाल्याने मनातील साऱ्या शंका, सारे वादविवाद नष्ट झाले. ॥१ ॥ हे मना, त्या सत्यरूप परमेश्वराची प्राप्ती झाल्यामुळे माझी सर्व प्रकारच्या भयापासून मुक्तता झाली आहे. प्रभू परमात्म्याविषयी आदरयुक्त भीती

मनात बाळगल्याशिवाय निर्भय कसे होता येईल ? गुरूच्या उपदेशाने जीव प्रभूशी एकरूप होतो. ॥१॥ रहाउ ॥ प्रभूच्या गुणांचे कितीही वर्णन केले तरी ते अपुरेच आहे. वर्णन करणारांचे शब्द संपतील, वाणी थकून जाईल तरी त्या प्रभू परमात्म्याचे समग्र वर्णन होऊच शकणार नाही. जगात याचक कितीतरी आहेत पण देणारा दाता तो एकमात्र प्रभू परमात्माच आहे. माझे प्राण, माझे बुद्धी सारी त्याचीच देणगी आहे. त्याचीच ठेव आहे. म्हणून मनात प्रभू परमात्म्याचा वास झाल्याने सुखाची प्राप्ती होते. ॥२॥ जग एक स्वप्न आहे. ते क्षणभंगुर आहे. जीवन हा काही थोड्या काळाचा खेळ आहे. जो क्षण दोन क्षणांत समाप्त होतो. संयोगवश जीव काही क्षणांकरिता एकत्र येतात, क्षणात त्यांचा वियोग होतो. हा संयोग-वियोगाचा मायावी खेळ असाच चालतो. हे सारे त्याच्याच - परमेश्वराच्या इच्छेने घडत असते. जे त्याला योग्य वाटते तेच तो घडवीत असतो. दुसरे कोणीही काहीही करू शकत नाही. ॥३॥ सदा स्थिर राहणाऱ्या प्रभू परमात्म्याच्या नामाचा सौदा हाच खरा व्यापार होय. हा सौदा गुरूच्या माध्यमातूनच करता येतो. ज्याला हा सौदा करण्यात यश मिळाले त्यास प्रभू परमात्म्याकडून शाबासकी मिळते. प्रभुकृपेचे बक्षीस मिळते. नानक सांगतात, जो ह्या नामरूपी वस्तूचे मोल ओळखतो त्याच्याजवळच प्रभुनामरूपी खरी संपत्ती असते. ॥४॥११॥

॥ सिरीरागु महलु १ ॥

धातु मिलै फुनि धातु कड सिफती सिफति समाइ ॥

लागु गुलालु गहबरा सचा रंगु चडाउ ॥

सचु मिलै संतोखीआ हरि जपि एकै भाइ ॥१॥

भाई रे संत जना की रेणु ॥

संत सभा गुरु पाईए मुकति पदारथु धेणु ॥१॥ रहाउ ॥

ऊचउ थानु सुहावणा ऊपरि महलु मुरारि ॥

सचु करणी दे पाईए दरु घरु महलु पिआरि ॥

गुरुमुखि मनु समझाईए आतमरामु बीचारि ॥२॥

त्रिबिधि करम कमाईअहि आस अंदेसा होइ ॥

किउ गुर बिनु त्रिकुटी छुटसी सहजि मिलिऐ सुखु होइ ॥

निजघरि महलु पछाणीऐ नदरि करे मलु धोइ ॥३॥

बिनु गुर मैलु न उतरै बिनु हरि किउ घर वासु ॥

एको सबदु वीचारीऐ अवर तिआगै आस ॥

नानक देखि दिखाईए हउ सद बलिहारै जासु ॥४॥१२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. १८)

शब्दार्थ : धातु - धातू; फुनि - पुन्हा; सिफती - गुणगान; गहबरा - गडद; चडाउ - चढतो; संतोखीआ - संतोष पावलेला; एकै भाइ - एकरूप होऊन जातो; रेणु - चरणरज, पायाची धूळ; धेणु - कामधेनु; सुहावणा - सुंदर, मनोहर; सचु करणी - सत्कर्म; पाईए - प्राप्त होते; दरु - द्वार, प्रभू दरबाराचे दार; त्रिबिधि करम - तीन प्रकारची कर्मे, नित्य, नैमित्तिक, काम्य; अंदेसा - संशय, चिंता; त्रिकुटी - सत्त्व, रज, तम हे त्रिगुण, छुटसी - सुटका; सहजि - सहजावस्था; निज घर - आत्मस्वरूप; नदरि - कृपादृष्टी; मलु - मळ; देखि - पाहतो; दिखाईए - दाखवतो.

भावार्थ : ज्या प्रकारे धातू त्याच प्रकारच्या धातूत एकरूप होऊन जातो. त्याप्रमाणे प्रभूची स्तुती करणारा प्रभू-परमात्म्यात विलीन होऊन जातो. प्रभूच्या प्रेमरंगाने तो रंगून जातो व त्याचाही तोच रंग होतो. जे प्रभू ठेवील त्यात संतोष मानतात व

सदैव प्रभूचे गुणगान गात प्रभूच्या प्रेमात तल्लीन होऊन जातात त्यांनाच तो स्थिर प्रभू परमात्मा प्राप्त होतो. ॥१॥ हे बंधू! संतजनांच्या चरणांची धूळ होऊन राहा. संत-सज्जनांच्या संगतीने मुक्तिरूपी अमूल्य देणगी देणारी गुरुरूपी कामधेनू प्राप्त होते. ॥१॥ रहाउ ॥ प्रभू परमात्म्याचा निवास खूप उंच जागी (सच खंडात) एका शोभिवंत महालात आहे. सत्कर्मि, सत्याचरण व प्रेमपूर्वक आचरणाने त्याच्या दरबारात प्रवेश प्राप्त होतो. गुरूच्या उपदेशाप्रमाणे आचरण केल्याने मनाचा विकास होतो. मनाला काबूत ठेवता येते. बुद्धी व विवेक यांच्या साहाय्याने आत्मा जागृत होतो. ॥२॥ जोपर्यंत जीव त्रिविध - सत्त्व, रज, तम - कर्मात अडकलेला आहे, तोवर शंका-कुशंका, चिंता चालूच राहणार. त्या त्रिगुणात्मक मायेतून गुरुशिवाय कशी सुटका होणार ? त्यातून मुक्त होण्यासाठी गुरूचे मार्गदर्शन आवश्यक आहे. गुरुकृपेनेच जीव सहजावस्था प्राप्त करून सुखी होतो. जेव्हा प्रभूची कृपा होऊन मनाची सर्व मलिनता दूर होते तेव्हाच जीवास आपल्या आत्मरूपाची, स्व-स्वरूपाची ओळख होते. ॥३॥ गुरूच्या कृपेशिवाय मनाचा विकाररूपी मळ नष्ट होत नाही आणि परमेश्वराच्या कृपेशिवाय मुक्ती कशी प्राप्त होणार नाही. म्हणून प्रभुनामाची साधना करा, इतर सर्व आशा-आकांक्षांचा त्याग करा हाच प्रभू प्राप्तीचा एकमेव मार्ग आहे. नानक सांगतात, ज्या गुरूस प्रत्यक्ष प्रभुदर्शन प्राप्त झाले आहे व जो अन्य जीवांनाही प्रभू परमात्म्याचे दर्शन घडवू शकतो अशा गुरूवरून मी माझे पंचप्राण ओवाळून टाकतो. ॥४॥१२॥

॥ सिरिरागु महला १ ॥

धिगु जीवणु दोहागणी मुठी दूजै भाइ ॥
 कलर केरी कंध जिउ अहिनिसि किरि ढहि पाइ ॥
 बिनु सबदै सुखु ना थीऐ पिर बिनु दुखू न जाइ ॥१॥
 मुंधे पिर बिनु किआ सीगारु ॥
 दरिघरि ढोई न लहै दरगह झूठु खुआरु ॥१॥ रहाउ ॥
 आपि सुजाणु न भुलई सचा वड किरसाणु ॥
 पहिला धरती साधि कै सचु नामु दे दाणु ॥
 नउ निधि उपजै नामु एकु करमि पवै नीसाणु ॥२॥
 गुर कउ जाणि न जाणई किआ तिसु चजु अचारु ॥
 अंधुलै नामु विसारिआ मनमुखि अंध गुबारु ॥
 आवणु जाणु न चुकई मरि जनमै होइ खुआरु ॥३॥
 चंदनु मोलि अणाइआ कुंगू माग संधूरु ॥
 चोआ चंदनु बहु घणा पाना नालि कपूरु ॥
 जे धन कंति न भावई त सभि अडंबर कूडु ॥४॥
 सभि रस भोगण बादि हहि सभि सीगार विकार ॥
 जबलगु सबदि न भेदीऐ किउ सोहै गुरदुआरि ॥
 नानक धंनु सुहागणी जिन सह नालि पिआरु ॥५॥१३॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. १८)

शब्दार्थ : धिगु - धिक्कार; जीवणु - जीवन; दोहागणी - अभागी, परित्यक्ता; मुठी - फसलेली, फसवली गेलेली; दूजै - द्वैतभाव; कंध - भित्त; किरि - भुसे पडणे; ढहि पाइ - पडून जाते; पिर - पती; मुंधे - मुग्धा, अजाण बालिका; सीगारु - शृंगार; दरिघरि - घरीदारी; ढोई - आश्रय; खुआरु - दुःखी; सुजाणु - शाहणा; वड - मोठा;

किरसाणु – शेतकरी; साधि – मशागत; कै – करून; दाणु – बी पेरतो; नउ निधि – नऊ खजिने; उपजै – उत्पन्न होतात; गुर – गुरू; कउ – ला; चजु – योग्यता; अंधुलै – आंधळा; विसारिआ – विसरतो; मनमुखि – स्वेच्छाचारी; गुबारु – अंधार; आवणु जाणु – येणे जाणे; खुआरु – दुःखी; मोलि – विकत आणून; मांग – भांग; संधूरु – शेंदूर; चोआ – अत्तर; घणा – खूप; पाना – विडा; कपूरु – कापूर; धन – स्त्री; कन्त – पती; अडंबर – अवडंबर; कूडु – असत्य, खोटे; बादि – व्यर्थ; हहि – होय; सीगार – शृंगार; जब लगु – जो पर्यंत; सबदि – उपदेश; न भेदीए – रहस्य समज नाही; किउ – कसे; सोहै – शोभणे; गुरुदुआरि – गुरूच्या दारी; सह – पती, परमेश्वर; नालि – बरोबर; पिआरु – प्रेम.

भावार्थ : जीवात्मारूपी स्त्री द्वैतात फसून प्रभुपतीस विसरून मोहमायेत मग झाली, त्यामुळे प्रभुपतीच्या प्रेमास ती वंचित झाली आहे. त्या दुर्दैवी जीवात्मारूपी स्त्रीचा धिक्कार असो. जशी क्षारयुक्त मातीची भिंत दिन-प्रतिदिन झिजून शेवटी नष्ट होते, त्याप्रमाणे मायेत मग झालेला जीव परमात्म्याच्या नामास पारखा झाल्याने सुखापासून वंचित होतो. प्रभूप्राप्तीशिवाय दुःख नष्ट होत नाही. ॥१॥ हे मूर्ख नारी (जीवात्मा) तू पतिप्रभू खेरीज केलेला शृंगार मातीमोल आहे. अशा स्त्रीस (जीवात्म्यास) ह्या जन्मात कोणाचाही आधार, आश्रय प्राप्त होत नाही. एवढेच नव्हे तर पुढे परमात्म्याच्या दरबारातही ती खोटी ठरते व दुःख भोगते. ॥१॥ रहाउ ॥ तो प्रभू परमात्माच सर्व काही जाणतो. तो काहीही विसरत नाही. जसे चांगला, हुशार शेतकरी चांगले पीक यावे म्हणून आपल्या शेताची नीट मशागत करून जमीन मऊसूत भुसभुशीत करतो व मगच त्यात बी पेरतो, त्याप्रमाणे प्रभू परमात्मा प्रथम जीवात्म्यामध्ये सत्गुण निर्माण करतो व त्याची नीट पूर्वतयारी झाली हे पाहूनच त्यात प्रभुनामाचे बीज पेरतो. अशा ह्या नामरूपी बीजास मग नऊ निर्धीची रसाळ फळे लागतात. अशा रीतीने प्रभुकृपेने जीवात्म्याने सत्गुणाच्या केलेल्या मशागतीचा परमेश्वराकडून स्वीकार केला जातो. ॥२॥ ज्याला गुरूची प्राप्ती होऊनही जो त्याचेकडून परमात्म्याचे ज्ञान प्राप्त करत नाही, गुरूच्या आचरणाचे जो अनुकरण करत नाही, तो नाम-स्मरणाकडे दुर्लक्ष केल्याने डोळे असून अंधळाच म्हटले पाहिजे. तो मोहमायेच्या तालावर नाचतो. त्यामुळे त्याला जन्म-मरणाच्या चक्रात अडकून वारंवार जन्मावे लागते व वारंवार मरावे लागते. तो त्या फेऱ्यातून सुटूच शकत नाही व अनंत दुःखे भोगतो. ॥३॥ जीवात्मारूपी स्त्री जरी शरीरावर चंदनाचा लेप लावील, भांगात केशराने सुगंधित सिंदूर भरील, मुखात कर्पूर गंधित विडा असेल पण प्रभुपतीस आकर्षित करू शकत नसेल तर तिचा हा सारा शृंगार व्यर्थ होय. तात्पर्य, जीवाने कितीही भौतिक सुखे प्राप्त केली तरीही जर तो प्रभुनाम प्राप्त करण्यात अपयशी झाला तर अशा स्त्रीचा बाह्य शृंगार, कर्मकांडाचा केलेला खटाटोप व्यर्थ होय. तर ही सारी भौतिक सुखसंपदा निरर्थक होय. ॥४॥ जोपर्यंत ती गुरूकडून प्राप्त केलेल्या शब्दबाणाने पतीस घायाळ करत नाही तोपर्यंत प्रभुद्वारी तिला सन्मान प्राप्त होत नाही. जर जीवात्मा स्त्री गुरूच्या मार्गदर्शनाने पती परमेश्वराचे रहस्य समजू शकत नसेल, तर त्या स्त्री जीवात्म्याने केलेला सारा शृंगार व्यर्थ होय. नानक सांगतात, त्याच सुभागी स्त्रिया (जीवात्मे) धन्य होत, ज्यांनी आपल्या पतिप्रभूचे प्रेम प्राप्त करण्यात यश प्राप्त केले आहे. ॥४॥१३॥

॥ सिरारागु महला १ ॥

सुंजी देह डरावणी जा जीउ विचहु जाइ ॥
 भाहि बलंदी विझवी धूउ न निकसिओ काइ ॥
 पंचे रुंने दुखि भरे बिनसे दूजै भाइ ॥१॥
 मूडे रामु जपहु गुण सारि ॥
 हउमै ममता मोहणी सभ मुठी अहंकारि ॥१॥ रहाउ ॥

जिनी नामु विसारिआ दूजी कारै लगि ॥
 दुबिधा लागे पचि मुए अंतरि त्रिसना अगि ॥
 गुरि राखे से उबरे होरि मुठी धंधै ठगि ॥२॥
 मुई परीति पिआरु गइआ मुआ वैरु विरोधु ॥
 धंधा थका हउ मुई ममता माइआ क्रोधु ॥
 करमि मिलै सचु पाईए गुरमुखि सदा निरोधु ॥३॥
 सची कारै सचु मिलै गुरमति पलै पाइ ॥
 सो नरु जंमै ना मरै ना आवै ना जाइ ॥
 नानक दरि परधानु सो दरगहि पैधा जाइ ॥४॥१४॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. १९)

शब्दार्थ : सुंत्री देह – आत्म्याशिवाय शरीर; डरावणी – भीतीदायक; जा – जेव्हा; जीउ – जीव; विचहु – मधून
 निघून जाईल; भाहि – जीवन सत्ता, अग्नी; बलंदी – जोराने; विझवी – विझल्यावर; धूउ – धूर; निकसिआ – निघणे;
 पंचे – पाच इंद्रिये; दुजै – द्वैवभाव; मूडे – मूढ, अज्ञानी; मुठी – फसलेली; जिनी – ज्याने; दूजी – दुसरे, अन्य;
 कारै – कार्य, काम; लागे – लागतो; दुबिधा – द्विधा; पचि – जळून जावे; अंतरि – आत; त्रिसना – तृष्णा;
 अगि – अग्नी; मुई – नष्ट झाली; होरि – अन्य; परिती – प्रीती; मुआ – मेले; करमि – परमेश्वर कृपेने;
 मिलै – मिळते; निरोधु – इंद्रियनिग्रह; सची – चांगले; सचु – सत्य, परमेश्वर; पलै – पदरी; सो – तो; दरि – द्वार;
 परधानु – प्राधान्य, प्रमुखत्व.

भावार्थ : जेव्हा शरीरातून प्राण निघून जातो. तेव्हा हे शरीर भकास व चैतन्यशून्य बनून जाते. जो जीवनरूपी अग्नी शरीरात
 जळत होता, तो विझून जातो. शरीरातून बाहेर पडणारा श्वासही बंद होतो. सर्व पंच ज्ञानेंद्रिये जी पूर्वी द्वैतभावामुळे मायेत
 गुंतून वळवळ करीत असतात तीही आता गलितगात्र होऊन जातात. ॥१॥ हे मूर्ख अडाणी प्राण्या ! आता तरी आपल्या
 सद्गुणांची वृद्धी कर आणि रामनामाचा जप कर. ही सारी सृष्टी मोह, माया, ममता व अहंकारानी भरलेली आहे. ॥१॥
 रहाउ ॥ ज्याने मोहमायेच्या जाळ्यात सापडून आपले चित्त अन्य मार्गाकडे वळवले व जो परमात्म्याचे नाम विसरून गेला,
 त्याचे मन सदैव अस्थिर राहून त्याच्या अंतरात पेटलेला पिपासारूपी अग्नी कधीही शांत होत नाही. द्वैतात अडकल्याने
 जिवंत असूनही मेल्यासारखा आहे. जे प्रभू परमात्मास-गुरूस-शरण गेले त्यांचेच रक्षण होते. बाकी सारे विषयविकारात
 फसून जातात. ॥२॥ मरणाने ह्या संसारावरील प्रेम, परस्परांचे आकर्षण, परस्परांतील वैर, विरोध सारे सारे नष्ट होते.
 मरणानंतर माया, ममता, क्रोध आदी विकार नष्ट होतात. ज्याच्या भाग्यात प्रभू परमात्म्याने तसे लिहीले असेल तो सतगुरूच्या
 उपदेशाप्रमाणे आचरण करून सत्यज्ञान प्राप्त करतो. ॥३॥ जो सत्कर्म करतो. गुरूच्या उपदेशाप्रमाणे आचरण करतो.
 त्यालाच सत्य-परमेश्वर प्राप्त होतो. ज्याला परमात्मा भेटला त्याचे जन्म-मरणाचे फेरे चुकतात. नानक सांगतात, मरणोत्तर
 त्यास प्रभू दरबारात सन्मान प्राप्त होतो. ॥४॥१४॥

॥ सिरिरागु महल १ ॥

तनु जलि बलि माटी भइआ मनु माइआ मोहि मनरू ॥
 अउगण फिरि लागू भए कूरि वजावै तूरू ॥
 बिनु सबदै भरमाईए दुबिधा डोबे पूरू ॥१॥

खंड १ [५७]

मन रे सबदि तरह चितु लाइ ॥
 जिनि गुरमुखि नामु न बूझिआ मरि जनमै आवै जाइ ॥१॥ रहाउ ॥
 तनु सूचा सो आखीए जिसु महि साचा नाउ ॥
 भै सचि राती देहुरी जिहवा सचु सुआउ ॥
 सची नदरि निहालीए बहुड़ि न पावै ताउ ॥२॥
 साचे ते पवना भइआ पवनै ते जलु होइ ॥
 जल ते त्रिभवणु साजिआ घटि घटि जोति समोइ ॥
 निरमलु मैला ना थीए सबदि रते पति होइ ॥३॥
 इहु मनु साचि संतोखिआ नदरि करे तिसु माहि ॥
 पंच भूत सचि भै रते जोति सची मन माहि ॥
 नानक अउगण वीसरे गुरि राखे पति ताहि ॥४॥१५॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. १९)

शब्दार्थ : जलि - जळून; माटी - माती; भइआ - झाली; मनु - मन; माइआ - माया; मोहि - मोह; मनरू - गंजलेले लोखंड; अउगण - अवगुण; फिरि - नंतर; लागु भए - मागे लागतात; कूरि - असत्य; बजावै - वाजतात; तूरू - तुतारी; बिनु - विना, सबदै - प्रभूचे नाव; भरमाईए - भटकतो; दुबिधा - द्विधा; डोबे - बुडवितात; पूरू - पूर्ण; तरहु - तिरने; चितु - चित्त; जिनि - ज्याने; बुझिआ - जाणले; सूचा - श्रेष्ठ, पवित्र परमेश्वर; सो - तो; आखीए - म्हणतात; भै - भय; सचि - परमेश्वाचे; राती - रममाण; देहुरी - देह; जिहवा - जीभ; सचु - खरा; सुआउ - स्वाद; निहालीए - न्याहाळणे; बहुड़ि - पुन्हा, ते - पासून; भइआ - झाला; साजिआ - निर्माण झाले; घटि - शरीर; समोइ - सामावलेली; ना थीए - होत नाही; तिसु माहि - त्या परमेश्वरामध्ये; वीसरे - विसरतात; ताहि - त्याला.

भावार्थ : मरणानंतर हे नश्वर शरीर जळून राख होऊन जाते. मातीला मिळून जाते. मोहमायेने घेरलेले मनही चेतनाशून्य बनून जाते. जन्मभर केलेली दुष्कृत्ये मग जीवाला त्रास देऊ लागतात. केलेल्या पाप कर्मांची आठवण जीवापुढे नाचू लागते. प्रभुनामास विसरलेला जीव मायेने भ्रमित होऊन द्वैतात पूर्णपणे बुडून जातो. त्यातच त्याचा पुरेपूर सर्व- नाश होतो. ॥१॥ हे मना, तू नाम-स्मरणात रंगून जा. असे केल्याने तू भवसागर तरून जाशील. जे गुरूंच्या सांगण्याप्रमाणे नामाचा जप करत नाहीत, ते सदैव जन्म-मरणाच्या चक्रात फेऱ्या मारत राहतात. ॥१॥ रहाउ ॥ ज्या देहात प्रभू परमात्म्याच्या नामाचा वास आहे, तो देह पवित्र होय. जो देह प्रभू परमात्म्याच्या आदरयुक्त भयात मग्न आहे, ज्याची जिह्वा सदैव प्रभुनामाचा जप करत आहे, तोच देह श्रेष्ठ होय. तो जीव सत्यलोकाप्रत जाऊन पोहोचतो. त्याच्यावर प्रभू परमात्म्याची कृपा होतो. मग त्याला परत कधीही पीडा होत नाही. जन्म-मरणाच्या संकटात सापडावे लागत नाही. ॥२॥ प्रभू परमेश्वरापासून पवन उत्पन्न झाला. पवनापासून जलाची उत्पत्ती झाली. व जलापासून ह्या त्रिगुणात्मक सृष्टीची रचना झाली. अशा प्रकारे प्रत्येक जीवात प्रभू परमात्म्याची ज्योत विजरामान आहे. म्हणून जर मनुष्य प्रभुनामाच्या रंगात आपल्या आत्म्यास रंगवील तर मग ह्या प्राण्यास दुष्कर्माचा, दुर्वासनेचा मळ कदापिही लागणार नाही. ॥३॥ प्रभुकृपा प्राप्त झालेल्याचे मन संतुष्ट होते. प्रभुकृपेने तो जीव परमात्म्याशी एकरूप होऊन जातो. त्याचा पंचतत्वांचा देह सत्यरूप प्रभूमध्ये रममाण होतो व त्याच्या मनात सत्यरूप प्रभू परमात्म्याची ज्योत प्रविष्ट होते. नानक सांगतात, त्या प्रभू परमात्म्याची ज्योत मनात बसली, की सर्व अवगुणांचा नाश होतो आणि स्वयं प्रभू परमात्मा त्याच्या प्रतिष्ठेचे रक्षण करतो. ॥४॥१५॥

॥ सिरीरागु महला १ ॥

नानक बेड़ी सच की तरीए गुर वीचारि ॥
इकि आवहि इकि जावही पूरि भरे अहंकारि ॥
मनहठि मती बूडीए गुरमुखि सचु सु तारि ॥१ ॥
गुर बिनु किउ तरीए सुखु होइ ॥
जिउ भावै तिउ राखु तू मै अवरु न दूजा कोइ ॥१ ॥रहाउ ॥
आगै देखउ डउ जलै पाछै हरिओ अंगूरु ॥
जिस ते उपजै तिस ते बिनसै घटि घटि सचु भरपूरि ॥
आपे मेलि मिलावही साचै महलि हदूरि ॥२ ॥
साहि साहि तुझु संमला कदे न विसारेउ ॥
जिउ जिउ साहबु मनिवसै गुरमुखि अंग्रितु पेउ ॥
मनु तनु तेरा तू धनी गरबु निवारि समेउ ॥३ ॥
जिनि एहु जगतु उपाइआ त्रिभवणु करि आकारु ॥
गुरमुखि चानणु जाणीए मनमुखि मुगधु गुबारु ॥
घटि घटि जोति निरंतरी बूझै गुरमति सारु ॥४ ॥
गुरमुखि जिनी जाणिआ तिन कीचै साबासि ॥
सचे सेती रलि मिले सचे गुण परगासि ॥
नानक नामि संतोखीआ जीउ पिंडु प्रभ पासि ॥५ ॥१६ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. २०)

शब्दार्थ : बेड़ी – होडी, नौका; मनहठि – मनस्वी, हट्टी; बूडीए – बुडते; सु – त्याला; तरीए – रक्षण करतो. तारतो; डउ जलै – वणवा; अंगूरु – अंकूर; ते – पासून; उपजै – निर्माण होते; तिस ते – त्यातच; बिनसे – नष्ट होते, विनाश पावते; मेलि – भेटे; महाल – परमेश्वराचे निवासस्थान; हदूरि – समक्ष; साहि – श्वास; तुझु – तुला; संमला – स्मरण; कदे – कधीही; जिउ जिउ – जसजसे; निवारि – रक्षण कर; समेउ – एकरूप कर; जिनि – ज्याने; एहु – हे; उपाइआ – उत्पन्न केले. चानणु – प्रकाश; जाणिए – जाण, समज; गुबारु – अंधकार, धूल; सारु – सार, तत्त्व; किचै – त्यांना द्या; साबासि – शाबासकी; सेति – बरोबर, रलि; एकरूप होणे; परगासि – प्रकाश; जिउ – आत्मा; पिंडु – शरीर

भावार्थ : नानक सांगतात, जर मनुष्य गुरूच्या उपदेशाप्रमाणे आचरण करेल, तर तो प्रभुनामाच्या नौकेत बसून भवसागर पार करून जाईल. जो अहंकाराने पूर्णपणे व्याप्त आहे तो जन्ममरणाच्या भोवऱ्यात चकरा मारत बसेल. जर जीव मनाच्या हट्टाग्रहाप्रमाणे वागेल, तर तो भवसागरात गटांगळ्या खाईल. जो गुरूच्या उपदेशाप्रमाणे वागेल तो निश्चितपणे तरून जाई. ॥१ ॥ सद्गुरूच्या कृपेशिवाय कोणीही मुक्ती प्राप्त करू शकत नाही व सुखही प्राप्त करू शकत नाही. म्हणून हे प्राण्या गुरूवर दृढ श्रद्धा ठेव. तो सांगेल तसे वाग. तो ठेवील तसा राहा. त्याच्याशिवाय अन्य दुसऱ्या कोणाकडे ही जाऊ नकोस ॥१ ॥रहाउ ॥ संसार हे एक निबिड जंगल आहे. त्या जंगलात अनेक झाडे एकीकडे वणव्याच्या भक्ष्यस्थानी पडत असतात. तर दुसरीकडे नवीन कोंब येऊन नवीन वृक्ष जन्म घेत असतात. ह्या जगात रोज अनंत प्राणी मरत असतात तर रोज नवीन जीव जन्माला येत असतात. असे हे सृष्टीचे रहाटगाडगे चालूच असते. जीवही ज्या परम सत्यापासून उत्पन्न होतो व अंती त्यातच विलीन

होतो व त्यातच सामावून राहतो. ज्याच्यावर प्रभू परमात्म्याची पूर्ण कृपा होते त्यासच तो स्वतः आपल्यात सामावून घेतो व आपल्या दरबारात स्थान देतो. ॥२॥ हे प्रभो, मी माझ्या प्रत्येक श्वासागणिक तुझे स्मरण करतो. कधीही तुला विसरत नाही. जसजसे नामस्मरणाद्वारे मी तुला माझ्या अंतरात प्राप्त करतो, तसतसे गुरुमुखातून तुझ्या सत्य स्वरूपाचे अमृत मी प्राशन करतो. तुझ्या सत्य स्वरूपाचे मला अधिकाधिक ज्ञान प्राप्त होते. हे प्रभो ! ह्या जगात माझे असे काहीच नाही. माझे तनमन सारे काही तूच तर मला दिले आहेस. तूच माझा धनी. तूच माझा स्वामी. हे प्रभो ! माझ्यावर कृपा कर आणि माझ्या मनातील गर्व, माझ्यातील अहंकार दूर कर आणि मला तुझ्यात विलीन करून घे. ॥३॥ ज्या प्रभू परमेश्वराने ह्या जगाची उत्पत्ती केली, त्रिभुवनांना आकार दिला, त्या परमज्योतीचा प्रकाश जो गुरुमुखी झाला त्यालाच प्राप्त होतो. जो आपल्या मनाच्या सांगण्याप्रमाणे वागतो, तो अज्ञान अंधकारातच चाचपडत राहतो. वास्तविक प्रत्येक प्राणिमात्राचे अंतरात तो प्रभू परमात्मा विराजमान आहे. पण जो गुरूला शरण जातो त्यालाच हे यथार्थ ज्ञान प्राप्त होते. ॥४॥ ज्यांनी सतगुरूला शरण जाऊन परमात्म्याला जाणले ते धन्य होत. त्यास तो प्रभू परमात्मा शाबासकी देतो. ते त्या परम सत्यात विलीन होऊन जातात. ते त्या सत्याच्या प्रकाशाने प्रकाशित होतात. नानक सांगतात, असे लोक नेहमी प्रभूनामाने संतुष्ट असतात. त्यांनी आपला देह व आत्मा प्रभू परमात्म्यास अर्पण केलेले असतो. ते सदैव नामरसात निमग्न राहतात. ॥५॥१६॥

॥ सिरीरागु महला १ ॥

सुणि मन मित्र पिआरिआ मिलु वेला है एह ॥

जब लगु जोबनि सासु है तबलगु इहु तनु देह॥

बिनु गुण कामि न आवई ढहि ढेरी तनु खेह ॥१॥

मेरे मन लै लाहा घरि जाहि ॥

गुरुमुखि नामु सलाहीऐ हउमै निवरी भाहि ॥१॥रहाउ ॥

सुणि सुणि गंढणु गंढीऐ लिखि पड़ि बुझहि भारु ॥

त्रिसना अहिनिंसि अगली हउमै रोगु विकारु ॥

ओहु वेपरवाहु अतोलवा गुरुमति कीमति सारु ॥२॥

लख सिआणप जे करी लख सिउ प्रीति मिलापु ॥

बिनु संगति साध न ध्रापीआ बिनु नावै दूख संतापु॥

हरि जपि जीअरे छुटीऐ गुरुमुखि चीनै आपु ॥३॥

तनु मनु गुर पहि वेचिआ मनु दीआ सिरु नालि ॥

त्रिभवणु खोजि ढंढोलिआ गुरुमुखि खोजि निहालि ॥

सतगुरि मेलि मिलाइआ नानक सो प्रभु नालि ॥४॥१७॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. २०)

शब्दार्थ : सुणि - ऐक; वेला - वेळ; एह है - हीच आहे; जब - जो पर्यंत; जोबनि - यौवन; सासु - श्वासोच्छ्वास; तब - तोपर्यंत; आवई - येते; ढहि ढेरी - मातीचे ढीग; खेह - राख; लै - घे; लाहा - लाभ; घरि - परलोक; सलाहीऐ - स्तुती; हउमै - अहंकार; निवरी - निवारण करणे; नष्ट करणे; सुणिसुणि - ऐकून; गंढणु गंढीऐ - मनाने जोडणे; लिखिपड़ि - लिहून वाचून; भारु - भार, पुस्तकांचा भार; त्रिसना - तृष्णा; अहिनिंसि - अहर्निश; अगली - जास्त वाढते; ओहु - ते; वेपरवाहु - बेपर्वा; अतोलवा - ज्याची बरोबरी नाही. लाख - लाखो; ध्रापीआ - तृप्त; जीअरे - हे जीवा! छुटीऐ - सुटका; चिनै - ओळख, जाण; दिआ - दिला;

नालि – सह; सिरु – शीर; ढंढोलिआ – शोधले, धुंडाळले; निहालि – पाहिला; मिलाइआ – भेटवला.

भावार्थ : हे मना, हे प्रिय मित्रा ! नीट लक्षात घे, परमेश्वर प्राप्तीची केवळ हीच सुवर्णसंधी आहे. जोपर्यंत यौवन आहे, श्वासात दम आहे तोवरच प्रभुप्राप्तीसाठी हा देह अर्पण कर. प्रभूनामाखेरीज अन्य कीही तुझ्या कामी येणार नाही. शेवटी तर शरीर एक राखेचा ढीग मात्र होईल. ॥१॥ हे मना, ह्या सुवर्णसंधीचा लाभ घे आणि आपल्या स्वगृही, परमेश्वराच्या घरी जाण्यासाठी, प्रभुप्राप्तीसाठी खटपट कर. गुरूच्या सांगण्याप्रमाणे प्रभुनामाचे स्तवन कर. ॥१॥ राहाउ ॥ प्रभुनामाशिवाय सारे काही व्यर्थ आहे. इतर बडबड ऐकून परमेश्वर प्राप्त होईल असे समजणे किंवा शस्त्रे-पुराणे वाचून लिहून परमेश्वर प्राप्त होईल असे समजणे योग्य नाही. असे करणे म्हणजे व्यर्थ भार वाहणे होय. परमेश्वर प्राप्तीसाठी त्याचा काहीही उपयोग नाही. मानवी शरीरात रात्रंदिवस हाव, पिपासा, तृष्णेचा रोग बळावत आहे. अहंकाराचा विकार सतत त्रास देत आहे. म्हणून सांगतो, की लवकरात लवकर गुरूच्या उपदेशाप्रमाणे वागून त्या अतुल्य, अनुपमेय परब्रह्माच्या प्राप्तीचे रहस्य जाणून घे. ॥२॥ जरी तू लाखो प्रकारचे चातुर्य दाखवलेस, लाखो लोकांशी मैत्री केलीस तरीही संतसंगतीशिवाय गुरूउपदेशाशिवाय, नामजपाशिवाय मुक्ती नाही. प्रभूनामविहीन जीवास दुःख व कष्टच भोगावे लागतात. सतगुरूच्या मार्गदर्शनानेच आत्मज्ञान प्राप्त होते व प्रभूनामाचा जप केल्याने परमात्म्याची प्राप्ती होते. ॥३॥ मी माझे तन, मन, सारे काही सतगुरूचरणी अर्पण केले आहे. त्याच्या चरणी मी माझे सर्वस्व अर्पण केले आहे. ज्या प्रभु प्राप्तीसाठी मी सारे त्रिभुवन धुंडाळले त्याची प्राप्ती मला सतगुरूच्या उपदेशानेच झाली. नानक सांगतात, माझ्या गुरूनेच माझा त्या परमात्म्याशी, त्या परतत्त्वाशी मिलाप घडवून आणला. तो प्रभू सदैव माझ्याबरोबरच आहे. ॥४॥ १७॥

॥ सिरिरागु महला १ ॥

मरणै की चिंता नही जीवण की नही आस ॥
तू सरब जीआ प्रतिपालही लेखै सास गिरास ॥
अंतरि गुरमुखि तू वसहि जिउ भावै तितु निरजासि ॥१॥
जीअरे राम जपत मनु मानु ॥
अंतर की गति जाणीऐ गुर मिलीऐ संक उतारि ॥
मुइआ जितु घरि जाईए तितु जीवदिआ मरु मारि ॥
अनहद सबदि सुहावणे पाईए गुर वीचारि ॥२॥
अनहद बाणी पाईए तह हउमै होइ बिनासु ॥
सतगुरु सेवे आपणा हउ सद कुरबाणै तासु ॥
खड़ि दरगह पैनाईए मुखि हरिनाम निवासु ॥३॥
जह देखा तह रवि रहे सिव सकती का मेलु ॥
त्रिहु गुण बंधी देहुरी जो आइआ जगि सो खेलु ॥
विजोगी दुखि विछुडे मनमुखि लहहि न मेलु ॥४॥
मनु बैरागी घरि वसै सच भै राता होइ ॥
गिआन महा रसु भोगवै बाहुड़ि भूख न होइ ॥
नानक इहु मनु मारि मिलु भी, फिरि दुखु न होई ॥५॥ १८ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. २०)

शब्दार्थ : प्रतिपालही - प्रतिपालक; लेखे - भाग्यात; सास - श्वास; गिरास - घास; अंतरि - अंतरात; वसहि - वास करतोस; निरजासि - निर्यनय करतो; अंतरि - आत; लागि - लागलेली; जालि - जाळ, आग; बुझी - विझली; गति - दशा, अवस्था; जाणीए - ओळख; मिलिए - मिळाल्याने; संक - शंका, संशय; मुडआ - मेल्यावर; जाईए - जाशील; जीवदिया - जीवंतपणी; मरि मारु - समाप्त करणे; सुहावणे - सुंदर; कुरबाणे - जीव ओवाळून टाकतो. तास - त्याचेवर; पाइए - प्राप्त होतो. कुरबाणे - जीव ओवाळून टाकतो; खडी दरगाह - प्रभू दरबारात, समक्ष; सकती - शक्ती; प्रकृती, जडजगत; त्रिहु गुण - त्रिगुण सत्व, रज, तम; बंधी - बंधनात; देहुरी - शरीर; विजोगी - वियोगी; बिछुडे - दूर जाणे; मेलु - मिलाप; लेहहि - घेतो, स्वीकार; राता - रंगला; इहू - ह्या हे; मिलु - लीन; भी - ही, सुद्धा.

भावार्थ : ज्या व्यक्तीला मरणाची चिंता नाही, जीवनाची आसक्ती नाही, सर्व जीवांचा प्रतिपालक तो प्रभू परमात्मा प्रत्येक जीवाच्या प्रत्येक श्वासाची, प्रत्येक घासाची काळजी घेतो अशी ज्याची दृढ श्रद्धा आहे, ज्याच्या अंतरात गुरुकृपेने परमेश्वराचा वास आहे, तो आपले सारे जीवन प्रभूस समर्पित करतो व सदैव त्याच्याच आज्ञेत आपले जीवन व्यतीत करतो. ॥१॥ हे मना ! हरीच्या नामस्मरणाने मनाची अशी उच्च अवस्था प्राप्त होते. गुरुमुखातून प्राप्त झालेल्या ज्ञानाने अंतरात धगधगणारी तृष्णेची आग विझून जाते. सर्व शंकाचे निरसन होते ॥ रहाउ ॥ मेल्यानंतर जी स्थिती प्राप्त होते, त्याची अनुभूती जिवंतपणीच प्राप्त होते. व जीवाची मृत्यूची भीती नष्ट होते. सतगुरूच्या उपदेशाने सुंदर अनाहत शब्द ऐकू येऊ लागतात. ॥२॥ अनाहत वाणी प्राप्त झाल्यावर अहंकाराचा विनाश होतो. ज्याने स्वतःस सतगुरू सेवेत अर्पण केले आहे त्याच्यावरून मी जीवन ओवाळून टाकतो. ज्याच्या मुखात सदैव हरिनामाचा वास आहे, त्याला प्रभू परमात्म्याच्या दरबारात मानाचे वस्त्र देऊन त्याचा आदरसत्कार केला जातो. ॥३॥ माझी दृष्टी जिकडे जाते, तिकडे मला दिसून येते की ही सारी सृष्टी शिव व शक्ती म्हणजेच चैतन्य व जड यांच्या मिलनातून निर्माण झाली आहे. प्रत्यक्ष प्रभू परमात्मा ह्या सृष्टीच्या कणाकणात भरून राहिला आहे. हे शरीर सत्व- रज-तम ह्या त्रिगुणांचे बनले आहे आणि प्रत्येक जीव त्यांच्या मर्यादितच कार्य करत असतात. जो आपल्या मनाप्रमाणे मनस्वीपणे वागतो तो परमात्म्यापासून दूर जातो. ॥४॥ जो आपले मन मायेपासून विरक्त करील व परमात्म्यामध्ये लीन होऊन जाईल, तो आपल्या स्वगृहात, निजधामास प्रभू परमात्म्याच्या घरी स्थान प्राप्त करेल. अशा जीवास सत्य ज्ञानाच्या महारसाची प्राप्ती होते. मग त्याला संसारातील वासनांची, मोहमायेत लिप्त होण्याची इच्छा सुद्धा होत नाही. गुरू नानकदेवजी सांगतात, हे मानवा, तूही तुझ्या मनास काबूत ठेव, आपल्या ताब्यात ठेव, प्रभू परमात्म्यास शरण जा म्हणजे मग तुला कोणतेही दुःख, कोणताही शोक. संताप भोगावा लागणार नाही. ॥५॥१८॥

॥ सिरिरागु महला १ ॥

एहु मनो मूरखु लोभीआ लोभे लगा लुभानु ॥
 सबदि न भीजै साकता दुरमति आवनु जानु ॥
 साधू सतगुरु जे मिलै ता पाईए गुणी निधानु ॥१॥
 मन रे हउमै छोडि गुमानु ॥
 हरिगुरु सरवरु सेवि तू पावहि दरगह मानु ॥१॥रहाउ ॥
 रामनामु जपि दिनसु राति गुरुमुखि हरि धनु जानु ॥
 सभि सुख हरि रस भोगणे संतसभा मिलि गिआनु ॥
 निति अहिनिंसि हरि प्रभु सेविआ सतगुरि दीआ नामु ॥२॥

कूकर कूडु कमाईए गुरनिंदा पचै पचानु ॥
 भरमे भूला दुखु घणो जमु मारि करै खुलहानु ॥
 मनमुखि सुखु न पाईए गुरमुखि सुखु सुभानु ॥३ ॥
 ऐथै धंधु पिटाईए सचु लिखतु परवानु ॥
 हरि सजणु गुरु सेवदा गुर करणी परधानु ॥
 नानक नामु न वीसरै करमि सचै नीसाणु ॥४ ॥१९ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. २१)

शब्दार्थ : एहु - हे; मूरखु - मूर्ख; लोभिआ - लोभी; भीजै - तल्लीन होणे; दुरमति - दुबुद्धी; गुणि
 निधानु - गुणनिधान; मानु - गर्व; सरवरु - सरोवर; सेवि - सेवा, नामस्मरण; भोगणे - भोगावयास मिळते;
 निति - नित्य; सेविआ - सेवा केली; कूकर - कुत्रा; कुडु - खोटे, पापमार्ग; घणो - खूप; सुभानु - पवित्र;
 ऐथै - येथे; ह्या मायेच्या दुनियेत; धंधु - खोटे धंदे, सेवदा - सेवा करतो; करणी - कर्म; परधानु - श्रेष्ठ;
 वीसरे - विसरणे; करमि - कपाळी, भाळी.

भावार्थ : माणसाचे मूर्ख मन मायेच्या लोभाने लोभावून जाते. त्यास प्रभूनामाची जराही रुची वाटत नाही. दुर्मतीमुळे तो
 जन्म-मरणाच्या चक्रात अडकून पडतो. जर त्यास सतगुरू मिळाला तर तो प्रभू परमात्म्यास प्राप्त करू शकतो. ॥१ ॥ हे
 मना ! तू तुझा अहंकार सोडून दे, गर्व सोडून दे आणि परमेश्वररूपी गुरूला, जो पवित्र जळाने भरलेल्या सरोवरासारखा आहे
 त्यास शरण जा. त्याची सेवा केल्याने तुला प्रभू दरबारात स्थान प्राप्त होईल. ॥१ ॥ रहाउ ॥ हे मना ! तू रात्रंदिवस रामनामाचा
 जप कर आणि गुरूच्या कृपेने हरिरूपी धनाची ओळख करून घे. संतसज्जनांच्या संगतीत राहिल्याने शुद्ध ज्ञानाची प्राप्ती होते
 व हरिरसाचे प्राशन केल्याने सर्व सुखांची प्राप्ती होते. सतगुरूची रात्रंदिवस सेवा केल्याने सतगुरूच्या कृपेने नामाचे रहस्य
 प्राप्त होते. ॥२ ॥ जो जीव मनाच्या मागे लागून मायेत व्यग्र होतो तो कुत्र्यासमान होय. त्यास वाईट गोष्टीतच रस वाटतो.
 वाईट कर्म करून खोट्या लोभाने तो गुरुनिंदा करून मृत्यू मार्गी लागतो. अशा माणसास गुरुनिंदेत आनंद वाटतो. तो भ्रमात
 पडल्याने अतोनात दुःख भोगतो. यमदूत त्याला शिक्षा करतात व त्यास कष्ट देतात. तो, मनाच्या सांगण्याप्रमाणे वागून
 कधीही सुखाची प्राप्ती होत नाही. केवळ गुरूची सेवा करणाऱ्यासच सर्व सुखांची प्राप्ती होते. ॥३ ॥ लोभी मनुष्य संसाराच्या
 मोहात गुंतून दुःखी होतो. प्रभूच्या दरबारात फक्त सत्कर्माचाच स्वीकार केला जातो. म्हणून चांगला भक्त, हरीचा मित्र
 असलेल्या गुरूची सेवा करतो. त्यास गुरुसेवा हीच सर्वश्रेष्ठ गोष्ट वाटते. नानक सांगतात, अशा भक्तास प्रभूनामाचा कधीही
 विसर पडत नाही. अशा भक्तावर परमात्म्याची कृपा होते व त्याच्या कपाळी परमेश्वरी कृपेची निशाणी प्राप्त होते आणि तो
 प्रभुमंडळात जाऊन पोहोचतो ॥४ ॥१९ ॥

॥ सिरीरागु महला १ ॥

इकु तिलु पिआरा वीसरै रोगु वडा मन माहि ॥
 किउ दरगह पति पाईए जा हरि न वसै मन माहि ॥
 गुरि मिलिए सुखु पाईए अगनि मरै गुण माहि ॥१ ॥
 मन रे अहिनिसि हरिगुण सारि ॥
 जिन खिनु पलु नामु न वीसरै ते जन विरले संसारि ॥१ ॥ रहाउ ॥
 जोती जोति मिलाईए सुरती सुरति संजोगु ॥

खंड १ [६३]

हिंसा हउमै गतु गए नाही सहसा सोगु॥
 गुरमुखि जिसु हरि मनि वसै तिसु मेले गुरु संजोगु ॥२॥
 काइआ कामणि जे करी भोगे भोगणहारु ॥
 तिसु सिउ नेहु न कीजई जो दीसै चलणहारु ॥
 गुरमुखि रवहि सोहागणी सो प्रभु सेज भतारु ॥३॥
 चारे अगनि निवारि मरु गुरमुखि हरि जलु पाइ ॥
 अंतरि कमलु प्रगासिआ अंम्रितु भरिआ अघाइ ॥
 नानक, सतगुरु मीतु करि सचु पावहि दरगह जाइ ॥४॥२०॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. २१)

शब्दार्थ : इकु - एक; तिलु - तिळमात्र, क्षणभर; वडा - मोठा; किउ - कसे; जा - जेव्हा; अगनि - अग्नी; सारि - स्मरण कर; जिन - ज्यांनी; खिनु पलु - क्षणभर; विरले - विरळ, अपवादात्मक; जोती जोति - परम ज्योत; मिलाईऐ - एकरूप होतात; सुरती - चित्तवृत्ती; संजोगु - संयोग, मीलन; हउमै - अहंकार; गतु गए - नष्ट होतात; सोगु - शोक; सहसा - शंका, संशय; जिसु - ज्याच्या; तिसु - त्याच्या; गुरमुखि - गुरुपदेश, गुरु परमेश्वर; काइआ कामणि - शरीररूपी स्त्री; जे करी - जर केले; भोगे - भोगतो; भोगणहारु - भोगणारा (परमेश्वर); तिसु सिउ - त्याच्याबरोबर; नेहु - स्नेह, प्रेम; न कीजई - करू नका; जो दीसै - जो दिसतो; चलणहारु - नश्वर; रवहि - एकरूप होणे; सोहागणी - सौभाग्यवती; सेज भतारु - पति परमेश्वराशी रत होईल; चारे अगनि - चार अग्नी (हिंसा, मोह, लोभ, क्रोध); मरु - मारून, विझवून; अंतरि - अंतरात; कमलु - हृदयरूपी कमल; प्रगासिआ - प्रकाशेल; भरिआ अघाइ - पूर्णपणे भरून जाईल, जाते; पावहि - प्राप्त करशील; चलणहारु - नश्वर.

भावार्थ : क्षणभर जरी प्रभूचे विस्मरण झाले तरी त्यामुळे मन चंचल होते. त्यातून विकृती निर्माण होते. जोपर्यंत मनात प्रभू परमात्म्याचे नाव पूर्णपणे स्थिर होत नाही, तोपर्यंत परमात्म्याच्या घरी प्रवेश प्राप्त होण्याचा विचारही करणे व्यर्थ आहे. सतगुरूची भेट झाल्याने चिरसुखाची प्राप्ती होते व मनातील मोह मायारूपी अग्नी शांत होते. ॥१॥ हे मना ! अहोरात्र तू प्रभुनामाचे स्मरण कर. संसारात जे परमेश्वराला क्षणभरही विसरत नाहीत असे लोक ह्या संसारात फारच क्वचित आढळतात. ॥१॥ रहाउ ॥ जर आपण आपली आत्मज्योत प्रभू परमात्म्याच्या परमज्योतीत विलीन केली, आपल्यातील सर्व आध्यात्मिक चित्तवृत्ती परमात्म्याचा चित्तवृत्तीत विलीन केल्या, तर आपल्या मनातील हिंसा, अहंभाव, शंका, शोक आदी वृत्ती आपोआप नष्ट होतात. असा भक्त जर हरिस्मरणद्वारा सतगुरूचा उपदेश चित्तात धारण करील, तर तो प्रभू परमात्म्यास प्राप्त करू शकेल. ॥२॥ शरीररूपी स्त्रीने निष्काम बुद्धीने, शुद्ध भावनेने, तनमनाने स्वतःस प्रभुपतीस अर्पण केले तर तिचे प्रभू परमात्म्याशी मिलन होते. जे नश्वर आहे, जे क्षणभंगुर आहे अशा सांसारिक गोष्टींवर जरा सुद्धा प्रेम करू नका. त्यात आपले चित्त गुंतवू नका. जी शरीररूपी स्त्री गुरुपदेशाने आपणास पवित्र करून प्रभुपतीस स्वतःस समर्पित करील ती सुभागिनी प्रभुपतीस प्राप्त करून त्याच्याशी एकरूप होऊन त्याच्यात रममाण होऊन जाईल. ॥३॥ असा भक्त, गुरुपदेशाने प्राप्त झालेले हरिनामरूपी जल शिंपडून मनातील हिंसा, मोह, लोभ व क्रोध हे चारही अग्नी विझवून टाकतो. त्याचे हृदयकमल आत्मप्रकाशाने उजळून जाते आणि त्याचे मन आत्मानंदरूपी अमृताने काठोकाठ भरून वाहू लागते. म्हणून नानक सांगतात, हे जीवा ! तू सतगुरूची संगत प्राप्त कर. तोच तुला प्रभू दरबाराचा मार्ग दाखविल. ॥४॥२०॥

॥ सिरीरागु महला १ ॥

हरि हरि जपहु पिआरिआ गुरमति ले हरि बोलि ॥
मनु सच कसवटी लाईए तुलीए पूरै तोलि ॥
कीमति किनै न पाईए रिद माणक मोलि अमोलि ॥१ ॥
भाई रे हरि हीरा गुर माहि ॥
सतसंगति सतगुरु पाईए अहिनिंसि सबदि सलाहि ॥१ ॥ रहाउ ॥
सचु वखरु धनु रासि लै पाईए गुर परगासि ॥
जिउ अगनि मरै जलि पाइए तिउ त्रिसना दासनिदासि ॥
जम जंदारु न लगई इउ भउजलु तरै तरासि ॥२ ॥
गुरुमुखि कूडु न भावई सचि रते सच भाइ ॥
साकत सचु न भावई कूडै कूडी पांइ ॥
सचि रते गुरि मेलिऐ सचे सचि समाइ ॥३ ॥
मन महि माणकु लालु नामु रतनु पदारथु हीरु ॥
सचु वखरु धनु नामु है घटि घटि गहिर गंभीरु ॥
नानक गुरुमुखि पाईए दइआ करे हरि हीरु ॥४ ॥२१ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. २२)

शब्दार्थ : पिआरिआ – प्रिय; हरि बोलि – हरीचे नाम घे; सच – सत्य; कसवटी – कसोटी; लाईए – लावावी; तुलीए – तोला; पूरै – पुरेपूर; तोलि – माप; कीमति – किंमत; किनै – कोणासही; पाईए – प्राप्त होते; रिद – हृदय; माणक – माणिक; मोलि – मोल, किंमत, मूल्य; अमोलि – अमूल्य; गुर माहि – गुरुमध्ये; सलाहि – स्तुती; वखरु – सौदा, व्यवहार; धनु रासि – श्रद्धारूपी धनाच्या राशी; लै – घेऊन; जिउ – जसे; मरै – विझते; तिउ – तसे; त्रिसना – तृष्णा; दासनिदासि – दासानुदास; जम – यम; जंदारु – दंडा; न लगई – लागत नाही; भउजलु – भवसागर; तरै – तरून जातो; रते – रंगले; भाइ – आवडते; साकत – शाक्त, शक्तीचे उपासक; पांइ – पाया.

भावार्थ : हे जीवा !, तू सदैव प्रियतम हरीचा जप कर. सतगुरुद्वारा तू हे हरिनाम प्राप्त कर. जेव्हा मन सत्यरूप परमेश्वराच्या कसोटीस उतरते तेव्हाच त्याची खरी किंमत होते. अशा जीवाच्या हृदयात असलेले प्रभुनामरूपी माणिक अमूल्य आहे. ॥१ ॥ हे मित्रा ! हरिरूपी हिरा हा गुरु स्वरूपातच प्राप्त होतो. म्हणून सदैव सत्संगात राहून सदैव हरिनामाचा जप करून सतगुरु प्राप्त कर. ॥१ ॥ रहाउ ॥ श्रद्धारूपी धनराशी देऊन सत्यरूप परमेश्वराचा सौदा प्राप्त कर. त्यामुळे गुरुकृपेचा दिव्य प्रकाश प्राप्त होईल. जसे पाणी टाकल्याने आग विझते त्या प्रमाणेच सतगुरुचा दासानुदास झाल्याने वासनेची तृष्णा नष्ट होते. मग यमदंडाची भीती राहत नाही व तो जीव भवसागर सुरक्षितपणे तरून जातो व दुसऱ्यासही भवसागर पार करून नेतो. ॥२ ॥ गुरुमुखी जीवाला जराही असत्य आवडत नाही. तो सदैव सत्यभावाने वागतो व सत्यरूपी परमेश्वरात लीन होऊन राहतो. याचे उलट दुर्जनाना सत्याची मुळीच आवड नसते. त्याचे सारे काही असत्याच्या पायावर उभारलेले असते. त्यामुळे तो असत्यातच बुडून जातो. जे सत्यात लीन झाले ते सतगुरुच्या कृपेने सत्यरूप परमेश्वरास प्राप्त करतात व त्यात संमिलित होऊन जातात. ॥३ ॥ अशा जीवांच्या मनात नामरूपी हिरे-मोती-माणके भरून राहतात. ह्या संसारात प्रभू परमात्म्याचे नाम हाच खरा सौदा आहे. खरी धन-दौलत आहे. हा परमात्मा गहन गंभीर रूपात प्रत्येक शरीरात वास्तव्य करून आहे. नानक सांगतात, गुरुमुख होऊनच परमेश्वररूपी हिरा प्राप्त होतो. ॥४ ॥२१ ॥

॥ सिरीरागु महला १ ॥

भरमे भाहि न विझवै जे भवै दिसंतर देसु ॥
अंतरि मैलु न उतरै ध्रिगु जीवणु ध्रिगु वेसु ॥
होरु कितै भगति न होवई बिनु सतिगुर के उपदेस ॥१ ॥
मन रे गुरमुखि अगनि निवारि ॥
गुर का कहिआ मनि वसै हउमै त्रिसना मारि ॥१ ॥ रहाउ ॥
मनु माणकु निरमोलु है रामनामि पति पाइ ॥
मिलि सतसंगति हरि पाईऐ गुरमुखि हरि लिव लाइ ॥
आपु गइआ सुखु पाइआ मिलि सललै सलल समाइ ॥२ ॥
जिनि हरि हरि नामु न चेतोओ सु अउगुणि आवै जाइ ॥
जिसु सतगुरु पुरखु न भेटोओ सु भउजलि पचै पचाइ ॥
इहु माणकु जीउ निरमोलु है इउ कउडी बदलै जाइ ॥३ ॥
जिना सतगुरु रसि मिलै से पूरे पुरख सुजाण ॥
गुर मिलि भउजलु लंघीऐ दरगह पति परवाणु ॥
नानक ते मुख उजले धुनि उपजै सबदु नीसाणु ॥४ ॥२२ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. २२)

शब्दार्थ : भरमे – भ्रम; दिसंतर देसु – दशदिशांत; मैलु – मळ; उतरै – निघणे, नाहीसा होणे; विझवै – विझणे; भवै – फिरणे; अंतरि – अंतःकरणातला; ध्रिगु – धिक्कार; होरु – अन्य; कितै – कोणत्याही; निरमोलु – अमोल, बहुमोल; पति – पत, प्रतिष्ठा; पाइ – मिळवतो; लिव लाइ – ध्यानमग्न होतो; आपु – अहंकार; गइआ – गेला; सललै – पाण्यात; सलल – पाणी; समाइ – मिसळणे; जिनि – ज्याने; चेतोओ – चिंतन केले; सु – तो; अवगुणि – अवगुण, दुर्गुण; आवै जाइ – जन्म-मरण; भउजलि – भवसागर; पचै पचाइ – बुडून मरणे; इहु – हे; इउ – असे; बदलै – बदल्यात; जिना – ज्याला; रसि – प्रेम; सुजाण – ज्ञानी; धुनि – ध्वनी; नीसाणु – निशाण.

भावार्थ : भगवी वस्त्रे धारण करून, वैराग्याचा वेश धारण करून देश-विदेश भटकत राहिल्याने भ्रम व मायारूपी अग्नी दूर होत नाही. मनातील विकाररूपी मळ नष्ट होत नाही. अशा जिण्याचा धिक्कार असो. अशा वेशाचाही धिक्कार असो. सतगुरूच्या उपदेशाशिवाय अन्य कोणत्याही मार्गाने प्रभुभक्ती प्राप्त होत नाही. ॥१ ॥ हे मना ! गुरूच्या उपदेशानेच विकाररूपी अग्नी शांत होतो. गुरूचा उपदेश मनात दृढपणे धारण केल्याने मनातील अहंकाररूपी तृष्णा नष्ट होते. ॥१ ॥ रहाउ ॥ मनामध्येच रामनामरूपी अनमोल माणीक लपलेले आहे त्यास प्राप्त कर. रामनामानेच जीवास प्रतिष्ठा प्राप्त होते. सत्संगतीत राहून गुरुउपदेशाने त्यास प्राप्त करून हरिनामात निमग्न होऊन जा. सत्संगतीत मनातील अहंकार नष्ट होतो व सुख प्राप्त होते व जसे पाण्यात पाणी मिसळून जाते तसा जीवात्मा परमात्म्यात विलीन होऊन जातो. ॥२ ॥ ज्याने मनाने हरीचे चिंतन केले नाही असा अवगुणी जीव जन्म-मरणाच्या फेऱ्यात अडकून पुनः पुन्हा जन्म-मरणाच्या यातना भोगतो. ज्याला सतगुरू भेटत नाही तो भवसागरात बुडून मरतो. हा रत्नासारखा जीव अनमोल आहे, तो कवडीमोल होऊन जातो. ॥३ ॥ ज्याला सदगुरूकडून परमेश्वराचे ज्ञानरूपी रस प्राप्त झाला तो खरा ज्ञानी पुरुष होय. ज्याला सतगुरू प्राप्त होतो तो भवसागर पार करून जातो व प्रभुदरबारात मानाने प्रवेश प्राप्त करतो. नानक सांगतात, की ज्यांच्या अंतरात शब्दब्रह्माची धून सदैव वाजत राहते त्याचे मुख उज्ज्वल होते. ॥४ ॥२२ ॥

॥ सिरीरागु महला १ ॥

वणजु करहु वणजारिहो वखरु लेहु समालि ॥
तैसी वसतु विसाहीऐ जैसी निबहै नालि ॥
अगै साहु सुजाणु है लेसी वसतु समालि ॥१॥
भाई रे रामु कहहु चितु लाइ ॥
हरिजसु वखरु लै चलहु सहु देखै पतीआइ ॥१॥ रहाउ ॥
जिना रासि न सचु है किउ तिना सुखु होइ ॥
खोटै वणजि वणंजिऐ मनु तनु खोटा होइ ॥
फाही फाथे मिरग जिउ दूखु घणो नित रोइ ॥२॥
खोटे पोतै ना पवहि तिन हरिगुर दरसु न होइ ॥
खोटे जाति न पति है खोटि न सीझसि कोइ ॥
खोटे खोटु कमावणा आइ गइआ पति खोइ ॥३॥
नानक मनु समझाईऐ गुर कै सबदि सालाह ॥
रामनाम रंगि रतिआ भारु न भरमु तिनाह ॥
हरि जपि लाहा अगला निरभउ हरि मन माह ॥४॥२३॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. २२)

शब्दार्थ : वणजु – व्यापार; वणजारिहो – व्यापाच्यानो; वखरु – सौदा; लेहु – घे; समालि – संभाळून; तैसी – तशीच; वसतु – वस्तू, जिन्नस; विसाहीऐ – विकत घे; जैसी – जशी, जी; निबहै – निभावतो; नालि – बरोबर; अगै – पुढे, परलोकात; सहु – परमात्मा; सुजाणु – जाणकार; लैसी – घेतो; चितुलाइ – चित्त एकाग्र कर; कहहु – म्हण, जप कर; देखै – पाहतो; पतीआइ – प्रसन्न होईल; जिना – ज्याचे जवळ; तिना – त्याला; खोटै – खोटे, नकली; घणो – खूप; फाही फाथे – फासात अडकलेला; पोतै – खजिना; दरसु – दर्शन; न सीझसि – सफलता नाही; कमावणा – कमावतो; समझाईऐ – समजावा; सबदि सालाह – श्रेष्ठ शब्द, नाम, सदुपदेश; भारु – पापाचा भार; भरमु – भ्रम.

भावार्थ : हे जीवात्मारूपी व्यापाच्या ! तू ह्या जगात व्यापार करण्यासाठी आला आहेस ना, मग जपून व्यापार कर. अशाच वस्तूमध्ये धनाचे भांडवल गुंतव की ज्या सदैव तुझ्याबरोबर राहतील. पुढे परमात्मारूपी बडा व्यापारी आहे. तो फार चतुर आहे. तो तुमच्या मालाचे खरेखुरे मोल ओळखेल. ॥१॥ हे बंधू ! एकाग्रचित्ताने रामनामाचे स्मरण कर, परलोकी जाताना हरी यशरूपी सौदा घेऊन जा की जो पाहताच तो प्रभू परमात्मा तुला आपल्याजवळ स्थान देऊन तुला सुप्रतिष्ठीत करील. ॥१॥ रहाउ ॥ जो खोटा सौदा घेऊन त्याच्याकडे जाईल त्यास सुख कसे प्राप्त होणार ? असा खोटा व्यापार करणाऱ्याचे तन-मन सर्व सदैव व्यर्थ होते. जाळ्यात फसलेल्या हरिणाप्रमाणे तो सर्व बाजूने दुःखी होतो. त्याची त्या खोटेपणाच्या जाळ्यातून कधीही सुटका होत नाही. अंती तो दुःखाने रडतच बसतो. ॥२॥ खोट्या मार्गाने जाऊन कधीही यश प्राप्त होत नाही. त्याला परमात्म्याचे कधीही दर्शन होत नाही. खोट्याला ना जात ना पात. खोटा तो खोटाच. तो जीवनात कधीही सफलता प्राप्त करू शकत नाही. खोट्याची कमाई ही खोटी असते. त्यामुळे त्यास कधीही परमेश्वरप्राप्ती होत नाही. तो सदैव जन्म-मरणाच्या फेऱ्यात फिरत राहतो. ॥३॥ नानक सांगतात, हे मित्रा ! तू तुझ्या मनाला गुरूच्या बोलांनी समजावून नीट सन्मार्गावर आण. जो रामनामात रंगून लीन होऊन जातो त्याच्यावर कधीही पापाचा बोजा चढत नाही. त्याचे चित्त भ्रमत

खंड १ [६७]

नाही. हरिनामाचे स्मरण करून अधिकाधिक लाभ प्राप्त कर आणि परमेश्वरास आपल्या अंतरात स्थापित करून निर्भय हो. ॥४॥२३॥

॥ सिरीरागु महला १ घरु २ ॥

धनु जोबनु अरु फुलडा नाठीअडे दिन चारि ॥
पबणि केरे पत जिउ ढलि ढुलि जुंमणहार ॥१॥
रंगु माणि ले पिआरिआ जा जोबनु नउ हुला ॥
दिन थोडडे थके भइआ पुराणा चोला ॥१॥ रहाउ ॥
सजण मेरे रंगुले जाइ सुते जीराणि ॥
हंभी वंजा डुंमणी रोवा झीणी बाणि ॥२॥
की न सुणेही गोरीए आपण कंनी सोइ ॥
लगी आवहि साहुरै नित न पेईआ होइ ॥३॥
नानक, सुती पेईए जाणु विरती संनि ॥
गुणा गवाई गंठडी अवगण चली बंनि ॥४॥२४॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. २३)

शब्दार्थ : धनु - धन; जोबनु - यौवन; अरु - आणि; फुलडा - फुलाचे फुलणे, पाहुणा; पबणि - नदी किनारी उगवणारी वनस्पती; केरे - ची; ढलि - गळून; जुंमणहार - नश्वर; रंगु - प्रेम; माणि लै - उपभोगून घे; जा - जोपर्यंत; नउ हुला - नवोल्हास; थोडडे - थोडे; थके - थकल्यावर; भइआ - झाल्यावर; पुराणा - जुना, जीर्ण; चोला - कपडे, शरीररूपी वस्त्र; सजण - प्रियकर; मेरे - माझा; रंगुले - रंगून जाणे; सुते - झोपणे; जीराणि - कबरस्तान; हंभी - मी सुद्धा; वंजा - जाणार; डुंमणी - दुःखी, दुःखाने; रोवा - रडतील; झीणी बाणि - मंद स्वरात, मुसमुसत; कंनी - कानानी; साहुरै - सासरी; पेईआ - माहेर; सुती पेईए - झोपून राहते; जाणु - जाण; विरती - रुजली; संनि - लुटले जाणे; गवाई - घालवली; गुणा - गुणांचे; गंठडी - गाठोडे; बंनि - बांधली.

भावार्थ : धन आणि यौवन हे फुलाप्रमाणे चार घटकांचे पाहुणे आहेत. फूल ज्या प्रमाणे कोमेजून जाते, त्याप्रमाणे धन आणि यौवन अल्पकाळाचे सोबती आहेत. त्याप्रमाणे पावसात उगवलेल्या वनस्पती पावसाळा संपताच सुकून जातात, त्याप्रमाणेच धन, यौवनाचा नाश होतो. ॥१॥ हे जीवा ! जोपर्यंत जवानी आहे तोपर्यंतच तू प्रभुप्राप्तीचा आनंद उपभोग. थोड्याच दिवसांत हे शरीर जीर्ण वस्त्राप्रमाणे चोळा-मोळा होऊन जाणार आहे. वृद्धत्व येणार आहे. मग प्रभुप्राप्तीची शक्यता नाही. ॥१॥ रहाउ ॥ तुझ्या स्वजनांचीच अवस्था पाहा ना. ते ह्या संसाराच्या सुखोपभोगात रंगून गेले पण शेवटी मेल्यावर स्मशानात, मातीतच गाडले गेले. मागे राहणारे अगदी माझ्यासकट सर्वजण विरहाच्या दुःखाने मुसमुसत रडत बसले; पण शेवटी तेही त्याच मार्गाने जातील. ॥२॥ हे मुली ! तू तुझ्या कानानी ऐकत नाहीस का की एक दिवस तुलाही सासरी तुझ्या पतीच्या घरी जायचे आहे. तरीही तू सदैव माहेरी राहण्याचा हट्ट धरतेस. स्त्री कधी कायमची माहेरी राहते का ? जीवात्मरूपी स्त्रीचे जग हे माहेर आहे व परमात्म्याचे घर हे सासर आहे. जीवात्म्याला आपल्या पतिरूप परमात्म्या घरी जायला लागणारच आहे. मग ह्या जगरूपी माहेरी रमण्यात काय अर्थ आहे ? लवकरात लवकर आपल्या पतिरूप परमात्म्याच्या घरी जाणे उचित नाही का ? ॥३॥ नानक सांगतात, ह्या संसारात - माहेरी - रममाण होणे म्हणजे दिवसा-दिवसा लुटल्या जाणाऱ्या प्रवाशासारखे आहे. जगात येऊन गुणांचे गाठोडे गमावून अवगुणांची गठडी जवळ बाळगण्यासारखे आहे. ॥४॥२४॥

***

खंड १ [६८]